

De toren van Pisa rechtgezet

Verkenningen, deel 10

Eerder verschenen in deze reeks:

1. De toekomst van het wiskunde-onderzoek in Nederland
2. Bio-exact. Mondiale trends en nationale positie in biochemie en biofysica
3. De toekomst van de theologie in Nederland
4. Tussen Aarde en Leven. Strategische verkenning van de biogeologie in Nederland
5. De appel van Newton. Nieuwe mogelijkheden voor natuurkundig onderzoek van levende materie
6. 'Gij letterdames en gij letterheren'. Nieuwe mogelijkheden voor taalkundig en letterkundig onderzoek in Nederland
7. Turning the Water Wheel Inside Out. Foresight Study on Hydrological Science in The Netherlands
8. Samenleven en samenwerken. Een toekomst voor de Nederlandse sociologie
9. Multifactoriële aandoeningen in het *genomics*-tijdperk

Koninklijke Nederlandse Akademie van Wetenschappen
Verkenningcommissie Archeologie

De toren van Pisa rechtgezet

Over de toekomst van de
Nederlandse archeologie

Amsterdam, 2007

Omslagfoto: Profiel van Swifterbant S4 (4300-4000 v. Chr.).
Foto Rijksuniversiteit Groningen, Groninger Instituut voor Archeologie.

Koninklijke Nederlandse Akademie van Wetenschappen
Postbus 19121, 1000 GC Amsterdam
T + 31 20 551 07 00
F + 31 20 620 49 41
E knaw@bureau.knaw.nl
www.knaw.nl

Eindredactie TGV teksten en presentatie, Leiden

ISBN 978-90-6984-517-3

Het papier van deze uitgave voldoet aan ISO-norm 9706 (1994) voor permanent houdbaar papier.

© 2007 Koninklijke Nederlandse Akademie van Wetenschappen (KNAW)
Niets uit deze uitgave mag worden verveelvuldigd en/of openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie, via internet of op welke wijze dan ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de rechthebbende, behoudens de uitzonderingen bij de wet gesteld.

Ten geleide

De Koninklijke Nederlandse Akademie van Wetenschappen (KNAW) voert regelmatig wetenschapsverkenningen uit, waarmee zij richting probeert te geven aan het denken en doen in een bepaald wetenschapsgebied. Door onderzoekers uit bepaalde disciplines de gelegenheid te bieden zonder institutionele last of ruggespraak, en met gedegen ambtelijke ondersteuning, na te denken over de toekomst van hun vakgebied hoopt zij een wezenlijke bijdrage te leveren aan de ontwikkeling daarvan. De verkenningen worden uitgevoerd onder auspiciën van een of meerdere adviesraden van de KNAW en verschijnen onder verantwoordelijkheid van het dagelijks bestuur. Een belangrijk doel van een verkenning is het in internationaal vergelijkend perspectief beschrijven van de positie van het vakgebied en het benoemen en het in kaart brengen van zijn kansen en bedreigingen.

De wetenschap der archeologie is de laatste decennia in beweging en de KNAW achtte het om die reden van groot belang voor dit domein een verkenningscommissie in te stellen. Er zijn niet alleen wetenschapsinhoudelijke ontwikkelingen – een toenemend belang van de natuurwetenschappelijke hulpdisciplines bijvoorbeeld –, maar door internationale wetgeving ook ingrijpende gevolgen voor het onderzoek dat aan de universiteit wordt uitgevoerd. Van de marktwerking die het resultaat is van de invoering van het Verdrag van La Valletta lijken de

Introduction

The Royal Netherlands Academy of Arts and Sciences (KNAW) carries out regular foresight studies in order to provide a focus for theory and practice in certain scientific fields. By offering researchers from various disciplines the opportunity to consider the future of their specialisation, without institutional burdens or consultations, but with proper professional support, it hopes to make an essential contribution to the development of those disciplines. The foresight studies are carried out under the auspices of one or more KNAW advisory councils and are published at the behest of the board of management. An important aim of a foresight study is to state the position of the discipline in an international perspective while defining and marking out the opportunities and threats.

The science of archaeology has advanced in the past decades and the KNAW therefore considers it of great importance to commission a foresight study for this discipline. There have not only been scientific developments from a content point of view, e.g. the increasing importance of the archaeological sciences, but international legislation, too, has had drastic consequences for university research. Academic archaeologists seem to have profited very little – if at all – from the market effect resulting from the introduction of the Malta Convention. Although there has never been more excavating work in progress, these efforts

academische archeologen niet of nauwelijks te profiteren. Er wordt meer dan ooit gegraven, maar tot een optimale analyse van het grote aantal nieuwe basisgegevens en het vervolgens schetsen van een beeld van het verleden door universitaire archeologen lijken deze inspanningen onvoldoende te leiden. Zij kunnen door een afnemende formatie en de toename van het aantal studenten dit alles niet bijbenen en dreigen een rol in de marge van het archeologische bedrijf te gaan spelen.

Deze verkenning die onder auspiciën van de Raad voor Geesteswetenschappen en de Raad voor Aarde en Klimaat werd uitgevoerd en waarvan de resultaten in dit tiende deel van de serie Verkenningen van de KNAW worden gepubliceerd, maakt deze wankelende positie indringend duidelijk. De KNAW maakt zich hierover ernstige zorgen en doet daarom een beroep op beleidsmakers, academische onderzoekers en de commerciële archeologie gezamenlijk te werken aan uitvoering van de aanbevelingen in dit verkenningsadvies. De kloof tussen de wereld van de 'analytische', universitaire archeologie en de commerciële archeologie dient te worden gedicht en ervaringen dienen meer dan ooit te worden uitgewisseld. In dit nieuwe samenspel zal er voor de academische archeologie een rol moeten zijn weggelegd waarin zij niet alleen in staat is op grond van nieuwe onderzoeksgegevens een beeld van het verleden te schetsen, maar ook een intellectueel voedende rol voor het gehele archeologische bestel te spelen.

Prof. dr. Frits van Oostrom
president van de KNAW

do not seem to have resulted in an optimal analysis of the huge amount of new basic information and the subsequent mapping out of the past by university archaeologists. As a result of decreasing staffing levels and the growing number of students, they cannot keep up and run the risk of being sidelined in the archaeological enterprise.

This foresight study, which was carried out under the auspices of the Academy's Council for the Humanities and the Earth and Climate Council, the results of which are being published in this tenth part of the KNAW Foresight Studies series, makes this precarious position abundantly clear. The KNAW has serious misgivings about this situation and is therefore calling on policymakers, academic researchers and commercial archaeology to make a joint effort to implement the recommendations in this foresight advice. The gap between analytical, university archaeology and commercial archaeology should be closed and experiences should be exchanged more than ever before. This new relationship must include a role for academic archaeology that not only enables it to map out the past on the basis of new research information, but also to play an intellectually nurturing role for the entire archaeological order.

Professor Frits van Oostrom
President of the KNAW

Inhoud

Samenvatting xiv

Summary xv

1. Inleiding 1
2. Archeologie als wetenschappelijke discipline 5
 - 2.1 Definitie van de archeologie 5
 - 2.2 Verwante disciplines 6
 - 2.3 Deelgebieden van de archeologie 6
 - 2.4 Onderzoeksmethoden 7
 - 2.5 De rol van de archeologie in de samenleving 9
 - 2.6 Erfgoedzorg 10
3. Organisatie van de archeologie aan de Nederlandse universiteiten 12
 - 3.1 De plaats van de archeologie in de universitaire organisatie 12
 - 3.2 De omvang van het archeologisch onderzoek: scheve verhoudingen 13
 - 3.3 Versnippering en afname van de diversiteit en kritische massa 16
 - 3.4 De situatie in Europa 19
 - 3.5 De onderzoeksschool 19
4. Niet-universitaire archeologie in Nederland 21
 - 4.1 Het archeologisch bedrijfsleven 21
 - 4.2 Gemeentelijke archeologie 22
 - 4.3 Rijksdienst voor Archeologie, Cultuulandschap en Monumenten 23
 - 4.4 Archeologische collecties 23
 - 4.5 Digitale infrastructuur 25
 - 4.6 Erfgoed en monumentenzorg 27
 - 4.7 Gescheiden werelden? 28
5. Theoretische ontwikkelingen in de archeologie 30
 - 5.1 Theoretische lijnen in Europa en Noord-Amerika 30
 - 5.2 ‘World archaeology’ 31
 - 5.3 Theoretische ontwikkeling van de archeologie in Nederland en uitwerking in de praktijk 32

- 5.4 Nederlandse specialiteit: grootschalig nederzettingsonderzoek in regionale setting 34
- 5.5 'Delta-archeologie' 35
- 5.6 *Paradigm shift?* 36
- 6. De rol van de *archaeological sciences* 37
 - 6.1 Ontwikkelingen in de *science-based* archeologie sinds 1990 37
 - 6.2 De huidige rol van natuurwetenschappelijk onderzoek in de archeologie 39
 - 6.3 Een scenario voor een sterkere integratie van de *archaeological sciences* 41
- 7. Malta in Nederland en de gevolgen voor het universitair onderzoek 43
 - 7.1 De Nederlandse implementatie van Malta 43
 - 7.2 De Nationale Onderzoeksagenda Archeologie (NOAA) 45
 - 7.3 Beleids- en commerciële en archeologie 46
 - 7.4 Commerciële opgravingsbedrijven in Nederland 47
 - 7.5 Malta en de rol van de universiteiten 49
 - 7.6 Malta en het wetenschappelijk onderwijs 51
 - 7.7 De effecten van Malta op de Nederlandse archeologie in het buitenland 53
- 8. Zwakke punten, lacunes en wenkende perspectieven 55
 - 8.1 Beperkte communicatie op nationaal niveau 55
 - 8.1.1 Concurrentie tussen archeologische onderzoeksgroepen 56
 - 8.1.2 Onderzoeksbelangen van faculteiten 57
 - 8.1.3 Ontbreken forum 57
 - 8.1.4 Honkvaste archeologen 58
 - 8.2 Geringe internationale zichtbaarheid onderzoeksresultaten 58
 - 8.3 Lacunes in het Nederlands archeologisch onderzoek 60
 - 8.4 Scenario's voor versterking van de zwakke punten het archeologisch onderzoek in Nederland 61
 - 8.4.1 Versterking communicatie op nationaal niveau 61
 - 8.4.2 Versterking zichtbaarheid onderzoeksresultaten 62
 - 8.5 *The Crystal Ball*: een agenda voor toekomstig archeologisch onderzoek in Nederland 64
- 9. Archeologie en de tweede en derde geldstroom 66
 - 9.1 Archeologie en de tweede geldstroom 66
 - 9.2 Archeologie en de derde geldstroom; gevaren voor de financiering van het Nederlandse onderzoek in het buitenland 67

10.Samenvatting, conclusies en overige aanbevelingen 70

Overzicht aanbevelingen 79

Geraadpleegde literatuur 88

Alfabetische lijst met gebruikte afkortingen 90

Bijlagen 94

Samenvatting

De studie en beoefening van de archeologie in Nederland en de manier waarop deze tak van wetenschap is ingebed in de maatschappij, hebben de afgelopen decennia een stormachtige ontwikkeling doorgemaakt. Met name in de afgelopen tien jaar, waarin de principes van het Verdrag van La Valletta ('Malta') een uniek Nederlandse invulling hebben gekregen. Naar aanleiding van het rapport *De toren van Pisa* (2003) waarin wordt geconstateerd dat de Nederlandse archeologie 'zeer aantrekkelijk is, maar uit het lood staat', heeft het dagelijks bestuur van de KNAW een verkenning naar het archeologisch onderzoek in Nederland laten uitvoeren.

De verkenning betreft de ontwikkelingen binnen de archeologie zoals die in Nederland en vanuit Nederland in het buitenland wordt bedreven. Het gaat om zowel de theorievorming binnen de discipline als de praktische uitvoering en de archeologische erfgoedzorg. De verkenning besteedt met name aandacht aan:

- De inbedding van de natuurwetenschappelijke hulpdisciplines (de *archaeological sciences*);
- De gevolgen van de invoering van het Verdrag van La Valletta voor de archeologie in Nederland en in het bijzonder de consequenties voor de academische beoefening van het vak;
- De lacunes binnen de archeologische praktijk, vooral op het gebied van coördinatie en communicatie;

Summary

There has been explosive growth in the study and practice of archaeology in the Netherlands in the last few decades and public interest in the science has increased commensurately. Over the last ten years, the Netherlands has adopted the principles of the Valletta Convention (or ‘Malta’ convention) in its own unique way. In response to the report *De toren van Pisa* (The Leaning Tower of Pisa) (2003), which observed that Dutch archaeology ‘is very attractive, but has lost its balance’, the board of management of the Royal Netherlands Academy of Arts and Sciences (KNAW) commissioned a survey of archaeological research in the Netherlands.

The survey covered developments in archaeology in the Netherlands and as practised by Dutch archaeologists working abroad. It was concerned with both the theoretical and practical aspects of archaeology and the protection of the archaeological heritage. The survey concentrated on:

- The embedding of the archaeological sciences;
- The consequences of the implementation of the La Valletta Convention for archaeology in the Netherlands, and in particular the implications for the academic practice of the discipline;
- Practical shortcomings in the field of archaeology, particularly in terms of coordination and communication;

- De financiering van de academische archeologie in binnen- en buitenland.

In de verkenning wordt de ontwikkeling van de archeologie als wetenschap geschetst. Begonnen in Europa als zuiver cultuurhistorische discipline is het vak na de oorlog steeds sterker beïnvloed geraakt door de natuurwetenschappen. Na 1970 kwam daar een in de Angelsaksische wereld ontwikkelde, sterk door de culturele antropologie geïnspireerde benadering bij.

De in en vanuit Nederland beoefende archeologie neemt sinds de jaren tachtig een middenpositie in tussen de cultuurhistorische continentale en de meer theoretische Angelsaksische benadering, met een belangrijke rol voor de natuurwetenschappelijke disciplines. Er is momenteel in Nederland geen sprake van verschillende theoretische ‘scholen’ of van een richtingensrijd. Typerend is het grootschalig nederzettingsonderzoek binnen een regionale setting, zowel in het binnen- als het buitenland, dat internationaal erkend wordt als een sterkte in het Nederlandse onderzoek.

Hoewel de archeologie in Nederland voor een groot deel in de alfa- en gamma-traditie wordt onderwezen en beoefend, zijn drie van de vijf Nederlandse archeologische instituten (Universiteit van Amsterdam, Rijksuniversiteit Groningen, Radboud Universiteit Nijmegen) ingebed in een alfafaculteit (Letteren en Geesteswetenschappen) met de daarbij behorende ontoereikende financieringsstructuur. Daar komt bij dat de *archeological sciences*, die bij de Nederlandse instituten tussen 1950 en 2000 sterk ontwikkeld waren en een cruciale bijdrage leveren aan de interpretatie van archeologische vindplaatsen, nu bij de meeste instituten zijn afgebouwd.

Voor het sinds kort ‘gemengde’ archeologische instituut van de Vrije Universiteit (gedeeltelijk alfafinanciering en gedeeltelijk bètafinanciering) en met name voor de zelfstandige archeologische faculteit van de Universiteit Leiden liggen de zaken gunstiger. Zij hebben ook minder geleden onder de sterke inkrimping van de staven aan de archeologische instituten, waar tussen 1994 en 2003 het aantal fte’s aan de archeologische instituten met een kwart afnam. Voor alle Nederlandse instituten geldt echter dat ze klein zijn, de voor onderzoek beschikbare tijd per medewerker is afgenomen van ca. 60 procent tot ongeveer 30 procent, terwijl het aantal studenten sterk is toegenomen (staf-studentratio gemiddeld 1 : 26). Internationaal gezien is dit een ongunstige situatie. Daarbij komen de effecten van de invoering van het Verdrag van La Valletta in Nederland.

Vóór de invoering van het ‘Malta’-principe opereerden buiten de universiteiten alleen de Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek, enkele musea en enkele gemeenten als gravende en onderzoekende instellingen. De *de facto* im-

- The financing of academic archaeology in the Netherlands and abroad.

The survey outlined the development of archaeology as a science. Starting in Europe as a purely cultural-historical discipline, since the war it has been increasingly influenced by the natural sciences. After 1970 a new approach emerged in the Anglo-Saxon world, which was heavily inspired by cultural anthropology.

Since the 1980s, archaeology as practised in the Netherlands and by Dutch archaeologists abroad has fallen between the cultural-historical approach adopted on the continent and the more theoretical Anglo-Saxon approach, with an important role for the natural sciences. There are no different ‘schools’ of theory or competing streams in the Netherlands at the present time. The work of Dutch archaeologists, both in the Netherlands and abroad, is typified by large-scale investigations of settlements in a regional setting, an activity that is internationally recognised as a strong suit of Dutch research.

Although archaeology is largely taught and practised in the Netherlands in the tradition of the arts and social sciences, three of the five Dutch archaeological institutes (University of Amsterdam, University of Groningen, Radboud University of Nijmegen) are part of an humanities faculty (Arts and Humanities), with the inadequate financial structure which that implies. Moreover, the archaeological sciences, which matured greatly in the Dutch institutes between 1950 and 2000 and make a crucial contribution to the interpretation of archaeological sites, have been phased out at most institutes.

The situation is better for the archaeological institute of the Free University in Amsterdam, which has since recently been financed partly from arts funds and partly from science funds, and particularly for the independent archaeology faculty of the University of Leiden. These institutes have also suffered less from the severe contraction in the staffing levels of the archaeological institutes, where the number of FTES declined by a quarter between 1994 and 2003. Nevertheless, all the Dutch institutes are small. The amount of time that each employee can devote to research has declined from roughly 60 percent to around 30 percent, while the number of students has increased sharply. The average staff-student ratio is 1 : 26, which is higher than in other countries. The situation has been exacerbated by the introduction of the La Valletta Convention in the Netherlands.

Before the ‘Malta’ principles were introduced, apart from the universities only the State Service for Archaeological Research (*Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek*), a number of museums and some local authorities conducted excavations and research. The *de facto* implementation of the Convention assumed a highly unique character, with a combination of the introduction

plementatie van het Verdrag kreeg in Nederland een heel eigen karakter: er werd marktwerking ingevoerd, in combinatie met een aantal regulerende en controlerende instellingen. 90 procent van het graafwerk wordt nu door commerciële bureaus uitgevoerd, de meeste archeologen zijn in dienst van een archeologisch bedrijf, het aantal opgravingen en de daarvoor benodigde financiering is sterk toegenomen en de verplichte basisrapportages vormen een bijna onoverzienbare hoeveelheid recente data. Door felle concurrentie op prijs binnen een onvolmaakte afgedwongen markt staat de inhoudelijke kwaliteit van die rapportages onder druk. De verkenningscommissie is van mening dat bij de universiteiten nog steeds het primaat ligt van het analyseren en synthetiseren van die gegevens tot 'kwaliteitsvolle beeldvorming van het verleden'. De hierboven geschetste afname van de onderzoekscapaciteit van de universiteiten en de niet aflatende stroom nieuwe basisgegevens zijn bedreigende factoren voor het maatschappelijk eindproduct van het archeologisch onderzoek: een kwaliteitsvol beeld van het verleden voor de wetenschap en voor het brede publiek. Daar komt bij dat een groeiende vraag naar beleids- en bedrijfsmatige competenties binnen het curriculum onvermijdelijk ten koste gaan van onderwijs in de analyserende en synthetiserende aspecten van de archeologie. Zo dreigt een kloof te ontstaan tussen de wereld van de 'analytische', universitaire archeologie en de bedrijfsmatige archeologie 'in het veld'. Postdoccursussen en uitwisselingsprogramma's die deze kloof zouden kunnen overbruggen, ontbreken nagenoeg.

Daarnaast is het binnen het commerciële bestel voor de universiteiten niet of nauwelijks meer mogelijk om in concurrentie eigen veldonderzoek te werven en uit te voeren, waardoor kennis en ervaring worden geërodeerd. Alleen een preferente positie van de universiteiten voor bepaalde opgravingen kan hiervoor een oplossing bieden. Tevens zou de financieringsstructuur zodanig moeten worden aangepast dat de grote hoeveelheid door 'Malta' gegenereerde data naar behoren kan worden verwerkt in synthetiserende studies, die de basis zijn voor een kwaliteitsvol beeld van het verleden voor een breed publiek. Een voortzetting van het tijdelijke NWO-programma 'Oogst van Malta' ligt voor de hand.

Wat Nederlands archeologisch onderzoek in het buitenland betreft, moet enerzijds worden opgemerkt dat een aantal problemen minder wordt gevoeld. Zo is er nauwelijks concurrentie met het bedrijfsleven en zijn de mogelijkheden ruimer om een niet door tijdsdruk en gecompliceerde regelgeving gebonden academisch onderzoeksprogramma op te zetten en uit te voeren. Aan de andere kant wordt het steeds moeilijker om met de beschikbare financiële middelen aan de 'Malta'-gerelateerde kwaliteitseisen te voldoen. De 'derde geldstroom', waaruit zulk onderzoek voornamelijk wordt bekostigd, dreigt op te drogen, terwijl er weinig mogelijkheden zijn om dat vanuit Nederland te compenseren.

of market forces and a number of regulatory and supervisory agencies. Commercial firms now carry out 90 percent of excavations and most archaeologists are now employed by these companies, there has been a sharp rise in the number of excavations and in financing for them and the mandatory standard reports have generated an almost overwhelming volume of recent data. Due to the fierce price competition in an imperfect and artificial market, the quality of the content of those reports is deteriorating. The Foresight Committee feels that the universities should still be primarily responsible for analysing and synthesising those data to produce an ‘outstanding impression of the past’. The decline in the research capacity of universities outlined above and the unceasing stream of new data are factors that threaten the quality of the social end product of archaeological research: an outstanding impression of the past for scientists and the general public. Furthermore, the growing demand for policy-related and commercial competencies in the curriculum will inevitably be at the expense of the aspects of analysis and synthesis in the teaching of archaeology. Consequently, a gap threatens to form between the world of ‘analytical’, academic archaeology and commercial archaeology ‘in the field’. There are practically no post-doctoral courses and exchange programmes that could bridge that gap.

Finally, the commercial system leaves few if any possibilities for the universities to compete for contracts to carry out their own field research and consequently knowledge and experience are being eroded. The only solution for this problem is to give preference to universities for particular excavations. The financial structure should also be changed in such a way that the huge volume of data generated by ‘Malta’ can be properly processed in synthesising studies, which form the basis for an outstanding impression of the past for a wide public. The temporary NWO programme *Oogst van Malta* (The Malta Harvest) should be continued.

A number of these problems are less pressing as far as Dutch archaeological research abroad is concerned. For example, there is scarcely any competition with the private sector and there are greater possibilities for setting up and carrying out an academic research programme without time pressure and the burden of complicated regulations. On the other hand, it is becoming increasingly difficult to meet the quality requirements imposed by ‘Malta’ with the available financial resources. The funds for research financed under contract, which is the main source of funding for such research, is in danger of drying up and there are few possibilities to compensate for that in the Netherlands.

In addition to the issues mentioned above – inadequate financial structure, the decline in capacity and the threatening decline in quality, the phasing out of archaeological sciences – the Foresight Committee identified several other prob-

De verkenningcommissie heeft naast de hierboven vermelde vraagstukken – niet-adequate financieringsstructuur, afname van capaciteit en dreigende afname van kwaliteit, afbouw *archaeological sciences* – nog enkele problemen en lacunes gesignaleerd en aanbevelingen gedaan. Het eerste probleem is het gebrek aan communicatie tussen de diverse universitaire instellingen. Tijdsdruk, concurrentie bij het werven van studenten, een geringe arbeidsmobiliteit en het gedwongen meewerken aan niet-archeologische programma's binnen de (geesteswetenschappelijke) faculteit van de eigen universiteit in plaats van samenwerking met andere archeologische instellingen, worden als oorzaken aangevoerd. Cruciaal is de zwakke rol van de onderzoekschool ARCHON die sinds in 2002 de financiering kwam weg te vallen, een sluimerend bestaan leidt.

Een ander probleem betreft de geringe zichtbaarheid van het Nederlands onderzoek op internationaal niveau. Het gaat dan vooral om binnen Nederland uitgevoerd onderzoek; de 'buitenlandse' archeologieën hebben er minder last van. Nederlandse onderzoekers worden door verschillende oorzaken te weinig geciteerd in het buitenland, terwijl de kwaliteit van dat onderzoek daar wel erkend wordt.

Ten slotte zijn er lacunes op het gebied van het onderzoek van de middeleeuwse en postmiddeleeuwse archeologie en van de maritieme archeologie. In beide gevallen gaat het om onderzoek dat door het Nederlandse (zee-)bodemarchief ruimschoots van data wordt voorzien. In het kader van 'Malta' wordt een groot deel van de opgravingscapaciteit van gemeenten en bedrijven ingezet op middeleeuwse en postmiddeleeuwse vindplaatsen.

lems or gaps and made some further recommendations. The first problem is the lack of communication between the various university institutes. The reasons put forward by the institutes are the pressure of time, the competition to attract students, a lack of mobility among employees and the compulsory cooperation with non-archaeological programmes in the (humanities) faculty of their own university rather than with other archaeological institutions. A crucial factor is the weakness of the ARCHON research school, which has been dormant since its funding stopped in 2002.

Another problem is the low profile of Dutch research at international level, particularly of the research carried out in the Netherlands. The archaeologists working abroad are less affected by this. For various reasons, Dutch researchers are not cited much in other countries even though the quality of the research is highly respected.

Finally, there are gaps in the area of research into medieval and post-medieval archaeology and maritime archaeology. In both cases, the Dutch archaeological archive provides plenty of data for such research. In the context of 'Malta' much of the municipal and corporate capacity for excavations is devoted to medieval and post-medieval sites.

1. Inleiding

Het lijkt goed te gaan met de archeologie in Nederland. Er gaat veel geld om in het archeologisch bestel dat meer werkgelegenheid biedt dan ooit tevoren. Bovendien zijn er niet eerder zoveel nieuwe onderzoeksdata gegenereerd, zijn er zoveel studenten archeologie geweest en heeft de archeologie zo zeer in de belangstelling gestaan van een breed publiek. Ook uit dit verkenningsadvies blijkt dat de Nederlandse archeologie een dynamisch wetenschapsgebied is waarin hard en gemotiveerd gewerkt wordt, waarin creatief en innovatief onderzoek wordt gedaan en waarin internationaal aansprekende resultaten worden geboekt.

De schone schijn bedriegt. Mede echter door de grote dynamiek van de laatste tien tot vijftien jaar is het wetenschapsgebied – met name wat de archeologie van het Nederlands grondgebied betreft – danig uit balans geraakt. De commissie heeft bijvoorbeeld met verbijstering vastgesteld dat terwijl de studentenaantallen enorm zijn gestegen, het aantal fte's onderzoekers/docenten vrijwel gehalveerd is. De verkenningscommissie onderschrijft daarom het beeld dat de voorverkenningcommissie heeft opgeroepen, dat van de toren van Pisa: de archeologie is mooi, maar behoorlijk uit het lood. Zij hoopt met haar advies de toren van Pisa te hebben rechtgezet of in ieder geval de materialen voor de herstelwerkzaamheden te hebben geleverd.

Het archeologisch onderzoek in Nederland heeft de laatste decennia een snelle ontwikkeling doorgemaakt. De traditionele banden met disciplines uit de geesteswetenschappen (geschiedenis, klassieke talen, kunstgeschiedenis) zijn nog steeds van belang, maar daarnaast is er een intensievere relatie met de sociale wetenschappen en vooral met de natuurwetenschappen ontstaan. Bovendien zijn in 1992 door de Europese regeringen te La Valletta (Malta) afspraken gemaakt met het doel het archeologisch erfgoed effectiever te beschermen. Deze afspraken zijn vastgelegd in het door Nederland ondertekende en in een goedkeuringswet bekrachtigde *Europees verdrag inzake de bescherming van het archeologisch erfgoed*, beter bekend als ‘het Verdrag van La Valletta’ of kortweg ‘Malta’. Uitgangspunt van het verdrag is het zoveel mogelijk ter plekke (*in situ*) bewaren van het archeologisch erfgoed. Daarvoor is een actief beheer van vindplaatsen nodig. Daar waar behoud *in situ* niet mogelijk is, betalen de bodemverstoorders voor het archeologisch onderzoek en de noodzakelijke opgravingen.

Het is de specifiek Nederlandse implementatie van het verdrag (waarbij marktwerking, zij het in combinatie met maatschappelijke sturing, is geïntroduceerd) die tot belangrijke veranderingen in de archeologie heeft geleid. Die hebben niet alleen betrekking op het erfgoedbeheer, maar ook op het onderwijs en onderzoek. Universitaire onderzoeksgroepen en op de markt opererende archeologische bedrijven zijn immers door ‘Malta’ ongewild concurrenten geworden bij het ‘aannemen’ van opgravingen.

In het licht van de hierboven geschetste ontwikkelingen heeft de Raad voor Geesteswetenschappen het dagelijks bestuur van de KNAW geadviseerd een voorstudiecommissie in te stellen, die de opdracht kreeg de wenselijkheid van een verkenning archeologie te onderzoeken. Deze commissie werd in 2003 ingesteld en publiceerde een jaar later *De toren van Pisa*. Zij stelt daarin vast dat de archeologie in Nederland – zoals de toren van Pisa – buitengewoon aantrekkelijk is, maar behoorlijk uit het lood hangt, en adviseert op grond van die constatering een wetenschapsverkenning op het gebied van het academisch *onderzoek* in de archeologie uit te voeren.¹ De verkenning zou complementair moeten zijn aan de analyse van onderwijs en onderzoek (*‘Malta’ en het universitaire onderwijs en onderzoek in de archeologie*), die in opdracht van het ministerie van OCW (DG Cultuur en Media) werd uitgevoerd en waarin de relatie tussen het academisch *onderwijs* in de archeologie en de implementatie van Malta centraal staat. Het dagelijks bestuur van de KNAW heeft het advies van de voorstudiecommissie overgenomen en een verkenningcommissie, samengesteld uit hoogleraren van ver-

¹ *De toren van Pisa*. Verslag van de voorstudiecommissie Archeologie, Amsterdam, 2004. Zie voor de samenstelling van de voorstudie en de verkenningcommissie Bijlage 1.

schillende archeologische disciplines en verschillende universiteiten, de opdracht gegeven de verkenning uit te voeren.

Aan de commissie is gevraagd een aantal vragen te beantwoorden met betrekking tot de ontwikkelingen binnen de archeologie in de nabije toekomst, zowel in een nationaal als in een internationaal kader. Aandachtspunten zouden daarbij moeten zijn de theorievorming, de praktische uitvoering en de erfgoedzorg die de afgelopen jaren hoog op de archeologische agenda is komen te staan. De commissie hecht eraan op te merken dat zij zich in eerste instantie heeft gericht op de academische archeologie. Zij is ervan overtuigd dat de academie de plaats is waar vernieuwingen in theorie en methode van het archeologisch onderzoek dienen plaats te vinden. Uiteraard heeft zij bij het schetsen van de stand van zaken en het beschrijven van toekomstscenario's tevens het totale, brede veld van het archeologisch onderzoek betrokken.² Met deze aanpak maakt zij duidelijk hoezeer het archeologisch landschap in de laatste decennia is veranderd.

Het is de commissie tijdens het verkenningsproces gebleken dat een enkele vraag uit de reeks van vragen, gesteld door het dagelijks bestuur van de KNAW, op dit ogenblik niet of nauwelijks te beantwoorden is.³ Het gaat dan met name om toekomstige ontwikkelingen op theoretisch vlak, die in algemene zin niet te voorspellen zijn. Voorts is de toekomstige rol van de Nederlandse archeologie in internationaal verband mede afhankelijk van onvoorspelbare externe factoren. Dat betekent dat het onmogelijk is een enigszins gedetailleerd toekomstscenario te schetsen. Wel geeft de commissie aan welke de onderzoeksagenda-op-hoofdpijnen kan zijn voor het archeologisch onderzoek in Nederland tegen de achtergrond van de internationale ontwikkelingen en waar zich internationaal gezien de niches en kansen bevinden.

Die analyse en visie zijn verwoord in dit rapport. In de hoofdstukken 2, 3 en 4 wordt achtereenvolgens de stand van zaken rond de archeologie als wetenschappelijke discipline, de Nederlandse universitaire archeologie en het niet-universitair archeologisch veld opgemaakt. In de hoofdstukken 5, 6 en 7 wordt ingegaan op de drie hoofdvragen die aanleiding gaven tot het uitvoeren van de verkenning, te weten: wat zijn de ontwikkelingen op theoretisch vlak, hoe is het gesteld met de natuurwetenschappelijke aspecten in het archeologisch onderzoek (de zogenaamde *archaeological sciences*) en wat zijn de gevolgen van de specifiek Nederlandse implementatie van het Verdrag van La Valletta ('Malta') voor het Nederlands archeologisch wetenschappelijk onderzoek? In hoofdstuk 8 komen

² Zie voor de verkenningsvragen het Instellingsbesluit verkenning archeologie in Bijlage 2.

³ Bij elke vraag in bijlage 2 is aangegeven in welke passage van het rapport op de vraag wordt ingegaan.

enkele zwakke kanten en lacunes in de Nederlandse archeologie aan de orde, die de commissie vooral op het vlak van coördinatie en communicatie signaleerde. Hoofdstuk 9 gaat over de financiering van onderzoek in Nederland en het buitenland, waarop in hoofdstuk 10 de samenvatting, conclusies en aanbevelingen volgen.

De commissie heeft tijdens het verkenningsproces regelmatig een beroep kunnen doen op vertegenwoordigers uit de academische en de commerciële archeologie. Ook heeft de voorzitter van de verkenningscommissie gesproken met de decanen geesteswetenschappen (DLG) en het Gebiedsbestuur G van NWO. De commissie is dankbaar voor de geleverde *input* en hoopt door deze gesprekken en het publiceren van haar rapport het debat over de toekomst van het archeologisch onderzoek in alle relevante gremia te hebben gestimuleerd.

2. Archeologie als wetenschappelijke discipline

In dit hoofdstuk wordt uiteengezet hoe archeologie wordt gedefinieerd, hoe de archeologie zich sinds de negentiende eeuw als zelfstandige wetenschap ontwikkelde, met welke zusterwetenschappen zij verband houdt, welke vormen en benaderingen er binnen de archeologie bestaan en ten slotte wat zij voor de huidige wetenschap enerzijds en voor de samenleving anderzijds betekent.

2.1 Definitie van de archeologie

Sinds de negentiende eeuw is de archeologie een zelfstandige academische discipline. Haar zelfstandigheid is verankerd in het totaal van empirische verschijnselen dat uitsluitend binnen dit vakgebied wordt bestudeerd. Het materiële object van de archeologie bestaat uit de sporen en de objecten die door mensen en menselijke gemeenschappen onder en op het aardoppervlak zijn achtergelaten. Die hebben in de meeste gevallen hun oorspronkelijke vorm en functie zozeer verloren, dat hun betekenis alleen via speciale methoden en technieken, waarvan de archeologische opgraving de bekendste is, kan worden achterhaald. Behalve door opgravingen worden archeologische gegevens ook verkregen door toevalsvondsten en systematische veldverkenningen.

Voor archeologen vormt het materiële object echter slechts een toegang tot het werkelijke object van studie. Op basis van de resten en sporen die in en op de bodem zijn achtergelaten, tracht de archeoloog de mens te bestuderen, in al zijn facetten en in de context van zijn natuurlijke, sociale en culturele omgeving. Er is dan ook in thematisch en theoretisch opzicht een duidelijke overlap met de culturele antropologie, waarmee archeologie vooral in de Angelsaksische landen vaak wordt gecombineerd.

2.2 Verwante disciplines

De archeologie is, zoals uit tabel 1 blijkt, verwant met een groot aantal vakgebieden op het terrein van de geesteswetenschappen, de exacte wetenschappen en de sociale wetenschappen. Zij verenigt de perspectieven van diverse andere wetenschapsgebieden in zich en is daarom wezenlijk multi- of interdisciplinair.

Tabel 1. Verwante vakgebieden van de archeologie

α	β	γ
kunstgeschiedenis	aardwetenschappen	culturele antropologie
talen en culturen	fysische geografie	sociologie
geschiedenis	biologie ⁴	sociale geografie
historische geografie	fysische antropologie	
	natuurkunde	

2.3 Deelgebieden van de archeologie

De archeologie kent internationaal een aantal deelgebieden of subdisciplines. Daarnaast zijn er diverse natuurwetenschappelijke en andere methodische benaderingen zoals geoarcheologie, bioarcheologie, biomoleculaire, geochemische en isotopenarcheologie.

In Nederland zijn de aandachtsgebieden gedeeltelijk regionaal bepaald te weten:

- de archeologie van Nederland en Noordwest-Europa (te scheiden in prehistorische en historische archeologie);
- de archeologie van het mediterrane gebied (met nadruk op de Grieks-Romeinse wereld en haar voorgangers, en met inbegrip van de vroegchristelijke archeologie);

⁴Hiervan zijn met name belangrijk de paleo-ecologie, de paleo-ethnobotanie, de landschapsecologie, de botanie, de zoölogie, de moleculaire biologie, de dendrochronologie etc.

- de archeologie van het oude Nabije Oosten (o.a. vroege culturen in Egypte, de Levant en Mesopotamië);
- de archeologie van de ‘niet-westerse’ wereld: Indiaans Amerika, Azië en Afrika.

De belangrijkste regionaal gedefinieerde deelgebieden hebben eigen randvoorwaarden en kaders, waarbij opgemerkt dient te worden dat wetten, regels, procedures en tradities aangaande het archeologisch onderzoek van land tot land verschillen. Deze diversiteit aan deelgebieden is van belang voor de levensvatbaarheid van het totale wetenschapsgebied. De specifieke kennis van een aantal verschillende gebieden is cruciaal bij het maken van gebiedsoverstijgende interpretaties en vergelijkingen in discussies op algemeen theoretisch niveau.

2.4 Onderzoeksmethoden

Tot diep in de jaren zestig van de vorige eeuw had de archeologie (en zeker in Nederland) sterke banden met de cultuurhistorische wetenschappen (geschiedenis, kunstgeschiedenis, filologie), maar na de Tweede Wereldoorlog is ook het belang van de natuurwetenschappen bij het genereren van data voor de constructie van het verleden sterk toegenomen. Daarnaast heeft de archeologie – in Nederland vanaf het midden van de jaren zeventig van de vorige eeuw, in met name de Verenigde Staten al wat eerder – inspiratie geput uit de sociale wetenschappen, met name uit de antropologie.⁵

In haar onderzoeksmethodes onderscheidt de archeologie zich van andere historische wetenschappen, doordat de meeste primaire onderzoeksgegevens zich in de bodem bevinden. Die moeten door verschillende vormen oudheidkundig bodemonderzoek worden achterhaald:

- *Field surveys* (ook wel: ‘veldverkenningen’); een niet-destructieve⁶ vorm van systematisch oppervlakteonderzoek dat in kaart brengt waar in het verleden menselijke activiteit heeft plaatsgevonden en wat daarvan de aard is en uit welke periode die stamt;
- Grondboringen en verschillende vormen van geofysische *prospectie*; non-destructieve activiteiten die primair dienen om vast te stellen of er resten van het

⁵ Er is overigens maar in geringe mate sprake van directe persoonlijke contacten met antropologen: in Nederland doen maar weinig antropologen onderzoek op voor archeologen aantrekkelijke terreinen.

⁶ Met ‘destructief’ wordt in archeologisch verband bedoeld dat de archeologische resten en sporen in de loop van het bodemonderzoek definitief uit hun context worden verwijderd c.q. worden opgegraven; het begrip heeft een neutrale en niet zozeer een negatieve connotatie.

- verleden in de bodem (*in situ*) aanwezig zijn, uit welke periode ze stammen en of deze resten zodanig zijn geconserveerd dat opgraving ervan zinvol is;
- De *opgraving*: de arbeids- en kostenintensieve wetenschappelijke berging en basale interpretatie van een deel van het ‘bodemarchief’. Hierbij geraken de materiële resten van het verleden van de *in situ*-status (in de bodem) tot de *ex situ*-status (in een depot, laboratorium of museum) en worden de archeologische bodemsporen noodzakelijkerwijs vernietigd, nadat ze zo zorgvuldig en compleet mogelijk zijn gedocumenteerd.

Naast de hierboven vermelde veldactiviteiten zijn er ook vormen van archeologisch onderzoek waarvoor niet gegraven hoeft te worden. De ontsluiting van depots of museumcollecties behoort daartoe. Het gaat dan om materiaalstudies (aardewerk, glas, metaal etc.), maar ook om de bestudering van (kunst-)historische informatie die in het archeologische materiaal besloten ligt. Daarbij kan worden gedacht aan numismatische, epigrafische of iconografische gegevens. Iconologische analyses bijvoorbeeld behoren dan ook niet alleen tot het terrein van de kunstgeschiedenis maar evenzeer tot dat van de archeologie. Dit geldt bij uitstek voor buiten-Europese beschavingen, die in de kunstgeschiedenis vaak onderbelicht blijven. Iconologische en epigrafische studies zijn door hun aard ook sterk verweven met historisch en filologisch onderzoek. Dit werk is cruciaal voor het beantwoorden van wetenschappelijke vragen (maar ook van de vragen van een breed publiek) naar de duiding van bepaalde afbeeldingen of tekens, variërend van de afbeeldingen op Etruskische spiegels en Egyptische sarcofagen tot en met Mexicaanse beeldhandschriften.

Een andere categorie van onderzoek waarbij geen graafwerk wordt gedaan, is onderzoek van de resten van architectonische monumenten. Een voorbeeld hiervan is het onderzoek (ook vanuit Nederland) in Pompeii, een van de belangrijkste archeologische monumenten ter wereld. Hier worden o.a. de antieke urbanistiek, bouwkunst, wandschilderingen en mozaïeken bestudeerd.

De data, afkomstig van een opgraving of een serie opgravingen die zijn uitgevoerd in een bepaald gebied (b.v. de Drentse zandgronden) en/of betrekking hebben op een bepaald tijdssegment (b.v. de vroege middeleeuwen), worden nader geanalyseerd, geïnterpreteerd en in een synthese samengebracht. Het uiteindelijke doel is om tot een beeldvorming van het verleden te komen die voor het wetenschapsterrein tot nieuwe inzichten en nieuwe onderzoeksvragen leidt. Deze syntheses vormen tevens de basis voor een kwaliteitsvolle beeldvorming van het verleden naar een breed publiek.

2.5 De rol van de archeologie in de samenleving

Er bestaat een grote maatschappelijke belangstelling voor opzienbarende archeologische vondsten of vanouds bekende monumenten. De Drentse hunebedden, Egyptische piramides of de Acropolis in Athene worden jaarlijks door velen bezocht. In 2003 trokken de vier publieksdagen tijdens de opgraving van een Romeins schip in de Utrechtse Vinexlocatie Leidsche Rijn 20.000 bezoekers.

De betekenis van de archeologie voor de eigen samenleving is veranderd. Lange tijd verstond men onder ‘archeologie’ veelal de klassieke variant, omdat men ervan overtuigd was dat in de Grieks-Romeinse wereld en het Nabije Oosten de wortels van de ‘westerse’ beschaving lagen. In de loop van de twintigste eeuw ging men de culturele aspecten van de Europese prehistorie meer appreciëren. Dat neemt echter niet weg dat de archeologie van het Middellandse Zeegebied en het Nabije Oosten (inclusief Egypte) van eminent belang blijft voor het culturele debat. De geestelijke én materiële cultuur van de Grieks-Romeinse wereld was en blijft essentieel om de huidige Europese cultuur en haar geschiedenis te begrijpen.

Een ander punt van interesse van de Nederlandse en Europese archeologie is de historische connectie tussen diverse Europese landen enerzijds en Amerika, Azië en Afrika anderzijds ten gevolge van het proces van kolonisatie in de afgelopen eeuwen. Die contacten hebben sporen in de bodem (en op de bodem van de zee!) achtergelaten die het object zijn van archeologisch onderzoek vanuit Nederland, en hebben tevens museale en andere collecties gegenereerd.

Zo hebben Nederlandse archeologen een speciale verantwoordelijkheid voor andere (voormalige) delen van het Koninkrijk der Nederlanden, enerzijds omdat de bodem aldaar ook Nederlands verleden bevat, anderzijds omdat het gaat om resten van culturen waarmee Nederland door het proces van kolonisatie in direct contact gekomen is. Uiteraard dient de regelgeving, de infrastructuur en het erfgoedbeheer en de kennisdisseminatie naar een breed publiek hier niet onder te doen voor de situatie in Nederland.

De archeologie houdt zich niet uitsluitend bezig met de constructie van het verleden. Ook het onderzoek naar de zingeving van het verleden in en de toewijding van het verleden door de huidige maatschappij alsmede de identiteitverleende of -bevorderende rol van het verleden in het heden behoren nadrukkelijk tot het domein van de archeologie.

Hoewel ‘behoud *in situ*’ het hoofddoel is van het Verdrag van La Valletta (zie p. 43 e.v.) wordt in Nederland, paradoxaal genoeg, sinds de ondertekening van dat verdrag meer opgegraven dan ooit tevoren. Deze verhoogde opgravingsinten-

siteit heeft geleid tot meer contact van de burger met de archeologie, meer aandacht in de media – meestal positief, soms ook negatief – en een toename van de belangstelling van het publiek.

2.6 Erfgoedzorg

De toegenomen belangstelling voor cultureel erfgoed in het algemeen en archeologisch erfgoed in het bijzonder wordt mede aangewakkerd doordat snelle economische en demografische ontwikkelingen de bodems en landschappen ingrijpend veranderen en ze ‘onthistoriseren’. Dat betekent dat het bodemarchief wordt vernietigd en identiteitsbepalende elementen uit het landschap verdwijnen. Dit is in principe een globaal verschijnsel, maar de aandacht voor de problemen die hieruit voortkomen, is gezien de heersende traditie het grootst in Europa en Noord-Amerika. Het onderzoek naar erfgoedbeleving en erfgoedbeheer is daar dan ook het verst ontwikkeld, en dan met name in Noordwest-Europa, waar deze nadelige effecten op het erfgoed zich het eerst en het meest intensief hebben voorgedaan. Deze ontwikkelingen hebben niet alleen hun invloed op de archeologie, maar evenzeer op de bouwhistorie, het natuurbeheer en de planologie.

Een en ander heeft in Europa geleid tot het al eerder genoemde Verdrag van La Valletta. In dit verdrag hebben de landen van de Raad van Europa afspraken gemaakt over de bescherming van het archeologisch erfgoed. De Nederlandse regering heeft daaraan een specifieke implementatie gegeven waarbij marktwerking en maatschappelijke sturing bij het uitvoerend (gravend) veldonderzoek centraal staan. Dat heeft in de eerste plaats geleid tot het ontstaan van commerciële partijen in de erfgoedzorg en tot een reeks nieuwe regels, normen en organisaties, waaronder de Kwaliteitsnorm Nederlandse Archeologie (KNA), de Nationale Onderzoeksagenda Archeologie (NOAA), de Commissie voor de Archeologische Kwaliteitszorg (CVAK, nu ondergebracht bij de SIKB)⁷ en de Rijksinspectie voor de Archeologie (RIA, thans Erfgoedinspectie, sectie archeologie). Als gevolg van het scheppen van marktwerking in de archeologie hebben de vóór de invoering van Malta bestaande partijen (voorm. ROB, provinciale en gemeentelijke archeologische diensten, universitaire instituten) een nieuwe positie in het archeologisch bestel moeten verwerven. Deze invulling van het verdrag is specifiek Nederlands en alleen het Verenigd Koninkrijk en sommige Duitse deelstaten hebben voor een enigszins vergelijkbare implementatie gekozen. In o.a. Frankrijk, Italië en Griekenland blijft het uitvoeren van opgravingen de verantwoordelijkheid van archeologen die direct of indirect in dienst van overheid of universiteiten zijn. De

⁷ Zie voor een verklaring van de diverse afkortingen de lijst van afkortingen op p. 90.

Nederlandse implementatie van Malta heeft dermate verregaande gevolgen voor het archeologisch onderzoek, dat een heel hoofdstuk aan dit onderwerp is gewijd (hoofdstuk 7: 'Malta in Nederland en de gevolgen voor het universitair onderzoek').

3. Organisatie van de archeologie aan de Nederlandse universiteiten

In dit hoofdstuk wordt inzicht gegeven in de wijze waarop het archeologisch onderzoek en onderwijs in Nederland zijn ingebed in de universitaire organisatie. Tevens wordt het volume ervan beschreven. Ten slotte wordt de Nederlandse situatie gespiegeld aan buitenlandse instellingen en wordt aandacht besteed aan de status van de onderzoeksschool ARCHON.

3.1 De plaats van de archeologie in de universitaire organisatie

Universitair onderwijs en onderzoek op het gebied van de archeologie zijn in Nederland verdeeld over verschillende bestuurlijke eenheden en organisatievormen. Bij de Universiteit Leiden vormt de opleiding archeologie een eigen (kleine) faculteit. Bij de Rijksuniversiteit Groningen en de Universiteit van Amsterdam zijn de opleidingen archeologie onderdeel van de Faculteit Letteren/Geesteswetenschappen. Bij de Radboud Universiteit Nijmegen zijn archeologisch onderzoek en onderwijs onderdeel van de afdeling Griekse en Latijnse Taal en Cultuur (GLTC) van de Faculteit der Letteren, terwijl ten slotte aan de Vrije Universiteit Amsterdam het archeologisch onderzoek ten dele is ondergebracht bij de Faculteit Letteren ('culturele' archeologie) en ten dele bij de Faculteit voor Aard- en Levenswetenschappen (Instituut voor Geo- en Bioarcheologie). Beide vu-smaldelen

zijn verenigd binnen het Archeologisch Centrum VU (ACVU). Bij vier van de vijf instellingen (RUG, UVA, RUN, VU) vormt de archeologie dus een beperkt onderdeel van het totale facultaire onderzoek; in één geval (UL) gaat het om een zelfstandig opererend instituut van relatief bescheiden omvang.

Gezien het eerder geschetste multidisciplinaire karakter van de archeologie is het opvallend dat het wetenschapsgebied in de universitaire organisatie veelal in een geesteswetenschappelijke omgeving is ingebed (met als uitzonderingen de opleiding archeologie aan de UL en de opleiding Geo- en Bioarcheologie aan de VU). De oorzaken ervan liggen in het verleden, toen de archeologie nog in de eerste plaats een cultuurhistorische wetenschap was. Die situatie kent overigens vele parallellen elders in Europa en aan de oostkust van Amerika. Zij werkt volgens de commissie echter belemmerend op de gewenste geïntegreerde vorm van archeologisch onderzoek waarin het *humanities*-karakter, de antropologische insteek en de *science approach* op adequate wijze tot ontplooiing kunnen komen. Hierbij gaat het o.a. om de verschillen tussen alfa- en bètafinanciering: onderzoek in de *archaeological sciences* (met o.a. laboratoriumfaciliteiten) is in een *humanities*-omgeving thans nagenoeg onmogelijk.

De archeologie in Nederland houdt zich primair bezig met onderzoek naar het menselijk verleden. Het wetenschapsgebied behoort daarom hetzij tot het domein van de historische wetenschappen, hetzij tot het domein van de menswetenschappen. Gezien zijn sterk interdisciplinaire karakter moet het binnen de universitaire organisatie idealiter als een zelfstandige beleids- en bestuurs eenheid opereren (zoals de Faculteit Archeologie UL). Omdat de archeologische smaldelen aan de meeste universiteiten daarvoor te klein zijn, is een plaats als interfacultaire eenheid of een plaats binnen een faculteit Letteren, c.q. Geesteswetenschappen ook zinvol, mits er van een adequate financiering sprake is (dus geen alfafinanciering).

3.2 De omvang van het archeologisch onderzoek: scheve verhoudingen

Internationaal gezien is archeologie geen omvangrijk wetenschapsgebied. Nederland is in dat opzicht geen uitzondering. De omvang van de vaste staf van de diverse opleidingen archeologie overschrijdt alleen bij de UL en de RUG het aantal van tien personen. De onderzoekstijd van die staf is bovendien beperkt: universitaire onderzoekers besteden aan hun onderzoek niet meer tijd dan 25 tot 40 procent van hun totale taakstelling (gemiddeld ca. 30 procent). De overige tijd is bestemd voor onderwijs-, bestuurs- en beheerstaken.

Aanbeveling 1

De meest adequate plaats voor de archeologie binnen de universitaire organisatie is een zelfstandige status hetzij als een zelfstandige faculteit hetzij als een interfacultair instituut. Daarbij stelt de commissie overigens vast dat de alfianciering die de meeste opleidingen archeologie thans genieten, volstrekt niet in overeenstemming is met het specifieke karakter van archeologisch onderzoek waarin tegenwoordig het natuurwetenschappelijk onderzoek een belangrijke rol speelt. De KNAW ondersteunt de aanbeveling aangaande een bètafinanciering voor archeologisch onderzoek die wordt gedaan in *Malta' en het universitaire onderwijs- en onderzoek van de archeologie* en vraagt het Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap daaraan uitvoering te geven.

Actoren: Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap en Colleges van Bestuur

Zowel op het gebied van onderzoek als op het gebied van onderwijs bestaat er een organisch gegroeide taakverdeling tussen de archeologische groepen van de diverse universiteiten. Op het deelgebied van de archeologie van Noordwest-Europa richt bijvoorbeeld de UL zich primair op de prehistorie (vóór 1000 v. Chr.), de VU houdt zich vooral bezig met de archeologie van Kelten, Germanen en Romeinse tijd (de tijd tussen 1000 v. Chr. en 500 n. Chr.), terwijl de UVA de middeleeuwse archeologie (na 500) als zwaartepunt heeft. De RUG heeft een evident regionale functie en richt zich op de archeologie van de drie noordelijke provincies. Nijmegen richt zich op de Romeinse occupatie van de grensstreken en op de contacten met het zogenaamde Barbaricum, de volkeren buiten de grenzen van het Romeinse imperium. Bij de Amsterdamse instellingen is er een taakverdeling tussen de Mediterrane archeologen waarbij de UVA zich primair richt op de Griekse archeologie en de VU op de archeologie van Italië en de Romeinse wereld.

Uit tabel 2 blijkt hoe het beperkte aantal archeologische onderzoekers in fte's is verdeeld over de bovenvermelde instellingen voor wetenschappelijk onderwijs.

Tabel 2: Aantallen fte's vast wetenschappelijk personeel per instelling, alle archeologieën (zowel bestuur/beheer en onderwijs als onderzoekstijd)

Instituut	1994	2003
Universiteit Leiden Faculteit der Archeologie	23,3	21,6
Rijksuniversiteit Groningen Groninger Instituut voor Archeologie	19,4	13,0
Vrije Universiteit Archeologisch Centrum vu (opleiding Archeologie Fac, Letteren + Instituut Geo- en Bioarcheologie Fac. Aard- en Levenwetenschappen)	4,4	9,2
Universiteit van Amsterdam Amsterdams Archeologisch Centrum	21,6	9,0
Radboud Universiteit Griekse en Latijnse Taal en Cultuur / Klassieke en Provinciaal Romeinse Archeologie	2,7	2,3
Totaal	71,4	55,0

Een vergelijking van de cijfers van 1994 en 2003 maakt duidelijk dat het aantal aan de universiteiten verbonden archeologen drastisch is gereduceerd (van 71.4 naar 55.0 fte). De terugval is het sterkst geweest bij de rug ($\frac{1}{3}$ de van het aantal fte's) en de uva (meer dan 50 procent van het aantal fte's). De analyse van het Ministerie van ocw heeft duidelijk gemaakt dat stafbezetting van de archeologische smaldelen bovengemiddeld is afgenomen in verhouding tot andere disciplines. Daarbij dient nog opgemerkt te worden dat in 1994 gemiddeld 50-60 procent van de werktijd van de staf aan onderzoek werd besteed, terwijl dat percentage in 2003 rond de 30 procent lag.⁸ De onderzoekstijd van de vaste staf aan de universitaire instellingen is van ca. 35-40 fte onderzoek in 1994 gekrompen tot ca. 16-17 fte onderzoek in 2003; een reductie van ruim 50 procent. Daarnaast is onderzoekstijd verloren gegaan bij de racm (voormalige rob) en de Nederlandse musea (zie § 4.4). In schril contrast daarmee staat het feit dat de hoeveelheid archeologische data die sinds 1990 ter beschikking zijn gekomen, exponentieel is toegenomen.

⁸ Officiële opgave aan de onderzoeksschool in 2003: 15.58 fte onderzoek (inclusief het door de voorm. rob in de onderzoeksschool ondergebrachte onderzoek).

3.3 Versnippering en afname van de diversiteit en kritische massa

Naast de kwantitatieve achteruitgang staan de cohesie en de kwaliteit van het onderzoek onder druk. Gezien de vigerende facultaire en universitaire agenda's (concurrentie tegenover zusterinstellingen, opereren 'vanuit eigen kracht', onderwijsdictaten) is het archeologische onderzoek op elke instelling van hoger onderwijs thans verplicht binnen de overkoepelende faculteit allianties te sluiten met onderzoek in het kader van facultair geformuleerde zwaartepunten, breedtestrategieën e.d. Allianties met b.v. kunstgeschiedenis of klassieke talen zijn ongetwijfeld bevorderlijk voor de interdisciplinariteit binnen de faculteit, maar het is de vraag of zij in inhoudelijke zin de meest zinvolle zijn bij een toch al sterk interdisciplinair wetenschapsgebied als de archeologie. Dit geldt temeer waar dergelijke allianties per universiteit verschillen. Universitaire en facultaire onderzoeksagenda's werken versnipperend op het archeologische onderzoekspotentieel in Nederland en zijn obstakels voor een vruchtbare uitwisseling tussen de onderzoeksgroepen aan de Nederlandse universiteiten.

Evenals de onderzoekstijd en de onderlinge samenhang is ook de diversiteit in de archeologie aan de Nederlandse universiteiten afgenomen. Een wetenschapsgebied heeft zowel een zekere kritische massa als een zekere diversiteit nodig om slagvaardig, *open-minded* en creatief te blijven. Juist de confrontatie tussen verschillende culturen uit het verleden leidt ertoe dat het schijnbaar evidente wordt geproblematiseerd en nieuwe, indringende vragen worden gesteld. Onderstaand overzicht (tabel 3) geeft aan dat er de afgelopen jaren nogal wat archeologische subdisciplines geheel of voor een belangrijk deel zijn verdwenen. Daarin wordt overigens *niet* zichtbaar dat de onderzoekscapaciteit van de groepen die zich specifiek op het Nederlandse grondgebied richten, door de introductie van studentgebonden formatie aanzienlijk is geërodeerd.

Tabel 3: Verlies aan diversiteit in de Nederlandse archeologie sinds 1985.

<i>Instelling</i>	<i>verlies aan archeologische diversiteit 1985-2005</i>
Universiteit van Amsterdam	Prehistorie Griekse wereld (opgeheven) Archeologie Nabije Oosten (opgeheven) Archeologie van Indiaans Amerika (opgeheven) Ecologische archeologie (opgeheven) Provinciaal-Romeinse archeologie (grotendeels opgeheven)
Rijksuniversiteit Groningen	Archeologie Nabije Oosten (opgeheven) Archeologie van Indonesië (opgeheven) Ecologische archeologie (50% verdwenen)
Universiteit Utrecht	Klassieke archeologie (opgeheven) Provinciaal-Romeinse archeologie (opgeheven)

Naar het oordeel van de commissie heeft het archeologisch onderzoek dat in Nederland wordt verricht, thans nog juist voldoende diversiteit om levensvatbaar te zijn. Grosso modo wordt ca. 55 procent van de totale universitaire onderzoekscapaciteit gespendeerd aan de archeologie van het Nederlands grondgebied. Het resterende gedeelte (45 procent) wordt vrijwel geheel ingezet op 1) andere gebieden binnen de Europese Unie (klassieke of mediterrane archeologie), 2) in het Nabije Oosten (archeologie van de oude culturen van het Nabije Oosten inclusief Egypte), 3) in enkele niet-Westerse cultuurgebieden (vooral de archeologie van Indiaans Amerika) en 4) op het terrein van de *archaeological sciences* (geoarcheologie, bioarcheologie). Op de beperkte communicatie tussen archeologische onderzoeksgroepen wordt nader ingegaan in § 8.1.

Is de *diversiteit* mogelijk nog juist voldoende, het is twijfelachtig of het archeologisch onderzoek dat is ondergebracht bij de Nederlandse universiteiten tegenwoordig nog voldoende *kritische massa* heeft om adequaat te functioneren. De zware reductie van de universitaire staven in de afgelopen jaren heeft tot ernstige erosie van het onderzoek geleid. De archeologische universitaire smaldelen zijn ernstig onderbestaft en ondergefinancierd (studenten-staf ratio gemiddeld 1:26; alfafinanciering). Om levensvatbaar en dynamisch onderzoek in de archeologie te kunnen blijven verrichten, dient het universitair onderzoek een extra impuls te krijgen. Daarnaast is het absoluut noodzakelijk dat *alle* onderzoekskrachten binnen de archeologie gebundeld worden om voldoende kritische massa te hebben en te houden. Dat betreft dus nadrukkelijk zowel de krachten in de universitaire als die in de gemeentelijke, provinciale en commerciële archeologie. Dit onderwerp wordt nader uitgewerkt en van een aanbeveling voorzien in hoofdstuk 10.

Aanbeveling 2

In overleg met de decanen van de faculteiten waarin opleidingen archeologie zijn ondergebracht, dient de onderzoekschool (zie hoofdstuk 10) nader te onderzoeken welke interdisciplinaire allianties voor de archeologie relevant zijn. De Raad voor Geesteswetenschappen van de KNAW zal het initiatief voor dit gesprek nemen.

Actoren: de onderzoekschool, Raad voor Geesteswetenschappen van de KNAW en decanen van faculteiten waarin archeologisch onderzoek wordt uitgevoerd

Aanbeveling 3

Er dienen landelijke afspraken gemaakt te worden tussen de universiteiten met een opleiding archeologie teneinde diversiteit in het archeologisch onderzoek te garanderen. De onderzoekschool (zie hoofdstuk 10) zal het initiatief tot het gesprek nemen.

Essentieel voor iedere opleiding/onderzoeksgroep archeologie in Nederland zijn:

- De archeologie van Nederland en omstreken (vanwege de verantwoordelijkheid voor het nationale erfgoed)
- De mediterrane archeologie (vanwege de grote invloed van de Grieks-Romeinse wereld op de culturen van West- en Zuid-Europa en vanwege het Europese perspectief)

Essentieel voor Nederland is (één of twee vestigingsplaatsen):

- De archeologie van het Midden-Oosten inclusief Egypte
- De archeologie van Indiaans Amerika, met speciale aandacht voor (voormalige) onderdelen van het Koninkrijk der Nederlanden en de beschavingsgebieden waartoe zij behoorden.
- De archeologie van de Nederlandse expansie (Afrika en Azië, exploitatie van het Arctische gebied)
- De archeologie van diverse beschavingen in mondiaal perspectief ('World Archaeology') en de daarmee verband houdende erfgoedproblematiek ('World Heritage').

Actoren: Colleges van Bestuur, decanen van faculteiten waarin archeologisch onderzoek wordt uitgevoerd en de onderzoekschool

3.4 De situatie in Europa

Aan de Nederlandse universiteiten zijn vier complete opleidingen archeologie verbonden. Dat is niet veel voor een land met 16 miljoen inwoners. Het Verenigd Koninkrijk bijvoorbeeld kent 30 opleidingen op 66 miljoen inwoners en Zwitserland 6 opleidingen op 10 miljoen inwoners. Ook in de meeste andere Europese landen bestaat een hogere dichtheid van opleidingen c.q. onderzoeksgroepen. Net als in Nederland zijn ze meestal ingebed in een geesteswetenschappelijke omgeving, al zijn er uitzonderingen (b.v. Cambridge: Department of Anthropology and Archaeology).

De in § 3.3 gememoreerde geringe omvang van de onderzoeksgroepen archeologie in Nederland steekt ongunstig af bij die van gerenommeerde buitenlandse onderzoekcentra op het gebied van de archeologie in de grotere landen (Verenigd Koninkrijk, Duitsland, Italië, Frankrijk). In kleinere landen van de Raad van Europa (b.v. België, Denemarken, Zwitserland) komen de onderzoekseenheden in omvang overeen met die in Nederland. Voor vrijwel alle Europese landen geldt evenwel dat de archeologen er over meer onderzoekstijd beschikken (30 tot 60 procent van hun aanstelling) dan hun Nederlandse collega's.

3.5 De onderzoekschool

Het wetenschapsgebied van de archeologie beschikt over een eigen onderzoekschool: ARCHON. Deze is officieel opgericht en erkend in 1997, waarbij de Universiteit Leiden als penvoerder optrad. Krachtens de regelgeving voor de onderzoeksscholen zijn hierin die archeologen verenigd die een vaste aanstelling aan een instelling voor hoger onderwijs hebben en daarbinnen over onderzoekstijd beschikken (onderzoekers in opleiding en 'postdocs' kunnen slechts geassocieerd lid worden). In 2002 is ARCHON via de gebruikelijke procedure opnieuw erkend.⁹ Zij 'stelt zich tot doel het stimuleren van hoogwaardig wetenschappelijk archeologisch onderzoek en het verzorgen van promovendi-onderwijs dat nauw aansluit het lopende onderzoek'.¹⁰

ARCHON is een onderzoekschool van beperkte omvang. Eind 2003 bedroeg de totale hoeveelheid onderzoekstijd van alle leden tezamen 15.58 fte, en de omvang

⁹ Een panel bestaande uit buitenlandse archeologen heeft daarbij een korte karakteristiek gegeven van de sterke en minder sterke punten van het universitair archeologisch onderzoek in Nederland (Vervolgerkenningaanvraag). Deze bevindingen worden in dit rapport vermeld in de paragrafen 5.2 (Sterke punten) en 5.3 (Zwakke punten).

¹⁰ Onder de term 'onderzoekers in opleiding' wordt in dit rapport verstaan: zij die hetzij als A10, O10 of bursaal (o.a. RUG) onderzoek doen dat tot een dissertatie dient te leiden.

van het bij ARCHON ondergebrachte onderzoek is sindsdien nog afgenomen door de recente ontwikkelingen in de universitaire financieringsmodellen en de daaruit voortvloeiende gevolgen voor de bemensing van de eenheden archeologie.

Gedurende de eerste vijf jaar van haar bestaan heeft de onderzoekschool gezorgd voor meer cohesie tussen de aanvankelijk gescheiden opererende deelgebieden van de archeologie. Daartoe zijn nationale bijeenkomsten en internationale symposia georganiseerd. In 2002 besloot de UL, penvoerder in de eerste periode, de financiering van de onderzoekschool niet te continueren. Voor geen enkele van de overige participerende instelling was ARCHON belangrijk genoeg om een enigszins adequate financiering te garanderen – de lokale eenheden archeologie zijn simpelweg te klein om interessant te zijn. Daarbij komt dat de opkomst van lokale *Graduate Schools* de betekenis van de onderzoekschool voor de opleiding van AIO's heeft verminderd. Sinds 2002 is de rol van ARCHON dan ook uiterst bescheiden. Initiatieven die thans genomen worden door de aangesloten onderzoekers zijn welgemeend, maar zij kunnen niet verhullen dat ARCHON een consistente strategie ontbeert op beide terreinen die zij tot haar domein rekent: onderwijs aan onderzoekers in opleiding en een verbindende rol in het onderzoek van leden en geassocieerde leden.

Door vele onderzoekers is onderstreept dat zij de onderzoekschool als forum voor uitwisseling van concepten en ideeën node missen. Tevens constateert de commissie dat het onderwijs aan onderzoekers in opleiding thans vooral decentraal is geregeld en dat de eenheden waarbinnen dit onderwijs plaatsvindt, te klein zijn en te zwaar belast zijn met andere onderwijstaken om een werkelijk stimulerend onderwijsprogramma voor onderzoekers in opleiding te kunnen aanbieden. Het onvoldoende functioneren van ARCHON is een buitengewoon zorgelijke zaak. Hierop zal in hoofdstuk 8 nader worden ingegaan.

4. Niet-universitaire archeologie in Nederland

Tot in het begin van de jaren zestig van de twintigste eeuw bestond het professionele archeologische veld uitsluitend uit de diverse universitaire instellingen, de Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek (ROB) en onderzoeksafdelingen van enkele musea. Na 1960 kwamen daar de gemeentelijke archeologische diensten bij, medio jaren tachtig gevolgd door de eerste particuliere archeologische bedrijven en na 2000 door provinciale beleidsambtenaren op het gebied van archeologische monumentenzorg. In volume is het archeologisch bedrijfsleven nu verreweg het omvangrijkst, gevolgd door de gecombineerde gemeentelijke archeologen en de RACM. Het aandeel van de universiteiten en de musea, tot 1940 de enige onderzoeksinstellingen in Nederland, is zowel in absolute als relatieve zin zeer sterk teruggelopen. Het heeft zin om, voorafgaand aan een beschrijving van de situatie aan de universiteiten, in kort bestek een beeld te schetsen van het archeologisch landschap buiten de muren van de universiteiten, aangezien ook daar onderzoek wordt verricht.

4.1 Het archeologisch bedrijfsleven

Al in de jaren tachtig ontstonden hier en daar zelfstandige archeologische bedrijven. In de eerste jaren betrof het vrijwel uitsluitend eenmanszaken die presentatie

of restauratie van archeologisch materiaal verzorgden dan wel zeer specialistisch onderzoek uitvoerden. Alleen de stichting RAAP, in 1985 opgezet als werkgelegenheidsproject onder de regie van de Universiteit van Amsterdam, had enkele tientallen medewerkers in dienst die zich bezighielden met archeologische veldverkenningen. Vanaf ca. 1995, toen de eerste effecten zichtbaar werden van het Maltabeleid, nam het aantal bedrijven al toe en na 2000 veranderde het beeld razendsnel. De overheid verzelfstandigde het uitvoerende deel van de eigen rijksdienst (ROB) en gaf (onder voorwaarden) archeologisch veldonderzoek vrij aan de markt; het van Malta afgeleide ‘de verstoorder betaalt’-principe werd ingevoerd en genereerde het noodzakelijke geld om meer en uitvoeriger veldonderzoek uit te voeren en uit te werken dan ooit tevoren; de werkgelegenheid aan de universiteiten was al na 1987 sterk afgenomen, en voor de sterk in aantal toegenomen studenten was er nu perspectief op een baan in het archeologisch bedrijfsleven.

Het resultaat is dat nu ca. 90 procent van het volume aan archeologisch werk wordt uitgevoerd in een commercieel kader. Voor het grootste deel bestaat dat werk uit prospectie en veldonderzoek (o.a. opgravingen), inclusief de uitwerking ervan in de vorm van basisrapportages. Voorts zijn er presentatie-, restauratie- en adviseringsbedrijven en bedrijven die specialistisch onderzoek uitvoeren dat elders niet of nauwelijks (meer) een plaats heeft. Paleo-ecologisch onderzoek wordt bijvoorbeeld voor het grootste deel commercieel uitgevoerd, evenals enkele andere kleine specialismen (textiel, geavanceerde prospectiemethoden). Voorts leveren ook medewerkers van de grote opgravingsbedrijven wetenschappelijke bijdragen in de vorm van (deel-)rapporten en artikelen. Bedrijven werken in sommige onderzoeksprojecten (zoals in het NWO-programma ‘De Oogst van Malta’) samen met universiteiten.

4.2 Gemeentelijke archeologie

Ongeveer 40 Nederlandse gemeenten beschikken over een eigen archeologische dienst, die in omvang varieert en veelal is ondergebracht bij een andere gemeentelijke dienst (b.v. dienst stadsbeheer, dienst ruimtelijke ordening). De gemeentelijke archeologische eenheden zijn verenigd in het CGA (Convent van Gemeentelijke Archeologen). Het is de taak van de gemeentelijke archeoloog om de resten van het verleden binnen de gemeente goed te beheren. Dat betekent dat bij alle infrastructurele en bouwkundige projecten rekening wordt gehouden met de aanwezigheid van archeologische vindplaatsen. Als het niet mogelijk blijkt om een vindplaats te beschermen, zal de gemeentelijke archeoloog (of een commercieel bedrijf in opdracht van de gemeente) een opgraving uitvoeren.

De introductie van de Maltaprincipes heeft in de gemeentelijke archeologie geleid tot een schaalvergroting: er wordt meer gegraven dan ooit. Daarbij hebben de gemeentelijke archeologische diensten een nieuwe rol gekregen. Was de gemeentelijke archeologie voor de introductie van Malta primair een gravende archeologie, thans houdt zij zich steeds meer bezig met het formuleren van beleid op gemeentelijk niveau en begeleiding van het Maltaproces. Opgravingen worden in toenemende mate uitgevoerd door commerciële bedrijven.

4.3 Rijksdienst voor Archeologie, Cultuurlandschap en Monumenten

De Rijksdienst voor Archeologie, Cultuurlandschap en Monumenten (RACM) beschikt over een afdeling Onderzoek. Het onderzoek dat daar plaatsvindt is vooral gericht op een landelijke kartering en waardering van archeologische resten, de ontwikkeling van een landschapsgeoriënteerde benadering in de archeologie, de degradatie en instandhouding van archeologische materialen *in situ* en de beleids- en bestuursmatige en maatschappelijke verankering van erfgoedzorg. Een en ander valt onder de noemer ‘Kennis voor beleid’.

4.4 Archeologische collecties

In enkele tientallen musea in Nederland bevinden zich verzamelingen van archeologische objecten, en in enkele daarvan zijn zodanig belangrijke collecties ondergebracht dat ze beheerd worden door archeologische conservatoren. Gezien de taakstelling die de overheid de musea in het afgelopen tijdvak heeft opgelegd, behoort wetenschappelijk onderzoek niet langer tot de primaire taken van dergelijke instellingen. De musea dragen daardoor in veel geringere mate bij aan de totale onderzoeksoutput in Nederland dan voorheen.

De vijf belangrijkste musea op het gebied van de archeologie zijn:

- Rijksmuseum van Oudheden in Leiden (RMO)
- Allard Pierson Museum in Amsterdam (APM)
- Provinciaal Museum Het Valkhof in Nijmegen
- Drents Museum in Assen
- Rijksmuseum voor Volkenkunde in Leiden (RMV)

Het *Rijksmuseum van Oudheden* voert opgravingen uit in Egypte en in Syrië, maar de onderzoekscapaciteit staat onder zware druk: de medewerkers dienen hun tijd vooral te wijden aan het beheer van de collectie, museummanagement en het maken van tentoonstellingen. Opgravingen in Nederland en het uitwerken daarvan vanuit het RMO zijn een aantal jaren geleden stopgezet.

Het *Allard Pierson Museum* is een universiteitsmuseum van de UvA. De staf van het museum voert geen wetenschappelijk onderzoek uit, tenzij in dienst van het collectiebeheer en de voorbereiding van tentoonstellingen.¹¹

Provinciaal Museum Het Valkhof is een provinciaal museum dat (onder meer) een belangrijke collectie provinciaal-Romeinse oudheden bevat. Deze komen in hoofdzaak uit Nijmegen en omgeving, de belangrijkste plaats in Romeins Nederland. Voor de staf zijn de mogelijkheden voor het doen van onderzoek beperkt.¹²

Het *Drents Museum* heeft een unieke verzameling prehistorisch materiaal uit de provincie Drenthe. Ook hier zijn in het afgelopen decennium de mogelijkheden voor fundamenteel onderzoek afgenomen, onder meer door het inkrimpen van de archeologische staf en een andere taakstelling.

Het *Rijksmuseum voor Volkenkunde* herbergt archeologische voorwerpen die een belangrijke informatiebron vormen voor de geschiedenis van niet-westerse volkeren. De belangrijke archeologische collecties zijn die van pre-Columbiaans Amerika, Afrika, Indonesië, Centraal en Zuidoost-Azië en het Midden-Oosten.¹³

Voor het archeologisch onderzoek zijn tevens de zogenaamde vergelijkingscollecties van groot belang. Deze zijn volstrekt essentieel bij het diagnostiseren van vondsten. Dit betreft zowel artefacten als vergelijkingscollecties dierlijk botmateriaal en collecties steensoorten. Een zorgvuldig beheer van deze vergelijkingscollecties is zeer gewenst.

Thans is de Nationale Referentiecollectie (NRC) in opbouw. Dit is een digitale databank die de ambitie heeft om op termijn informatie over allerlei soorten archeologische artefacten te verschaffen (goede literatuur, goede websites, wie is de specialist, waar vind ik vergelijkbaar materiaal). Zij kan daardoor uitgroeien tot een belangrijk instrument voor archeologisch onderzoek dat zich op het Nederlandse grondgebied richt. De NRC is ook van belang voor een breder publiek. Op dit ogenblik omvat de NRC vooral aardewerk, glas en munten die in het verleden binnen de Nederlandse landsgrenzen gebruikt zijn.¹⁴

¹¹ Vanuit het Amsterdams Archeologisch Centrum wordt onderzoek op de collectie verricht en worden catalogi ter ontsluiting van materiaalcategorieën geproduceerd.

¹² Er zijn echter goede faciliteiten voor bezoekende onderzoekers (b.v. een rijke bibliotheek).

¹³ Een aantal conservatoren van het RMV neemt nog steeds actief deel in archeologisch onderzoek in landen zoals Mali, Mexico en Nicaragua. Er is samenwerking met de Faculteiten Archeologie en Letteren van de Universiteit Leiden: een aantal conservatoren heeft een deeltijdaanstelling, dan wel een aanstelling van bijzonder hoogleraar, bij deze faculteiten.

¹⁴ Voor uitvoerige nadere informatie over de NRC, zie www.archis.nl/content/Documenten/NRC.pdf

4.5 Digitale infrastructuur

Binnen de archeologie wordt het principe ‘eenheid van vondsten en documentatie’ als een belangrijk uitgangspunt voor de uiteindelijke deponering gebruikt. Vondsten en documentatie worden bijeengebracht op één locatie, zodat heronderzoek relatief eenvoudig wordt. Het was heel moeilijk om dat in het verleden te realiseren: de vondsten gingen naar het provinciale depot, de opgravingsdocumentatie ging naar de ROB en de publicatie stond in de bibliotheek.

De laatste jaren is een groot deel van de archeologische documentatie ook in digitale vorm vastgelegd en opgeslagen. Het gaat hierbij om een veelheid van bestandsvormen.¹⁵ Juist omdat bij archeologisch onderzoek de bron verloren gaat, is het van groot belang de digitale resultaten ervan zodanig te archiveren, dat syntheses, herinterpretaties en heronderzoek nu en in de toekomst mogelijk zijn. Aan de bestaande infrastructuur voor het archeologisch onderzoek ontbreekt de digitale component. Noch de archivering, noch de ontsluiting, noch de toegang tot de digitale bronnen is geregeld in de Nederlandse archeologie. Deze bronnen worden tot nu toe nergens systematisch bewaard en toegankelijk gemaakt, zodat het gevaar reëel is dat onvervangbare informatie verloren gaat.

Daarin moet de komende jaren, in een gezamenlijke inspanning en onder een gezamenlijke regie een substantiële verandering worden aangebracht. Daarom zou moeten worden gewerkt aan een digitale onderzoeksinfrastructuur, waarin de bestaande componenten geïntegreerd worden en de ontbrekende schakels gesmeed.

De commissie vindt het van groot belang dat de digitale archivering van archeologische databestanden snel ter hand wordt genomen. Dit is de taak van een aantal verschillende organisaties, die ieder over eigen expertise, technische mogelijkheden en verantwoordelijkheden beschikken. Door het bundelen van specifieke expertises kan een gezamenlijke oplossing worden gevonden. Uitgangspunt voor dat model is: ‘gedeelde expertise, gezamenlijke verantwoordelijkheid’. Het is dan echter van bijzonder belang dat er binnen die elektronische onderzoeksinfrastructuur een eenduidige koppeling tussen de verschillende (digitale) bronnen wordt gelegd.

De RACM heeft de primaire verantwoordelijkheid voor de digitale archivering van bestanden afkomstig uit de AMZ-wereld. Vanuit zijn centrale, landelijke rol binnen het Maltabestel (met Archis, bibliotheek van rapporten, Nationale Referentiecollectie) ambieert de RACM de uitbouw van zijn taken tot een loket voor

¹⁵ GIS-informatie, digitale opgravingsfoto's, veldverslagen, CAD-tekeningen, databases, etc.

alle digitale informatie. Daartoe ontbreken momenteel echter de formele ministeriële opdracht en (financiële) middelen.

De opslag en toegang tot elektronische publicaties wordt in dit model ondergebracht bij de RACM en het e-depot van de Koninklijke Bibliotheek. Op vergelijkbare wijze kan ieder van de partners zijn eigen expertise inbrengen. Vanuit Archis moet een onderzoeker direct bij de juiste informatie in het e-depot van de KB of in het data-archief van DANS kunnen. DANS heeft reeds (in overleg met de RACM) de intentie uitgesproken de minimaal benodigde voorzieningen te bieden om archeologische databestanden duurzaam te archiveren en toegankelijk te houden. Het biedt voorsnog continuïteit aan de werkzaamheden die in het kader van het EDNA-project (E-Depot Nederlandse Archeologie; mede gesubsidieerd door SURF-DARE; zie: <http://edna.itor.org/nl/>) op gang zijn gekomen.

Anderzijds is er voor academici – via SURF, KNAW en NWO – een aantal initiatieven van de grond gekomen. Met de NOD, DARE (UB's) en DANS zijn er structuren waarin veel wetenschappelijke informatie digitaal beschikbaar gesteld kan worden. Maar ook in dat kader zijn zeker nog een kwaliteitsverbetering, stimulering/verplichting en overkoepeling (en meer middelen!) noodzakelijk.

Met de hier voorgestelde digitale infrastructuur wordt die eenheid van vondsten en documentatie ten minste op een 'virtuele' manier tot stand gebracht. Voor onderzoekers zullen de verschillende bronnen via eenvoudige hyperlinks op het www direct worden ontsloten. Achter de schermen zullen de verschillende organisaties met hun eigen expertise optimaal de duurzaamheid van vondsten, publicaties, e-publicaties, datasets of vindplaatsinformatie invullen.

Aanbeveling 4

De Nationale Referentiecollectie (NRC) is een belangrijk instrument in wording voor de archeologie van het Nederlands grondgebied. Het uitbouwen van de NRC moet met kracht doorgezet worden. Dit is een nationale zaak die tot het domein behoort van de Rijksdienst voor Archeologie, Cultuurlandschap en Monumenten (RACM).

Actoren: Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap, Rijksdienst voor Archeologie, Cultuurlandschap en Monumenten in samenwerking met universitaire onderzoekseenheden

4.6 Erfgoed en monumentenzorg

Hoewel in Nederland al in 1940 een eerste provisorische monumentenwet tot stand kwam die ongecontroleerd opgraven aan banden legde, en geleidelijk bij archeologen de overtuiging postvatte dat het om allerlei redenen ongewenst was om alles wat opgegraven kon worden, ook daadwerkelijk te onderzoeken, bleef veldonderzoek toch het belangrijkste archeologische instrument. De bescherming van archeologische resten *in situ* was tot het begin van de jaren negentig weinig omvangrijk. Met de Monumentenwet van 1963 in de hand wist de ROB te komen tot de wettelijke bescherming van ca. 1600 monumenten. Dit bestand is in vergelijking met de omvang en de aard van het Nederlands erfgoed klein en weinig representatief. Het bestaat voor een belangrijk deel uit hunebedden, terpen en grafheuvels. Bijkomend probleem was (en is) dat het slechts een papieren bescherming betreft; in slechts enkele gevallen is sprake van actieve vormen van instandhouding. Veel monumenten zijn daarom het slachtoffer van sluipende erosie. In de meeste gevallen zijn voor de agrarische sector gebruikelijke vormen van groundbewerking hier debet aan. Tot voor kort kende geen enkele provincie of gemeente verordeningen die het oogmerk hadden te komen tot de bescherming van archeologische resten *in situ*.

Met Malta komt hier langzaam verandering in. Het Verdrag van La Valletta omschrijft niet alleen de verplichting tot het doen van onderzoek op plaatsen waar archeologisch erfgoed wordt bedreigd, maar ook de verplichting grote inzet te tonen voor het behoud van archeologische resten *in situ*. Vooralsnog betreft het hier een ideaal. Aan één belangrijke voorwaarde is echter wel voldaan: in planvormingsprocessen wordt in een vroeg stadium rekening gehouden met de mogelijke aanwezigheid van archeologische resten. In de late jaren tachtig en de jaren negentig is in het kader van een aantal grote infrastructurele projecten een werkwijze ontwikkeld waardoor de aanwezigheid van archeologische resten bekend is, ruim vóór de bouw van woningen, fabrieken, wegen en spoorwegen. Het betreft een opeenvolgende combinatie van bureauonderzoek, grondboringen en proefsleuvenonderzoek. Dit prospectieve onderzoek maakt het mogelijk de aanwezige archeologische resten te waarderen en voor structureel behoud *in situ* óf ‘destructief’ onderzoek te selecteren. Door de tijdige bekendheid met de archeologische resten kan het planontwerp eventueel worden aangepast zodat de resten onaangetast kunnen blijven liggen. Dat gebeurt thans echter in een zeer beperkt aantal gevallen.

Het opmerkelijke aan de Nederlandse situatie is, dat de zorg voor het archeologische erfgoed sinds het begin van de jaren negentig door een groot aantal

publieke én private partijen wordt gedragen terwijl er van nieuwe wetgeving op het gebied van de archeologie nog geen sprake is. De uitgangspunten van Malta zijn in Nederland werkelijkheid geworden door gebruik te maken van bestaande wet- en regelgeving (vooral op het vlak van de ruimtelijke ordening), procedures en overlegvormen. Het gaat hier om het sluiten van convenanten tussen de RACM en rijkspartners of grote terreineigenaren, door de vormgeving van provinciaal archeologisch beleid (d.w.z. het dwingende kader voor de toetsing van gemeentelijke bestemmingsplannen) en door de opname van archeologische voorwaarden in diverse bouw- ontgrondings- en andere vergunningen.

Het grote probleem in de Nederlandse situatie wordt gevormd door de sterke economische druk op de beschikbare ruimte. In veel gevallen is behoud *in situ* tegen redelijke financiële en maatschappelijke kosten niet haalbaar. Overigens is die intentie er vaak wel. Het heeft zelfs vorm gekregen in een door vier ministeries onderschreven beleid met betrekking tot de integratie van cultuurhistorische waarden in de ruimtelijke opgave: de nota Belvedere (1998-2008). Kernbegrip van dit beleid is: 'behoud door ontwikkeling'. Het belangrijkste effect van de nota is wellicht dat ze heeft gezorgd voor een integraal perspectief op erfgoed.

4.7 Gescheiden werelden?

Inmiddels lijken onder invloed van Malta tegenstellingen te zijn ontstaan binnen de archeologische vakwereld: enerzijds de academische archeologie versus de commerciële tak, anderzijds de wereld van universitair grensverleggend en interpretatief onderzoek versus de wereld van de archeologische monumentenzorg. Waar de academische archeologie in de naoorlogse decennia in omvang volstrekt dominant was ten opzichte van de geringe inspanningen op het gebied van de erfgoedzorg en er van commerciële archeologie nog in het geheel geen sprake kon zijn, is de situatie door de introductie van het Maltezer zorgprincipe nu volledig omgekeerd (zie hoofdstuk 7). Wederzijdse verwijten zijn makkelijk gemaakt: 'de academische archeologie trekt zich terug in zijn ivoren toren', 'de archeologische monumentenzorg laat haar oren hangen naar de politieke waan van de dag' en 'de commerciële archeologie kan geen inhoudelijke kwaliteit leveren'. Uiteindelijk draait de discussie echter om de verhouding tussen maatschappelijke dienstbaarheid en de wetenschappelijke autonomie waarin kennis op een goede, dat wil zeggen 'belangenloze' wetenschappelijke wijze vorm kan krijgen.

De commissie meent dat grensverleggend archeologisch onderzoek met een sterk analyserend en synthetiserend karakter *primair* het domein van de universitaire instellingen is. Dat wil echter geenszins zeggen dat ook de andere partijen geen belangrijke bijdrage leveren aan dat onderzoek en aan het beeld van het

verleden. In § 7.5 zal worden uitgelegd dat een strikte scheiding tussen archeologen die vorm geven aan het monumentenbeleid (AMZ-archeologen), archeologen die onderzoeksdata genereren (bedrijfsarcheologen) en archeologen die data verregaande analyseren en synthetiseren (academische archeologen) even onge-nuanceerd als onwenselijk is.

5. Theoretische ontwikkelingen in de archeologie

Niet alleen de maatschappelijke rol van de archeologie is gewijzigd, ook het archeologisch denken is – vanzelfsprekend – aan veranderingen onderhevig. Het bestuur van de KNAW heeft de commissie gevraagd een overzicht te geven van de ontwikkelingen in het archeologisch denken in de afgelopen decennia op internationaal en nationaal niveau.

5.1 Theoretische lijnen in Europa en Noord-Amerika

De archeologische wetenschap kan worden beschouwd als product van het achttiende-eeuwse Europese verlichtingsdenken (met wortels in de Renaissance). De voornaamste vaktheoretische ontwikkelingen vinden nog steeds plaats in Europa en de cultureel verwante Angelsaksische wereld, met name Noord-Amerika.

In Centraal- en Zuid-Europa ligt de nadruk op een *cultuurhistorische* benadering (*humanities*-archeologie) met een sterke empirische basis (de ‘continentale traditie’). Hierbij is het aanleggen van databases, corpora en verspreidingskaarten een primaire activiteit. Tot diep in de jaren zestig van de vorige eeuw was dit wereldwijd de vigerende benadering. In het Verenigd Koninkrijk en delen van de Verenigde Staten heeft zich binnen de academische archeologie in de laatste vijftig jaar een ontwikkeling voorgedaan waarbij traditionele cultuurhistorische

modellen veelal zijn losgelaten. In deze Angelsaksische traditie is een sterke nadruk komen te liggen op de puur theoretische aspecten van de discipline, althans in de academische sector. Een variant van dit Angelsaksische model is ook gangbaar bij diverse Scandinavische en Nederlandse onderzoeksgroepen, die echter de aandacht voor de theoretische aspecten combineren met een belangrijke rol van empirische data in de constructie van het verleden.

Een vergelijkbare derde stroming is dominant in grote delen van de Verenigde Staten en Midden- en Zuid-Amerika, waar de archeologie doorgaans wordt gezien als een integraal onderdeel van de (culturele) antropologie. Binnen deze stroming ligt een sterk accent op antropologische theorievorming en daaraan verwante benaderingswijzen. Een belangrijke naoorlogse ontwikkeling in het wetenschapsgebied is de toegenomen betekenis van de *sciences* in de archeologie met name bij het genereren van archeologische data. Binnen de ‘continentale traditie’ spelen zij momenteel nog een vrij marginale rol; in beide andere tradities is die rol variabel.

5.2 ‘World Archaeology’

Door de globalisering en de wereldwijde belangstelling van de moderne mens is de aandacht voor de archeologie van buiten-Europese cultuurgebieden in de laatste decennia toegenomen. Er is dientengevolge een steeds sterker wordende internationale tendens om brede onderzoeksthema’s te formuleren en op interculturele of zelfs mondiale schaal te onderzoeken. Krachtige inhoudelijke impulsen worden gegeven door het werk van archeologen uit de Verenigde Staten (wier veldwerkervaring vaak primair de Indiaanse resten in eigen land en elders in Noord- en Zuid-Amerika betreft), maar ook door de opkomst van landen in Azië (met name China en Japan) en Latijns Amerika (Mexico) waar grootschalige projecten worden geëntameerd.

Juist de studie van geheel andere culturele tradities creëert de mogelijkheid van een vergelijkend perspectief en is daarom een belangrijke stuwende kracht voor theorievorming en vruchtbare uitwisseling van ideeën. Voor algemene inzichten in het proces van staatsvorming en de relatie daarvan met ecologische setting en economische interactie, dient men niet alleen te kijken naar de Griekse polis of het Romeinse Rijk maar ook naar de staten in Midden- en Zuid-Amerika, Azië en Afrika. Op vergelijkbare wijze wordt de gedachtenvorming over prehistorische samenlevingen in Europa (en thema’s als ‘uitwisseling’ of ‘sacraal landschap’) beïnvloed door analogieën met buiten-Europese samenlevingen van jager-verzamelaars of landbouwers.

In diverse cultuurgebieden bestaat bovendien een significante culturele continuïteit, zodat archeologie daar ook in de tijd naadloos overgaat in de (antropologische) studie van levende culturen. Dit is met name het geval in Indiaans Amerika, Azië en Afrika, waar een ‘*direct historical approach*’ tot de mogelijkheden behoort en etno-archeologisch veldwerk veel kan bijdragen aan de begripsvorming over oudere perioden.¹⁶ Tegelijkertijd bestaat juist in deze gebieden vaak een bijzondere problematiek m.b.t. het cultureel erfgoed. Voor verschillende landen en (inheemse) bevolkingsgroepen levert de archeologie belangrijke symbolen van etnische en culturele identiteit.¹⁷

5.3 Theoretische ontwikkeling van de archeologie in Nederland en uitwerking in de praktijk

In de eerste naoorlogse decennia had de Nederlandse archeologie nog een sterk exploratief karakter: welke archeologische verschijningsvormen waren kenmerkend voor welk gebied en in welke periode? Voor met name de prehistorie werden huis- en grafvormen en materiële resten toegerekend aan onderscheiden culturen, voor de vroege historie soms aan stammen of volken, bekend uit geschreven bronnen. Het ideaal was een schets van de opeenvolging in tijd van culturen die typerend waren voor een bepaald gebied (het ‘cultureel streekdiagram’). Revolutionair in deze studie van de ruimtelijke en diachrone toewijzing van archeologische resten was de ontwikkeling van de 14C-methode die archeologen in staat stelde archeologische resten absoluut te dateren op natuurwetenschappelijke wijze.

Al in de jaren vijftig echter keken de Nederlandse archeologen over de grenzen van de puur typochronologische en cultuurhistorische benadering heen. Nieuwe invloeden vanuit Engeland (met name het baanbrekende onderzoek van prehistoricus Grahame Clark) gingen uitstekend samen met de nog tamelijk jonge eigen Nederlandse traditie waarvan A.E. van Giffen de grondlegger was en waarin aandacht werd gegeven aan de natuurlijke omgeving en de economie van pre- en protohistorische samenlevingen. Van Giffens leerlingen H.T. Waterbolk en P.J.R. Modderman gaven vorm aan een ecologisch-economische oriëntatie van de Nederlandse archeologie.

¹⁶ Daarmee wordt bedoeld documentatie en analyse van hedendaagse materiële cultuur, sociale organisatie en religieuze voorstellingswereld.

¹⁷ Dit politieke gebruik van archeologie is uiteraard verre van probleemloos (dat geldt evenzeer voor Europa) en kan zelfs een bron van conflict worden. Zo dient archeologie in de vs zich te houden aan de door Noord-Amerikaanse Indianen bevochten *Native American Grave Protection and Repatriation Act*, die archeologische exploraties van graven en andere sacrale sites afhankelijk stelt van toestemming van de stam in kwestie en bovendien voorziet in de herbegraving van menselijke resten en restitutie van significante en sacrale voorwerpen aan de betrokken stam.

Volgens sommigen werd zij op die manier vatbaar voor de zogeheten *New Archaeology*: een benadering in de Angelsaksische archeologie die opgeld deed in de jaren zestig en zeventig en die de nadruk legde op wetenschappelijkheid (in de adoptie van geëxpliciteerde vormen van kennisverwerving), sociaal- en politiek-economische veranderingsprocessen, de zichtbaarheid van sociale aspecten van een samenleving in de materiële nalatenschap (*'middle range theory'*), kwantificering en het formuleren van algemene, sociaal-evolutionaire 'wetten'. Deze nieuwe of *processuele* archeologie leunde sterk op een positivistische wetenschapsoptvatting en putte belangrijke inspiratie uit de neo-evolutionistische antropologie. De discussie in Nederland over de processuele archeologie had in de late jaren zeventig en het begin van de jaren tachtig het karakter van een generatieconflict. Aan de ene kant stond een oudere generatie van gevestigde onderzoekers die grote waarde hechtten aan de cultuurhistorische en dus particularistische invalshoek van de continentale archeologie. Zij konden zich ook niet vinden in de ambities van de *New Archaeology*: archeologisch materiaal leende zich volgens hen niet of slechts zeer gedeeltelijk voor uitspraken over de sociale structuur en ontwikkeling van pre- en protohistorische samenlevingen. Tevens twijfelden zij aan het vernieuwende karakter ervan: relaties tussen mens en milieu vormden immers al decennia een belangrijk onderzoeksthema. Aan de andere kant bevond zich een jongere, zelfbewuste generatie van studenten en onderzoekers die geporteerd was voor de nieuwe benadering en de mogelijkheden die zij leek te bieden: een geëxpliciteerde kennisvormingsprocedure en een meer sociaalwetenschappelijke invalshoek. Overigens was ook bij hen van een volledige omarming van de processuele archeologie geen sprake. In de loop der jaren ontwikkelde zich een betrekkelijk heterogene, zogeheten *historisch-antropologische* traditie. Deze wordt gekenmerkt door een breed scala van invloeden uit zowel de contemporaine sociale wetenschappen als uit de historische wetenschappen. Deze typisch Nederlandse benadering is een combinatie van een brede, vergelijkende sociaalwetenschappelijke invalshoek, gedegen empirisch onderzoek en aandacht voor het eigene van de onderzoekssituatie.

Dit proces van theoretische diversificatie in de Nederlandse archeologie van de jaren tachtig en negentig vormt een flauwe afspiegeling van ontwikkelingen in de Angelsaksische archeologie, waar velen afrekenden met de processuele archeologie en haar doel en werkwijze. Kritiek gold onder andere de veronderstelde kenbaarheid van het verleden, de nadruk op *grand narratives*, de onzichtbaarheid van het individu (*agency*), de desinteresse voor de cultuurpolitieke aspecten van de archeologie en de verwaarlozing van de studie van ritueel en kosmologie. Daarmee is echter geen eenduidig alternatief voor de processuele archeologie tot

stand gekomen. Achter de zogeheten postprocessuele archeologie gaat een wereld aan verschillende perspectieven schuil: er is tegenwoordig bijvoorbeeld sprake van hermeneutische, cognitieve, gender- en postkoloniale archeologieën. Opmerkelijk, maar als gekeken wordt naar het succes van de evolutionaire biologie, de ethologie (vooral de studie van primaten), de genetica en de neurofysiologische wetenschappen, is het niet onverklaarbaar dat de laatste jaren ook vele archeologen weer aandacht hebben voor de mens en zijn samenleving als onderdeel van de natuurlijke historie. Zo bestaan brede theorievorming in termen van biologische wetmatigheden en de studie van specifieke cultuurhistorische contexten naast elkaar.

De passage over de postprocessuele archeologie heeft vooral betrekking op de situatie in de Britse archeologie. In de Nederlandse archeologie lijkt momenteel sprake te zijn van het ontbreken van sterke theoretische opposities en van een omvangrijk theoretisch debat: een situatie van *normal science*. In het mondiale/ Europese spectrum bevindt de Nederlandse archeologie zich thans wat theoretische benadering betreft letterlijk en figuurlijk op de grens van het Angelsaksische model en de continentale traditie, zij het dat de meeste Nederlandse onderzoeksgroepen evident affiniteit hebben met het eerstgenoemde model.

Buitenlandse onderzoekers karakteriseren het archeologisch onderzoek aan de Nederlandse universiteiten als nuchter en zakelijk. Nieuwe trends (met name uit Angelsaksische hoek) worden niet modieus gevolgd, maar op hun merites beoordeeld en getest. De publicaties van de Nederlandse archeologen laten zien dat er een goed inzicht is in recente theoretische ontwikkelingen binnen het wetenschapsgebied. Tegelijkertijd stoelen de beelden van het verleden die zij creëren steeds op een degelijke empirische basis. Een sterk punt daarbij is vooral dat de Nederlandse archeologie in het spanningsveld tussen twee tradities (*the best of two worlds*) opereert. Dat hier kansen liggen voor de Nederlandse archeologie, is door diverse buitenlandse gesprekspartners herhaaldelijk onderstreept.

5.4 Nederlandse specialiteit: grootschalig nederzettingsonderzoek in regionale setting

Zowel Nederlandse als buitenlandse onderzoekers noemen het grootschalig nederzettingsonderzoek één van de sterke punten van de Nederlandse archeologie. Dit onderzoek is veelal ingebed in langlopende regionale programma's. De Nederlandse archeoloog is lang trouw aan een bepaalde regio. Daarbinnen voert hij veldverkenningen en opgravingen uit, diepgaand iconologisch interpretatief onderzoek en/of etno-archeologisch veldwerk. De onderzoeksgroep investeert

diep in regionale knowhow op archeologisch, historisch en geografisch gebied en in de regionale netwerken (regionale archeologische diensten, amateurs, heemkundigen etc.). Dit alles leidt tot een grote vertrouwdheid met en een diep inzicht in de archeologie en de geschiedenis van een bepaalde regio.

Vanuit deze basis worden in regionale onderzoeksprogramma's steeds nieuwe en actuele thema's aangekaart. Nederlandse archeologen bedrijven geen *hit and run*-archeologie; zij construeren op basis van solide empirisch onderzoek en moderne theoretische inzichten een vernieuwend en genuanceerd beeld van het verleden van 'hun' regio. Deze regiotrouw wordt speciaal gewaardeerd in teams die werkzaam zijn in het buitenland. De kruisbestuiving die optreedt door de confrontatie van de karakteristiek Nederlandse benaderingen met gastlandtradities, leidt voor alle betrokken partijen tot innovaties in theoretische benaderingen en opgravingsstrategieën. Nederlandse teams worden gezien als betrouwbare partners die een werkelijke bijdrage leveren aan de archeologie van het land en de regio in kwestie. Interdisciplinaire samenwerking is daarbij gewoon. Om een goed inzicht te krijgen in het verleden van de onderzoeksregio is bijvoorbeeld – naast archeologisch onderzoek – fysisch-geografisch onderzoek nodig om inzicht te krijgen in de veranderingen in bodem, archeobotanie om de veranderende vegetatie en de ingrepen van de mens daarin te traceren, en historische geografie om de brandpunten van menselijke activiteit in het landschap te traceren. Vaak is daarnaast studie van de klassieke en moderne talen (c.q. speciale schriftsystemen) van het cultuurgebied nodig.

5.5 'Delta-archeologie'

Begin jaren tachtig van de twintigste eeuw kenschetste de reeds genoemde Groninger hoogleraar Waterbolk de Nederlandse archeologie als delta-archeologie. Nederland ligt in de delta van de Rijn en Maas en de westelijke helft vormt een laaggelegen overgangsgedebied tussen land en zee. Dit is een vrij unieke positie die een uitdaging vormt voor dat deelgebied van de archeologie dat zich speciaal op het Nederlands grondgebied richt. De geologische/geomorfolologische situatie in Nederland zorgt voor een afwisselend geheel van landschappen in een relatief klein gebied. De delta is bovendien lange tijd een dynamisch landschap geweest en over deze dynamiek is zeer gedetailleerde kennis aanwezig.

Waterbolk doelde met de term delta-archeologie echter niet alleen op de specifieke landschappelijke kenmerken van het Nederlandse grondgebied. Als gevolg van de afdekking van grote delen ervan met lagen veen en klei herbergt de Nederlandse bodem vaak uitzonderlijk goed geconserveerde archeologische

resten in hun oorspronkelijke landschappelijke setting uit diverse periodes. Deze hoogwaardige datasets gekoppeld aan de hoge informatiedichtheid maakt dat de archeologie van onze delta ook vanuit internationaal perspectief van belang is.

5.6 Paradigm shift?

In § 5.3 is reeds gesproken over de theoretische aspecten van de archeologie en over de positie die de Nederlandse archeologie in het mondiale landschap inneemt. De commissie heeft onderzocht in hoeverre zich daar spanningen voordoen of hebben voorgedaan.

Uit de workshops die de commissie heeft georganiseerd en de gesprekken die zij heeft gevoerd met zowel Nederlandse als buitenlandse archeologen is gebleken dat de recente ontwikkelingen in de theorievorming in Nederland *niet* als problematisch worden ervaren. Als er ooit sprake is geweest van een gespannen situatie op het paradigmatische vlak, dan was dit veeleer tussen 1975 en 1985 toen een aanzienlijk deel van de Nederlandse archeologen de *paradigm shift* maakte van een overwegend ‘continentale’ cultuurhistorische naar een ‘Angelsaksische’ *New Archaeology*.

Er is thans geen generatieconflict en geen strijd tussen verschillende theoretische ‘scholen’. Dat geldt voor de volle breedte van de Nederlandse archeologie. Dat alles neemt niet weg dat het onderzoekslandschap een aanzienlijke theoretische diversiteit vertoont. Dat is een positief gegeven. Archeologen die primair een cultuurhistorische benadering aanhangen, *New Archaeology-hardliners* en onderzoekers die zich laten inspireren door de veelheid aan postprocessuele benaderingen leven in vreedzame coëxistentie. Dit theoretisch poldermodel in de archeologie kan echter niet verhullen dat ook op dit terrein de beperkte communicatie tussen de diverse archeologische onderzoeksgroepen (zie § 8.1) niet bevorderlijk is voor een vruchtbare en intensieve uitwisseling van inzichten en ideeën over de theoretische aspecten van de archeologie. Van de paradigmatische diversiteit wordt onvoldoende profijt getrokken. Ook hier (zie § 3.5) doet zich het gemis voelen van een centraal platform waar de Nederlandse archeologen elkaar op regelmatige basis treffen, ideeën uitwisselen en over theoretische issues en actuele thema’s discussiëren die voor alle deelgebieden relevant zijn.

6. De rol van de *archaeological sciences*

Een tweede reden die aanleiding is voor de verkenning Archeologie is de sterk toenemende rol van de *sciences* in dit interdisciplinaire onderzoeksveld. Met name op het gebied van archeobotanie en archeozoölogie heeft Nederland lange tijd een vooraanstaande plaats ingenomen met onderzoekers, grotendeels verbonden aan de UVA, de RUG en de UL. Het laboratorium voor ¹⁴C-datering in Groningen behoort nog steeds tot de betrouwbaarste en technisch meest up-to-date instellingen van dit type in de wereld. Daarnaast beschikte de ROB over een eenheid van natuurwetenschappelijk onderzoek. In tabel 3 wordt een overzicht gegeven van de meest frequent gebruikte natuurwetenschappelijke onderzoeksmethoden in archeologisch onderzoek.

6.1 Ontwikkelingen in de science-based archeologie sinds 1990

Tussen 1990 en 2000 is het landschap van de *science-based* archeologie in Nederland drastisch veranderd. Zowel het voormalige BAI (nu: deel van het GIA) als het IPP (nu deel van het AAC) werden ingebed in een geesteswetenschappelijke universitaire omgeving, met als gevolg dat de natuurwetenschappelijke ‘franje’ van de archeologie vaak werd afgestoten als de stafformatie ingekrompen diende te worden. Dat gebeurde vooral toen de stafformatie gebaseerd werd op studen-

tenaantallen. *Science*-archeologen kwamen op deze wijze bovendien terecht in een omgeving waar alfafinanciering de norm was. De door de (cultuur-)politiek geïnstigeerde ombouw van de ROB van een primair gravende instantie naar een organisatie voor erfgoedbeheer betekende een erosie van de *sciences* aldaar. Zo hebben de *archaeological sciences* in Nederland in korte tijd flinke averij opgelopen. De *Nachwuchs* van de ooit bloeiende Nederlandse archeobiologische opleidingen is vrijwel geheel op eigen benen komen te staan in de vorm van bedrijven die op de commerciële markt opereren. Deze commerciële bedrijven voeren veelal opgravingsgebonden onderzoek uit en hebben weinig tot geen mogelijkheden voor innovatief onderzoek.

Daartegenover staan enkele positieve ontwikkelingen. Aan de Vrije Universiteit Amsterdam is in 2003 het Instituut voor Geo- en Bioarcheologie (IGBA) opgericht dat zich primair richt op petrologisch, geografisch (zowel fysische geografie als historische geografie), en microbiologisch onderzoek. Bij de Faculteit der Archeologie van de Universiteit Leiden is een structurele samenwerking op het gebied van de aan de archeologie gerelateerde *sciences* aangegaan met de Faculteit Wis- en Natuurkunde, Naturalis (ook in Leiden) en met de Technische Universiteit Delft. Opvallend is dat deze beide groeikernen zich in de universitaire organisatie *buiten* de geesteswetenschappen bevinden: aan de UL vindt de groei plaats in de Faculteit Archeologie, aan de VU in de Faculteit Aard- en Levenswetenschappen, d.w.z. binnen onderdelen van de universitaire organisatie die een bètafinanciering hebben.

Een universitaire *humanities*-omgeving (d.w.z. een faculteit Letteren of Geesteswetenschappen) biedt in de huidige constellatie onvoldoende mogelijkheden dergelijke initiatieven te realiseren.

Tabel 4: Drie voorbeelden van science-based onderzoek ter verduidelijking van een archeologische setting.

<i>archeologisch doel</i>	<i>vormen van natuurwetenschappelijk onderzoek</i>
verkrijgen van dateringen	14C-analyses (radio-koolstof methode) dendrochronologie (boomringdateringen) thermoluminescentie biostratigrafie (indirecte methode via pollen)
reconstructies biotisch en abiotisch milieu	fysisch geografische analyses (korrelgrootte analyses), chemische en elementanalyses, analyse van stabiele isotopen, <i>compound-specific</i> stoffen, moleculaire biomarkers archeozoölogie palynologie, paleobotanie, houtskoolanalyse onderzoek aan diatomeën, cyanobacterieën, (coprophile) fungisporen
reconstructie menselijk dieet	fysische antropologie archeobotanie, palynologie microbiologie

6.2 De huidige rol van natuurwetenschappelijk onderzoek in de archeologie

Onderzoeksmethoden uit de natuurwetenschappen spelen een cruciale rol in het reconstrueren van het paleomilieu in de breedste zin van het woord. De voorbeelden lopen uiteen van maagonderzoek tot het onderzoek naar sedimenten en maken duidelijk dat natuurwetenschappelijke *input* een onontbeerlijke bijdrage levert aan archeologisch onderzoek.¹⁸ Lange tijd was binnen de archeologie de rol

¹⁸ Enkele voorbeelden:

- *Maagonderzoek* van (gemummificeerde) kadavers (paleobotanie, palynologie, isotopenonderzoek) om het dieet vast te stellen;
- Onderzoek aan *skeletmateriaal* om het verspreiden van ziektes in de oudheid te reconstrueren (isotopenonderzoek);
- Onderzoek naar botanische resten in de *vacht* van fossiele dieren (dierresten) om het milieu te reconstrueren waarin het dier leefde (palynologie, paleobotanie, archeozoölogie);
- Onderzoek naar het *breeuwsel* uit oude schepen om aanwijzingen te krijgen waar betreffend schip is gebouwd en eventueel welke routes het schip gevaren kan hebben (palynologie, paleobotanie);
- Onderzoek naar de organisch-geochemische samenstelling van natuurlijk *asfalt* om het brongebied vast te stellen en handelswegen in de oudheid af te leiden;
- Onderzoek aan het '*oud oppervlak*' onder grafheuvels, graven of monumenten om de aard van het landschap vast te stellen waarin oude culturen hebben geleefd (palynologie);

van *scienced-based* onderzoek uitsluitend die van leverancier van data en vond er weinig integratie plaats van de verschillende informatiebronnen. De natuurwetenschappelijke bijdrage aan een opgravingverslag bestond uit een serie appendices met onderzoeksresultaten. Thans worden dergelijke data in sterk toenemende mate geïntegreerd in analyserende en synthetiserende studies, maar een grotere rol van natuurwetenschappelijke methodes in het archeologische onderzoek is gewenst.

In de paleo-ecologische literatuur zijn vele voorbeelden te vinden van een goede integratie van archeologische en natuurwetenschappelijke vraagstellingen. De paleo-ecologie is vanouds een multidisciplinair onderzoeksveld waarin steeds de grenzen van methodologie zijn opgezocht. Daarentegen heeft de 'eigenlijke' archeologische wetenschap zich meer geïsoleerd en minder explorerend ontwikkeld. Tot op heden worden natuurwetenschappelijk geschoolde archeologen meestal niet bij de planningsfase van het veldonderzoek betrokken om gezamenlijk met *humanities*-archeologen de wetenschappelijke vraagstelling, de onderzoeksstrategie en de onderzoeksmethodieken bij een opgraving te bepalen. Dit heeft als gevolg dat sommige vormen van onderzoek in een later stadium niet meer ingepast kunnen worden doordat de archeologische setting reeds door graven verstoord is geraakt. Het is evident dat hier meer moet worden samengewerkt. Indien onderzoekers van buiten de archeologie geïnteresseerd kunnen worden om met hun specialismen bij te dragen aan een bepaald archeologisch project en gezamenlijke publicaties kunnen worden gepland, zijn de onderzoekskosten vaak lager dan wanneer monsters commercieel worden uitgezet zonder de beschreven betrokkenheid. In de paleo-ecologie wordt veel op deze wijze gewerkt om tot multidisciplinair onderzoek te komen. Dit is een strategie die in de archeologie verder gestimuleerd moet worden.

-
- Onderzoek van de inhoud van *beerputten* voor aanwijzingen betreffende het gangbare dieet en courante gebruiksvoorwerpen;
 - Onderzoek naar de samenstelling van *sedimenten* om het lokale milieu, de algemene klimaatomstandigheden en de veranderingen daarin vast te stellen (o.a. palynologie, diatomeeën, houtskoolanalyse, stabiele isotopen, chemische analyses). Reconstructies moeten altijd in de tijd geplaatst kunnen worden en daarvoor zijn verschillende dateringsmethoden beschikbaar (Tabel 4). Reconstructies van een groot aantal plaatsen kunnen voor een bepaald moment in de tijd gezamenlijk tot een regionaal of subcontinentaal beeld leiden; daarvoor zijn verschillende methodes beschikbaar die aan de *sciences* ontleend zijn.

6.3 Scenario voor een sterkere integratie van de archaeological sciences

Er zijn meerdere stimulansen denkbaar om het natuurwetenschappelijk onderzoek in de archeologie te bevorderen. Een cruciale vereiste is dat faculteiten de archeologie in staat stellen om natuurwetenschappelijk onderzoek uit te voeren door een gedeeltelijke bètafinanciering te verlenen. Hierover maakte de commissie al eerder opmerkingen. Faculteiten kunnen daarvoor een fonds in het leven roepen en onderzoekers zouden daarop een beroep kunnen doen via een aanvraag in de geest van een gangbare NWO-aanvraag.

In de planningsfase moet verkend worden welke onderzoeksvragen relevant zijn. Er moet vroegtijdig contact gezocht worden met experts op het gebied van de relevante analysemethoden om de condities te kennen. Experts kunnen zowel binnen als buiten de archeologie worden gevonden. Het gezamenlijk uitwerken van geïntegreerde resultaten zal het publiceren in internationale tijdschriften bevorderen.

Bepaalde onderzoeksmethoden zullen frequent voorkomen. Het valt echter te overwegen of daarvoor binnen de archeologie een speciaal laboratorium moet worden ingericht. Veelal kunnen monsters in bestaande laboratoria tegen een redelijke prijs verwerkt worden en kunnen student of staffid via een training de benodigde expertise voor analyse en data-interpretatie verkrijgen. Indien experts van elders bereid zijn mee te denken, mee te schrijven, en de analyses tegen intern tarief uit te voeren, is een goede samenwerking gewaarborgd. Bepalingen die relatief weinig voorkomen, of waarvoor speciale laboratoria zijn (b.v. 14C-dateringen) worden tegen betaling elders uitgevoerd, in overeenstemming met de gang van zaken in andere disciplines.

Onderwijs in het palet van natuurwetenschappelijk onderzoek moet via de onderzoeksschool verzorgd worden. Daarbij kunnen experts van elders worden uitgenodigd om een workshop te geven waarin theorie en praktijk gecombineerd worden. Deze workshops moeten tot het verplichte onderwijs van de opleiding archeologie behoren. Tevens kunnen deze workshops dienen als mogelijkheden tot bijscholing voor praktiserende archeologen.

De verkenningscommissie beveelt aan om resultaten van gecombineerd geesteswetenschappelijk/natuurwetenschappelijk onderzoek te presenteren op het tweejaarlijks Nederlands Aardwetenschappelijk Congres. Dat is een uitstekende setting om studenten archeologie het palet aan mogelijkheden te tonen, en te netwerken voor samenwerking.

Aanbeveling 6

Bij het ontwerpen van onderzoeksbestekken dienen vanaf de eerste planningsfase 'culturele' archeologen en natuurwetenschappelijk geschoolde archeologen, of collega's uit relevante disciplines, gezamenlijk onderzoeksthema's te formuleren en de daarmee verbonden veldactiviteiten te plannen. De verkenningscommissie verzoekt betrokken instanties ook om bovenstaande reden het archeologisch onderzoek een bètafinanciering te geven (zie ook aanbeveling 1) zodat geïntegreerd geesteswetenschappelijk-natuurwetenschappelijk onderzoek daadwerkelijk kan plaatsvinden.

Actoren: commerciële bedrijven in de archeologie, gemeentelijke diensten voor archeologie, de onderzoekschool, universitaire onderzoekseenheden archeologie

7. Malta in Nederland en de gevolgen voor het universitair onderzoek

Zoals eerder gezegd (§ 2.6) is het uitgangspunt van het Verdrag van La Valletta om het archeologische erfgoed zoveel mogelijk ter plekke te bewaren; daarvoor is een actief beheer van vindplaatsen nodig. Als behoud *in situ* niet mogelijk is, betalen de bodemverstoorders het archeologisch onderzoek en de mogelijke opgravingen. De specifiek Nederlandse implementatie van het verdrag heeft tot grote veranderingen in de archeologiebeoefening in Nederland geleid, niet alleen op het gebied van het erfgoedbeheer (AMZ) maar ook van onderwijs en onderzoek. Dit Malta-effect op de wetenschap is één van de aanleidingen tot het opstellen van deze verkenning.

7.1 De Nederlandse implementatie van Malta

Een van de grootste gevolgen van Malta voor het archeologisch onderzoek heeft betrekking op de uitvoering van veldwerk in Nederland. Vóór Malta werden opgravingen (die de onderzoeksgegevens leveren) verricht door de RACM (voorheen ROB), de universitaire archeologische instituten en gemeentelijke archeologische diensten. Deze instanties beschikten daarvoor over een opgravingvergunning.¹⁹

¹⁹ Deze liep voor de universiteiten in 2006 af; vanaf dat tijdstip dienen zij op basis van dezelfde stringente kwaliteitseisen gecertificeerd te worden als de commerciële bedrijven.

Sinds 2001 worden opgravingen vrijwel uitsluitend uitgevoerd door erkende commerciële opgravingbedrijven en gemeentelijke diensten. Aldus heeft ook in de archeologie de marktwerking haar intrede gedaan. De commerciële bedrijven rapporteren over hun gravend onderzoek in Nederlandstalige eindrapportages aan de opdrachtgevers. Deze zijn voor iedere onderzoeker beschikbaar.

In het kader van de introductie van marktwerking en maatschappelijke sturing in de Malta-archeologie is een systeem van kwaliteitszorg opgezet. Hierin staan drie vragen centraal: wie mag graven, hoe moet worden gegraven, en met welk doel moet er worden gegraven? Ook is nagedacht over hoe de kwaliteit van personen, processen en producten kan worden gewaarborgd. Dat is op het moment van schrijven nog niet definitief geregeld.

Volgens de thans nog vigerende Monumentenwet²⁰ is het voor de Minister slechts mogelijk een opgravingsbevoegdheid te verlenen aan een rijksdienst, instellingen voor wetenschappelijk onderzoek en gemeenten. Sinds de introductie van de *Beleidsregels opgravingsbevoegdheid* (2001) is het voor commerciële partijen mogelijk geworden om onder de bevoegdheid van een vergunninghouder – tot op dit moment alleen de RACM – opgravingsopdrachten aan te nemen. De herziening van de Monumentenwet voltooit deze liberalisering door opname van een artikel waarmee verlening van een opgravingsvergunning mogelijk wordt aan iedere aanvrager die ‘aantoont bekwaam te zijn tot het doen van opgravingen’. Met een erkenning door het College voor de Archeologische Kwaliteit kan een partij zijn bekwaamheid aantonen.

In de *Kwaliteitsnorm Nederlandse Archeologie* (KNA) en in de *Geschiedtheidseisen voor bedrijven en instellingen* zijn normen vastgelegd voor archeologische functies van verschillend niveau. De KNA is opgesteld door een commissie van vertegenwoordigers van diverse geledingen binnen de Nederlandse archeologie – een goed voorbeeld van zelfregulering – en wordt beheerd door het CVAK dat in 2005 is ondergebracht bij de Stichting Infrastructuur Kwaliteitsborging Bodembeheer (SIKB). Met enige regelmaat verschijnen nieuwe, door het bestuur van het CVAK geautoriseerde versies van de norm.

Het sluitstuk van het Nederlandse kwaliteitszorgsysteem is de *Nationale Onderzoeksagenda Archeologie* (NOAA; zie § 7.2). Deze NOAA is in de archeologische praktijk zichtbaar doordat zij gebruikt wordt bij het schrijven en beoordelen van Programma's van Eisen (PVE's) die de wetenschappelijke kaders en specifieke vraagstellingen voor het onderzoek bepalen en die moeten worden goedgekeurd

²⁰ Op 4 april 2006 stemde de Tweede Kamer in grote meerderheid in met een nieuwe, geheel Malta-conforme monumentenwet die de huidige praktijk (op basis van het zgn. Interimbeleid) bevestigt en versterkt.

door het bevoegd gezag. Zo'n PVE is een voorwaarde om een gecertificeerd bedrijf veldonderzoek te laten uitvoeren.

Tot slot verdient het door de overheid gekozen arrangement voor toezicht en handhaving hier aandacht. Daarin speelt de Erfgoedinspectie, sectie Archeologie (ook wel: Rijksinspectie voor de Archeologie, RIA) een vooraanstaande rol (www.archinsp.nl). Zij vormt een onafhankelijke inspectie, die rechtstreeks onder de Staatssecretaris Cultuur en Media ressorteert en als formele taak heeft 'het toezien op de naleving van het bij of krachtens de Monumentenwet 1988 bepaalde ten aanzien van archeologische monumenten, opgravingen en vondsten'.

Aanbeveling 7

Het valt op dat de kwaliteitscontroles van het integrale kwaliteitszorgsysteem over diverse instanties zijn gespreid (Erfgoedinspectie, Commissie voor de Archeologische Kwaliteitszorg (CVAK), Stichting Infrastructuur Kwaliteitsborging Bodembeheer (SIKB); ook de Rijksdienst voor Archeologie, Cultuurlandschap en Monumenten (RACM) heeft een controlerende functie). Wil er van een gegarandeerd sluitend kwaliteitszorgsysteem sprake zijn, dan verdient het veeleer aanbeveling de diverse controleorganen in de archeologische kwaliteitszorg in één instantie onder te brengen teneinde een effectief kwaliteitszorgsysteem te krijgen.

Actor: Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap

7.2 De Nationale Onderzoeksagenda Archeologie (NOAA)

In 2003 is gestart met het opstellen van de *Nationale Onderzoeksagenda Archeologie* (NOAA), geïnitieerd en gedeeltelijk gefinancierd vanuit het NWO-programma 'De Oogst van Malta'. Ten tijde van het schrijven van deze verkenning was ongeveer de helft van deze agenda gereed (zie: www.noaa.nl). De NOAA heeft uitsluitend betrekking op de archeologie van het Nederlandse grondgebied en is opgesteld in een intensieve samenspraak tussen talrijke Nederlandse archeologen, werkzaam zowel bij universiteiten als beleidsinstanties en commerciële bedrijven. De NOAA is een belangrijk instrument. Zij heeft naast de sterke punten tevens lacunes en desiderata in het onderzoek op het Nederlands grondgebied in kaart gebracht. Zij biedt eveneens een richtsnoer voor prioriteitstelling in gravend onderzoek en is een startpunt voor het formuleren van synthetiserend onderzoek. Ook helpt de NOAA de commerciële archeologie bij het formuleren van de eisen waaraan de opgraving moet voldoen.

Aanbeveling 8

Om het archeologisch erfgoed effectief te kunnen beheren, is het van groot belang dat de Nederlandse Onderzoeksagenda Archeologie regelmatig geactualiseerd wordt. Dit is een zaak van nationaal belang die tot het domein van de Rijksdienst voor Archeologie, Cultuurlandschap en Monumenten (RACM) behoort en vanuit middelen van het Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap moet worden gefinancierd.

Actoren: Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap, de onderzoekschool en universitaire onderzoekseenheden

7.3 Beleids- en commerciële archeologie

De implementatie van het Verdrag van La Valletta heeft geleid tot een aanzienlijke uitbreiding in diverse sectoren van de archeologie. Tussen 1990 en 2005 is het aantal archeologen in Nederland gegroeid van ca. 350 tot 1000. Er heeft een vrij bescheiden groei plaatsgevonden in de zogenaamde beleidsarcheologie, dat wil zeggen rijks-, provinciale, en gemeentelijke instanties die rekening dienen te houden met de Maltawetgeving. Een geheel nieuwe beroepsgroep (gegroeid van van 0 tot ca. 35 fte) wordt gevormd door de commerciële archeologische consultancybureaus die o.a. overheidsorganen en private verstoorders adviseren. Ten slotte heeft zich een explosieve groei voorgedaan in de tak van de commerciële archeologie die zich bezighoudt met het uitvoeren van archeologisch vooronderzoek en opgravingen. De snelle toename van het aantal archeologen dat in Nederland werkzaam is, komt vrijwel geheel voor rekening van deze bedrijfstak, die in korte tijd de grootste archeologische werkgever in Nederland is geworden. Het is dan ook vooral het verschijnen van deze opgravingsbedrijven dat een grote *impact* heeft gehad op het archeologische (onderzoeks)landschap en om een nadere analyse vraagt.

Terzijde dient te worden opgemerkt dat de snelle en exponentiële toename van het aantal personeelsplaatsen in de archeologie nu gevolgd wordt door een afvlakking van de groeicurve. Dat plaatst het wetenschapsgebied voor het probleem van een onevenwichtige leeftijdsopbouw. Het grote cohort archeologen dat tussen 1995 en 2005 is ingestroomd, heeft slechts zicht op een beperkte carrièreontwikkeling. Als de markt niet blijft groeien (en het aantal studenten niet verandert), zal op termijn sprake zijn van een vergrijzend bestand aan werknemers en een onevenwichtige leeftijdsopbouw.

7.4 Commerciële opgravingsbedrijven in Nederland

De commercialisering van de veldarcheologie is een merkwaardig fenomeen, omdat er in deze ‘markt’ namelijk geen sprake is van vraag en aanbod. De opdrachtgever verleent de opdracht tot veldonderzoek niet omdat hij primair in het product (= eindrapportage) geïnteresseerd is, maar omdat hij op basis van de Maltawetgeving daartoe verplicht is. Oneerbiedig gezegd is het archeologische opgravingsbedrijf dus de instantie die ervoor moet zorgen dat de grond ‘archeologievrij’ wordt opgeleverd, zodat de opdrachtgever (bijvoorbeeld gemeente, projectontwikkelaar) zijn geplande activiteit (huizenbouw, ontwikkeling van een industriegebied enzovoort) kan aanvangen. Het ligt in de rede dat een dergelijke ‘schoonmaak’ bij voorkeur wordt aanbesteed tegen de laagste prijs.

Momenteel zijn er ruim 70 archeologische bedrijven actief, waarvan de 15 grootste zich geheel of ten dele bezighouden met commerciële opgravingen.²¹ Deze bedrijven zijn in een felle concurrentiestrijd verwickeld en offeren zelfs soms veldwerk tegen of onder de kostprijs. Wanneer de markt zoals nu onder zware druk staat, is het voor de bedrijven problematisch om adequate financiële middelen in te zetten om hun veldarcheologen postacademisch te scholen (verplicht gesteld bij de certificering). Als de druk op de markt aanhoudt, bestaat een reëel gevaar dat de dataverwerking in toenemende mate zal worden verricht door archeologen die onvoldoende theoretische kennis hebben en actuele onderzoeksthema's niet kennen. Het behoeft nauwelijks betoog dat er tevens druk is komen te staan op de kwaliteit van het eindproduct, de archeologische eindrapportage.

De kwaliteitscontrole op de *producten* van de bedrijven laat op belangrijke punten te wensen over. Wat betreft de handelingen tijdens het veldwerk bestaan richtlijnen in het pve die relatief gemakkelijk controleerbaar zijn en waarop, ondanks de gespannen markt, dus nauwelijks kan worden bezuinigd. Voor de omvang en de kwaliteit van de eindrapportage, het eindproduct van een archeologisch bedrijf, zijn echter geen heldere en toetsbare eisen geformuleerd en dat is ook lastig te realiseren. Dat geldt in het bijzonder voor het interpretatieve gedeelte. Dit is een ernstig punt van zorg dat ook door de politiek is opgemerkt. Inmiddels is door de Erfgoedinspectie en de RACM aan de Tweede Kamer een onderzoek toegezegd dat zich op dit punt toespitst.

De Nederlandse implementatie van Malta heeft veel geld opgeleverd voor de archeologie. In totaal gaat er in de commerciële archeologie in Nederland circa

²¹ De commerciële bedrijven die opgravingen uitvoeren hebben tussen de 20 en 80 werknemers. De bedrijven die zich op andere aspecten van de archeologie richten zijn kleiner (1-15 personen) en houden zich bezig met o.a. consultancy, specialistisch onderzoek, presentatie etc.

45 miljoen euro per jaar om, een bedrag dat voor het grootste deel wordt besteed aan noodopgravingen en de daaraan verbonden personeelskosten. Veel informatie blijft daardoor behouden. Daar staat tegenover dat de datavergaring tijdens opgravingen en andere veldactiviteiten en de interpretatie hiervan door commerciële bedrijven vrijwel geheel los zijn komen te staan van de analyserende en synthetiserende fase in het universitair ingekaderd onderzoek.

Het huidige bestel biedt tegelijkertijd weinig mogelijkheden voor een onconventionele of speciale aanpak van uitzonderlijke opgravingslocaties en onvoldoende ruimte voor de bestudering van onverwachte, mogelijk spectaculaire vondsten. Dat betreft zowel gegevens die voor het wetenschappelijk onderzoek cruciaal zijn als vondsten die het brede publiek aanspreken. De gesignaleerde standaardisering laat verder onvoldoende ruimte voor wetenschappelijke creativiteit tijdens het opgravingsproces. De huidige praktijk is niet alleen frustrerend voor de opgravers, zij leidt ertoe dat er voor archeologisch onderzoek cruciale informatie verloren gaat.

De commissie heeft daarom ernstige twijfels over de doelmatigheid van dit aspect van de implementatie van het Verdrag van La Valletta. De huidige praktijk levert ontegenzeggelijk veel opgravingsgegevens op, maar niet in alle gevallen zijn deze data een zinvolle verrijking van de al bestaande gegevensbestanden. Het is onwaarschijnlijk dat op grond van puur wetenschapsinhoudelijke argumenten tot dezelfde inzet van deze 45 miljoen euro per jaar besloten zou worden. Het is niet realistisch voor te stellen dat iedere opgraving in principe ruimte moet hebben voor een creatieve en/of speciale aanpak, maar in sommige gevallen kan gebrek aan mogelijkheden daartoe een ernstig verlies betekenen voor de wetenschap en de publieke beeldvorming. Om te bereiken dat in die gevallen de hoogste kwaliteit van onderzoek gerealiseerd wordt, is het wenselijk dat de huidige praktijk gehandhaafd wordt en enige streng geselecteerde locaties voor een bijzondere behandeling in aanmerking komen. Op dit probleem komen we in de volgende paragraaf terug.

Los hiervan moet de selectie van op te graven locaties gebaseerd te zijn op goede en heldere inhoudelijke criteria. De opgravingen moeten onveranderlijk uitgevoerd worden met een probleemgestuurde werkwijze en dienen voorzien te worden van een kwalitatief hoogstaande eindrapportage, inclusief een omvangrijke, zorgvuldig opgestelde en gewogen interpretatie van de opgraving. Een dergelijke vorm van rapportage biedt een betere garantie voor een kwaliteitsvolle beeldvorming van het verleden dan de huidige Maltapraktijk.

Aanbeveling 9

Er moet door het Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap een brede commissie van universitaire onderzoekers en onderzoekers uit het bedrijfsleven, de Rijksdienst voor Archeologie, Cultuurlandschap en Monumenten (RAMC), de onderzoekschool en de Vereniging voor Ondernemers in de Archeologie (VOiA) worden ingesteld die richtlijnen formuleert voor het opstellen van eindrapportages van commercieel archeologisch onderzoek en die de kwaliteit van deze eindrapportages controleert op bruikbaarheid voor synthetiserend en analyserend onderzoek.

Actoren: Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap i.s.m. het bestuur van de onderzoekschool, de Vereniging voor Ondernemers in de Archeologie (VOiA) en de universitaire onderzoekseenheden

Relevant is ook de vraag, wie commerciële opgravingen mogen uitvoeren. Enkele gesprekspartners van de verkenningscommissie menen dat het opgraven een ambachtelijk karakter heeft en door een archeologisch geschoold hbo'er kan worden uitgevoerd. In Duitsland heeft men daarmee ervaring opgedaan, helaas met weinig succes. Hbo-abituriënten blijken in de eerste plaats technici te zijn met weinig gevoel voor archeologische contexten. Zij zijn onvoldoende in staat de wetenschappelijke consequenties te overzien van de beslissingen die zij vaak onder grote tijdsdruk in het veld moeten nemen. Zij blijken bovendien theoretisch onvoldoende onderlegd en niet op de hoogte van actuele debatten in de discipline. Wie opgraaft zonder hiervan op de hoogte te zijn, signaleert tijdens de opgraving ook niet die aanwijzingen die de sleutels voor nieuwe inzichten bieden.

7.5 Malta en de rol van de universiteiten

Als archeologische onderzoeksgroepen aan Nederlandse universiteiten in de nieuwe situatie willen blijven opgraven in Nederland, zullen zij aan dezelfde eisen moeten voldoen als de commerciële archeologie en tevens met bedrijven moeten concurreren bij de offerte. Dan moeten deze universitaire onderzoeksgroepen enerzijds substantieel investeren (en blijven investeren) in kostbare opgravingsapparatuur, anderzijds moeten ze volgens de wettelijke kaders net als de commerciële bedrijven een officiële erkenning verkrijgen. Voorts moeten de

Aanbeveling 10

De universitaire archeologie moet van overheidswege financieel in staat gesteld worden de extra activiteiten op een vindplaats van uitzonderlijk archeologisch belang ook inderdaad te kunnen uitvoeren (wanneer eenmaal claim op een preferente positie is toegekend).

Actor: Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap en Colleges van Bestuur

universitaire instellingen archeologen in dienst hebben die voldoen aan alle eisen die de regelgeving van de overheid aan veldarcheologen stelt. Alleen al de officiële erkenning (ook wel certificering) kost ruim een ton. Dat is een zeer zware taak voor de onderzoeksgroepen en een zware financiële belasting voor de universitaire eenheid waartoe ze behoren.

Door Malta dreigt daarom de experimentele opgraving *zonder* tijdsdruk uit Nederland te verdwijnen. Dat is een zorgelijke ontwikkeling, omdat zij de proeftuin is waarin specifieke archeologische problemen van wetenschappelijke aard behoren te worden aangepakt en nieuwe technieken worden getest. Deze rol van proeftuin wordt *niet* overgenomen door de commerciële bedrijven vanwege hun krappe financiële marges en hun einddoel, de eindrapportage. Het verdient dus aanbeveling de mogelijkheid te creëren om op een beperkt aantal zeer streng geselecteerde opgravingen in Nederland de universitaire archeologie haar laboratoriumfunctie te laten vervullen (eventueel in nauwe samenwerking met commerciële bedrijven). Daarvoor wordt thans in de wet voorzien doordat universiteiten een preferente positie kunnen claimen bij opgravingen van *sites* die van uitzonderlijk wetenschappelijk belang zijn. Zij dienen dan zelf wel de aanzienlijke meerkosten te dragen van de extra's die ze wensen uit te voeren.²² Gezien de precare financiële positie van de faculteiten waarin de archeologische smaldelen zijn ingebed en de doorgaans beperkte omvang van het archeologische instituut op het totale facultaire geheel, is het een utopie te denken dat het creëren van een preferente positie voor universitaire onderzoekseenheden iets oplost als niet tevens in additionele financiering wordt voorzien.

Een neveneffect van Malta is met de financieringsproblematiek nauw verbonden, namelijk het ontstaan van twee gescheiden archeologische werelden: de

²² De additionele kosten van een opgraving op basis van een preferente positie zijn eerder in euro-tonnen dan in tienduizenden te schrijven.

bedrijfsarcheologie met de doeners enerzijds en de universitaire archeologie met de denkers anderzijds. Daardoor kan het universitaire onderzoek losraken van zijn empirische basis en verliest het commerciële veldonderzoek het theoretische en synthetische niveau. Deze dichotomie blijkt reeds zeer sterk in Duitsland en is eveneens in het Verenigd Koninkrijk traceerbaar.

7.6 Malta en het wetenschappelijk onderwijs

In instellingen voor wetenschappelijk onderwijs behoort het onderzoek het onderwijs te voeden. Daarom acht de commissie het zinvol een paragraaf te wijden aan de invloed van Malta op het wetenschappelijk onderwijs, aangezien dit de wetenschappers van morgen opleidt.

In het huidige bestel is de commerciële archeologie de belangrijkste werkgever. Veel studenten lijken geneigd studieonderdelen te volgen die de archeologie van de Nederlandse bodem betreffen, om zich op de Nederlandse arbeidsmarkt voor te bereiden. Dat zou een potentiële bedreiging kunnen vormen voor de diversiteit van de archeologiebeoefening in Nederland. Overigens heeft dit er nog niet toe geleid dat studenten druk uitoefenen om meer vaardigheden die nodig zijn voor de commerciële archeologie (en in mindere mate de beleidsarcheologie) in het cursusprogramma opgenomen te krijgen.

Als daarentegen (mogelijk binnen afzienbare tijd) de grens van de groei van de arbeidsmarkt wordt bereikt, kunnen de universiteiten te maken krijgen met dalende studentenaantallen. Omgekeerd moet rekening gehouden worden met een groei van de internationale MA- en (van buiten gefinancierde) PhD-studenten, die vooral in het internationale werkkterrein van de Nederlandse archeologen geïnteresseerd zijn en zich graag zullen scholen in die aspecten van de archeologie waarin Nederland een sterke positie inneemt. Deze, in de komende jaren veranderende samenstelling van de studentenpopulatie vraagt om meer maatwerk en verdere onderwijsvernieuwing.

Tot nu toe hebben de opleidingen archeologie adequaat op deze druk gereageerd en is het wetenschappelijke karakter van de universitaire opleidingen in stand gebleven. Alle curricula laten tevens duidelijk zien dat de uitdaging die het Maltabestel biedt, is aangenomen. Er zijn aanpassingen gedaan die studenten beter dan voorheen voorbereiden op de arbeidsmarkt in de commerciële archeologie: er is meer ruimte voor ruimere opgravingservaring, voor materiaalpractica en meer aandacht voor erfgoed. De commissie rekent het echter *niet* tot de taak van de universiteiten hun studenten puur praktische vaardigheden voor de commerciële archeologie aan te leren. Deze scholingstaak ligt zonder meer bij de commerciële bedrijven.

Naast de spanning tussen de vraag van de archeologische arbeidsmarkt en de inhoud van de wetenschappelijke opleiding oefent een tweede punt invloed uit op de inhoud van de universitaire curricula archeologie. Waar de opleiding archeologie bestuurlijk ingekaderd is in een geesteswetenschappelijke omgeving met veelal 'brede' opleidingstrajecten (de meeste gevallen dus), zijn vervlechtingen met andere opleidingen, bijvoorbeeld via een zogenaamde matrixstructuur (VU) of een major-minorstructuur (RUG), veelal verplicht.²³ Dat betekent dat opleidingen archeologie genoodzaakt worden om relatief veel onderdelen uit andere opleidingen af te nemen teneinde doelmatig (lees: goedkoop) te opereren. Dat kan ertoe leiden dat archeologische curricula zodanig verbreed, en dus verdund, worden dat een adequate voorbereiding op de arbeidsmarkt (onderzoek, commerciële bedrijven, beleidarcheologie) problematisch wordt.

Een derde zowel aan Malta als aan het onderwijs gerelateerd aspect is al aangestipt: de postacademische vorming. Bij commerciële archeologische bedrijven en beleidsinstanties houden archeologen zich bezig met zowel opgravingen als beheer, behoud en ontwikkeling van erfgoed. Zij nemen (of zijn nauw betrokken bij) beslissingen met verstrekkende gevolgen voor archeologisch onderzoek, bijvoorbeeld het al dan niet onderzoeken van een archeologische vindplaats (beleidssector) of het keuzes maken tijdens een opgraving of andere vorm van veldonderzoek (commerciële veldarcheologie). Zij behoren dus *up-to-date* te zijn wat betreft de actuele benaderingen en thema's in de archeologie.

Daartoe dienen adequate cursussen beschikbaar te zijn. Dat is thans nog in onvoldoende mate het geval. De enige structurele voorziening is de cursus 'Management Archeologische Projecten' (frequentie: eens in de twee jaar), georganiseerd door VU en UVA gezamenlijk. Deze is echter niet primair gericht op een theoretische en thematische actualisering, welke nu slechts geschiedt door archeologen uit bedrijven en uit de beleids sfeer binnenlandse congressen en symposia te laten bezoeken. Er dient dus een voorziening te worden gecreëerd om deze categorieën archeologen periodiek op structurele wijze bij te scholen. In een protocol moeten de betrokken partijen (archeologische bedrijven, universiteiten, beleidsinstanties) de frequentie, de intensiteit en de eindtermen van deze cursussen vastleggen. Het verzorgen van dit type cursussen is vooral een taak voor de universiteiten. Om deze bijscholing op effectieve en inspirerende wijze te laten plaatsvinden, is het raadzaam ze te combineren met masteropleidingen c.q. een *graduate school* dan wel PhD-cursussen over nieuwe theoretische ontwikkelingen en actuele thema's in de archeologie. Deze zouden centraal georganiseerd kunnen worden en een landelijke *input* kunnen hebben.

²³ Deze verplichting tot 'verbreding' van de opleiding wordt ingegeven door de slechte financiële situatie van de faculteiten Letteren/Geesteswetenschappen.

Aanbeveling 11

De opleidingen archeologie aan de Nederlandse universiteiten dienen – in samenspraak met beleidsinstanties en commerciële bedrijven op het terrein van de archeologie – adequate postacademiale bijscholingcursussen te ontwerpen voor archeologen werkzaam in de beleids sfeer en in commerciële bedrijven. De inkomsten uit de cursusgelden dienen de kosten te dekken die de universiteiten ervoor maken.

Actoren: de onderzoeksschool en de Vereniging van Ondernemers in de Archeologie (VOiA)

7.7 De effecten van Malta op de Nederlandse archeologie in het buitenland

De gehele Nederlandse archeologie is de afgelopen jaren sterk – vermoedelijk zelfs te sterk – op Malta gefocust geweest. Ook in de verschillende deelgebieden van de niet-Nederlandse archeologie die in Nederland vertegenwoordigd zijn (vooral de klassiek/mediterrane archeologie, de archeologie van het Nabije Oosten en de archeologie van Indiaans Amerika) is de introductie van Malta niet onopgemerkt gebleven.

In deze deelgebieden bestaat – anders dan bij de archeologie van Nederland – geen scheiding tussen de opgraving en uitwerking van de opgraving enerzijds en anderzijds de analyses en syntheses die op basis van de opgravingsdocumentatie worden gemaakt. Archeologen werkzaam in het mediterrane gebied, het Nabije Oosten, Egypte en Latijns Amerika graven hun eigen gegevens op, interpreteren hun eigen opgraving, analyseren en synthetiseren hun eigen onderzoeksresultaten en construeren op die basis hun beelden van het verleden. Dat betekent enerzijds dat zij veel tijd moeten besteden aan het tijdrovende verzamelen van gegevens door middel van de opgraving of de *field survey* en de financiële middelen moeten genereren die daarvoor nodig zijn. Anderzijds biedt dit weer het voordeel dat zij hun greep op het totale onderzoeksproces behouden en voor de kwaliteit van hun data niet afhankelijk zijn van andere partijen. Tevens werken zij doorgaans niet onder de tijdsdruk die op de opgravingen in Nederland staat en zijn zij daarom in staat de opgraving mede als wetenschappelijke proeftuin te laten functioneren.

De genoemde archeologieën hebben zowel de positieve als negatieve effecten ondergaan van de karakteristieke Nederlandse implementatie van het Verdrag van La Valletta. De opleidingen archeologie aan de Nederlandse universiteiten hebben de afgelopen jaren aanzienlijk meer studenten getrokken dan voorheen (zie tabel 5). Daarbij is er een belangrijk punt van zorg. Door de focus op de Malta-archeologie en de enorme toename van de derde geldstroomfondsen bestaat de vrees bij de overige deelgebieden van de archeologie aan de Nederlandse universiteiten gemarginaliseerd te worden. De aanzuigende werking van de ‘rijke’ Malta-archeologie op studenten, onderzoekstalent en tweede en derde geldstroom is evident.²⁴ Veel archeologen in andere deelgebieden hebben de stellige indruk in de slagschaduw van de Malta-archeologie te leven.²⁵ De mogelijke verschraling in de andere deelgebieden is een bedreiging voor de diversiteit in onderwijs en onderzoek.

Tabel 5: Studentenininstroom Archeologie (CBS, Bureau Bestuurlijke Informatie (UVA), interviews).

Studenten instroom per jaar	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005
Totaal	68	81	90	73	114	109	130	167	159	169	186	
UL-FDA	36	38	44	23	48	52	56	87	74	86	90	83
RUD-GIA	7	10	18	10	19	15	17	24	31	31	21	23
VU-AC	5	12	9	11	14	18	20	21	15	16	29	19
UVA-AAC	20	21	19	23	28	18	29	25	27	21	28	24
VU-IGBA									3	3	4	5

²⁴ Bijvoorbeeld: de nwo-programma’s ‘Bodemarchief in Behoud en Ontwikkeling (BBO)’ en ‘De oogst van Malta’ zijn uitsluitend toegankelijk voor aanvragers die op het Nederlandse grondgebied onderzoek doen.

²⁵ De archeologie van het Nederlandse grondgebied is aantrekkelijker i.v.m. perspectief op baan, de archeologie van Nederland is dynamischer en biedt meer mogelijkheden door veel ruimere financiering.

8. Zwakke punten, lacunes en wenkende perspectieven

Naast de in hoofdstuk 5 besproken sterke punten kent het Nederlands archeologisch onderzoek ook een aantal zwaktes, zowel in absolute zin als in vergelijking met het buitenland. De meest structurele daarvan, zoals de commissie die heeft vastgesteld, worden hieronder toegelicht, met daarnaast voorstellen voor verbetering.

8.1 Beperkte communicatie op nationaal niveau

In Nederland werkzame archeologen zien wat zij zelf *fragmentatie* noemen als een groot probleem. Veel onderzoeksgroepen in Nederland opereren geïsoleerd en er is een relatief beperkte uitwisseling van inzichten en ideeën met andere Nederlandse groepen. Dit probleem bestaat, zo bleek uit gesprekken die de commissie voerde, niet alleen tussen onderzoeksgroepen van verschillende deelgebieden van de archeologie, maar evenzeer tussen onderzoeksgroepen binnen eenzelfde deelgebied. Men miste op nationaal niveau regulier en intensief contact tussen de diverse groepen. Er werd een duidelijke behoefte gevoeld aan een forum waar men elkaar voortdurend kan inspireren en versterken en *work in progress* kan bespreken. Tevens miste men een forum waarin discussies gevoerd kunnen

worden over brede thema's die voor *alle* deelgebieden van het wetenschapsgebied relevant zijn.

Dat gebrek aan discussie is des te opmerkelijker tegen de achtergrond van het hierboven geschetste spanningveld tussen twee theoretische tradities, dat juist een ideale basis zou moeten zijn voor fundamentele en vruchtbare discussie en innovatie in het wetenschapsgebied (zie hoofdstuk 5: Theoretische ontwikkelingen). Het is ook bepaald niet zo dat voor oppositie en discussie geen ruimte is. Evenals de Angelsaksische en Scandinavische archeologie kent de archeologie in Nederland een open sfeer, waarin volop plaats is voor verschillen in visie en interpretatie. Studenten en jonge onderzoekers worden door senior onderzoekers juist geprikkeld tot kritisch gedrag, creativiteit en inventiviteit.

Bij het gevoelde gebrek aan communicatie zijn de volgende kanttekeningen te plaatsen. Zowel de Britse als Duitse gesprekspartners van de verkenningscommissie achtten dit alles minder problematisch dan hun Nederlandse collega's. Zij stelden dat dergelijke stimulansen niet noodzakelijkerwijs vanuit nationale groepen behoeven te komen, maar ook gevonden kunnen worden via internationale kanalen. Daarbij merkt de commissie dan weer op dat zowel in het Verenigd Koninkrijk als in Duitsland nationale gremia aanwezig zijn die een belangrijk discussieplatform vormen. Mogelijk werd het probleem niet gevoeld doordat men er elders nooit indringend mee geconfronteerd was. Juist factoren als de frequentie van de contacten en een zekere vertrouwdheid met de gesprekspartners blijken cruciaal te zijn voor een effectieve uitwisseling van ideeën. Drie internationale bezoeken of congressen per jaar zetten daarbij minder zoden aan de dijk dan zes nationale onderzoeksbijeenkomsten. De commissie neemt het door Nederlandse gesprekspartners gesignaleerde probleem serieus. Zij stelt vast dat er in Nederland op nationaal niveau inderdaad te weinig wordt gecommuniceerd tussen de diverse onderzoeksgroepen. Het ligt voor de hand dat zij zelf aan een betere onderlinge communicatie kunnen bijdragen door elkaar actiever op te zoeken en meer initiatieven te ontplooiën tot gezamenlijke activiteiten. Zulk actief gedrag wordt uiteraard belemmerd door de ongunstige student-stafratio (gemiddeld 1 fte onderwijs op 26 studenten) die bij de diverse opleidingen voor een zeer hoge werkdruk zorgt. Er zijn echter ook factoren die binnen het archeologisch-universitaire systeem gezocht moeten worden en die nadere analyse behoeven.

8.1.1 Concurrentie tussen archeologische onderzoeksgroepen

De beperkte communicatie tussen de archeologische onderzoeksgroepen in Nederland wordt voor een deel veroorzaakt door het sterkste punt van het Ne-

derlands archeologisch onderzoek: de langlopende projecten waarin grootschalig nederzettingsonderzoek ingebed is in regionaal onderzoek. Zij maken dat een bepaalde onderzoeksgroep lange tijd op eenzelfde regio gefocust blijft en haar onderzoeksnetwerk primair heeft ingericht op die regio. Brede regio-overstijgende thema's worden daardoor minder gemakkelijk aangekaart. De onderzoeksregio is bovendien mede identiteitsbepalend voor de onderzoeksgroep. Studenten en promovendi krijgen hun opleiding binnen ditzelfde 'regionale' kader. De verschillende opleidingen archeologie concurreren met elkaar bij de werving van studenten, bij het 'scoren' op het gebied van onderzoek en bij het verwerven van middelen uit de tweede en derde geldstroom. Deze concurrentie wordt vanuit de politiek, vanuit de universiteiten en vanuit de faculteiten aangewakkerd. Zij leidt ertoe dat de diverse onderzoeksgroepen zich ten opzichte van elkaar scherp profileren in plaats van naar samenwerking te streven.

8.1.2 Onderzoeksbelangen van faculteiten

Een tweede oorzaak voor de beperkte communicatie is nauw met de bovenstaande problematiek verbonden en is al eerder aan de orde geweest. Doordat er op universitair en facultair niveau een neiging is om de eigen onderzoekszwaartepunten en breedtestrategieën te versterken, wordt het vrij kleine volume archeologisch onderzoek binnen de betreffende instelling vaak ingebed in grote, breed geformuleerde onderzoekprogramma's. Archeologische onderzoekers zijn dus gedwongen zich te richten op deze bredere thema's, die lang niet altijd de *hot items* zijn in het eigen wetenschapsgebied. De lokale bindingen *binnen* de instelling leiden dus tot versterkte communicatie met niet-archeologische onderzoeksgroepen, maar werken belemmerend op de communicatie met archeologische groepen *buiten* de instelling. In een wetenschapsgebied als de archeologie, waarvan het totale onderzoekspotentieel op nationaal niveau gering is, dient juist eerder de cohesie tussen de diverse onderzoeksgroepen bevorderd te worden. Als het Nederlandse archeologische onderzoek zich op het mondiale speelveld wil blijven manifesteren, dan zullen alle krachten gebundeld moeten worden.

8.1.3 Ontbreken forum

Al eerder is gerefereerd aan het nu al jaren durende sluimerende bestaan van onderzoekschool ARCHON (§ 3.5). Er is geen centraal forum dat de noodzakelijke cohesie in onderzoek kan bewerkstelligen en waar onderzoekers over brede thema's kunnen discussiëren. Voor de gewenste communicatie is zo'n forum essentieel. In hoofdstuk 10 wordt nader ingegaan op aard en karakter van een forum waarin archeologische onderzoekers van zowel universitaire instellingen als archeologische bedrijven elkaars onderzoek kunnen becommentariëren en stimuleren.

8.1.4 Honkvaste archeologen

Nederlandse universitaire archeologen hebben een geringe werkmobility (*job mobility*). Ze blijven meestal langdurig verbonden aan dezelfde instelling. Dat er weinig instellingen zijn en de staven slecht bemenst zijn, is al meermalen aan de orde geweest. Dat is geheel anders in het Verenigd Koninkrijk, waar dertig opleidingen archeologie bestaan die bovendien een zekere hiërarchie vertonen²⁶ en een meer geprononceerd rangenstelsel hebben (in Nederland relatief veel UD's, weinig UHD's). Ook de Duitse universiteiten hebben een roulatiesysteem. Daarnaast is er het gegeven dat bij benoemingen veelal de voorkeur wordt gegeven aan een nationale kandidaat omdat taal- en cultuurverschillen de inzetbaarheid van de buitenlandse kandidaat voor onderwijs en bestuurlijke taken beperken. Ook is reeds enige malen om financiële redenen gekozen voor een interne kandidaat. Deze praktijken, die worden ingegeven door lokale universitaire agenda's, leiden ertoe dat er ook via dit kanaal geen intensieve uitwisseling van inzichten en expertise kan plaatsvinden. Dat geldt natuurlijk evenzeer op het terrein van archeologisch onderzoek als op dat van het onderwijs in de archeologie.

8.2 Geringe internationale zichtbaarheid onderzoeksresultaten

Een tweede zwak punt dat herhaaldelijk naar voren werd gebracht in de door de commissie georganiseerde panels is de te geringe internationale zichtbaarheid van de onderzoeksresultaten. Vooral de onderzoekers die werkzaam zijn op het terrein van de archeologie van Nederland vinden dat ze te weinig door buitenlandse onderzoekers geciteerd worden. Met name zij die in de Angelsaksische traditie werken, stellen niet zonder reden vast dat zij zelden geciteerd worden in Engelstalige tijdschriften die zij hoog aanslaan. Men schrijft primair voor die Angelsaksische markt, maar heeft daar onvoldoende *impact*. Voor degenen die in een internationale context (b.v. in Italië of Latijns-Amerika) werken, speelt het probleem minder. Zij zijn gewend aan de noodzaak tot internationale publicaties en participeren vanouds in internationale congressen.

De Britse en vooral de Duitse gesprekspartners van de commissie dachten over deze zichtbaarheid genuanceerder, maar herkenden het probleem wel. Ook de uit buitenlandse onderzoekers samengestelde *Scientific Council* die de vervolgerkenningaanvraag van onderzoekerschool ARCHON in 2001 beoordeelde, roerde dit

²⁶ Oxford, Cambridge en Londen worden door archeologische onderzoekers in het Verenigd Koninkrijk hoger ingeschat dan de overige universiteiten; een meer centraal gelegen universiteit wordt geprefereerd boven universiteiten in meer perifere zones van het Verenigd Koninkrijk.

punt aan.²⁷ Zij was van mening dat het slechts beperkt citeren van publicaties van Nederlandse archeologen weinig met de kwaliteit ervan te maken heeft. Een aantal onderzoekers en deelgebieden van de Nederlandse archeologie werden door de *Scientific Council* zeer positief beoordeeld.²⁸

Een belangrijke reden is gelegen in het citatiegedrag in de archeologische wereld. Daarbij spelen enerzijds talenkennis en anderzijds de onderzoeksnetwerken in de archeologie een rol. Duitse en Engelse onderzoekers citeren elkaars archeologische publicaties zelden. Datzelfde geldt evenzeer voor Fransen en Duitsers, maar juist weer niet voor Italianen en Fransen. Dat verklaart dat de Nederlandse onderzoekers (die doorgaans in het Engels publiceren) op slechts bescheiden schaal door Italianen, Duitstalige en Franstalige onderzoekers geciteerd worden.

Het is echter opvallend dat ook Nederlandse archeologen die in het Engels publiceren, slechts in beperkte mate door archeologen uit het Angelsaksische taalgebied worden geciteerd. Dit hangt samen met een ander aspect in het citatiegedrag: het netwerkgebonden citeren. Dit gedrag is vooral sterk aanwezig in de Britse archeologie en delen van de vs. Archeologen die binnen éénzelfde netwerk opereren, citeren elkaar zeer regelmatig. Dergelijke netwerken hebben onderzoeksthema's als bindmiddel (bijvoorbeeld: theoretische of methodische innovatie, gemeenschappelijke onderzoeksregio). De commissie heeft bijvoorbeeld vastgesteld dat Britse archeologen die elkaar vaak citeren, elkaar zeer frequent ontmoeten en een hecht nationaal netwerk vormen. Een Nederlandse archeoloog die twee keer per jaar een congres of collega's in het Verenigd Koninkrijk bezoekt, wordt daardoor nog geen onderdeel van een Brits netwerk. Daarbij komt nog het paradigmatische probleem. Wie in Nederland in de Angelsaksische traditie onderzoek doet, heeft slechts beperkte invloed op archeologen die in de continentale traditie werken waar geen grote aandacht is voor theoretische en modelmatige aspecten van het onderzoek. Hij/zij heeft bovendien weinig *impact* in de Angelsaksische wereld omdat hij/zij geen integraal deel uitmaakt van het Angelsaksische netwerk en archeologen uit de Angelsaksische traditie doorgaans geen uitputtend literatuuronderzoek doen bij het maken van hun publicaties.

²⁷ *Vervolgerkenningsaanvraag* ARCHON *onderzoeksschool Archeologie*, Report International scientific council of ARCHON (p. 83): 'this is perhaps an area which needs some consideration in order to publicise more broadly the quality of Dutch archaeological research'.

²⁸ *Vervolgerkenningsaanvraag* ARCHON *onderzoeksschool Archeologie*, Report International scientific council of ARCHON (p. 83): 'We believe the publications to be, in general, of good quality and of international standing. A number of individuals and sub-areas of Dutch archaeology are recognized as amongst the world-leaders in their field'.

8.3 Lacunes in het Nederlands archeologisch onderzoek

Het onderzoek dat door Nederlandse archeologen wordt uitgevoerd, is verre van werelddekkend en wil dat ook niet zijn. Grote delen van Azië en Noord-Amerika, en vrijwel geheel Afrika komen noch in het onderzoek, noch in het onderwijs aan bod (zie beschrijving deelgebieden op p. 6). Het huidige bestand aan deelgebieden is voor een deel het resultaat van een historische ontwikkeling. Daarnaast spelen enerzijds de toevalligheden bij universitaire bezuinigingsoperaties en anderzijds een aantal doelbewuste keuzes een rol. Een land met de omvang van Nederland kan zich simpelweg niet permitteren een groot aantal deelgebieden van de archeologie in huis te hebben.

Toch vraagt de commissie aandacht voor enkele lacunes in het Nederlands archeologisch onderzoek. Zij meent dat de Nederlandse archeologie een bijzondere verantwoordelijkheid heeft voor het Nederlands archeologisch erfgoed en dat – mede in het licht van de kennisdisseminatie naar een breed publiek – de belangrijkste aspecten daarvan door wetenschappelijk onderwijs en onderzoek afgedekt dienen te worden. Zij signaleert daarom lacunes op twee omvangrijke terreinen van onderzoek die specifiek Nederlands erfgoed betreffen en dus evident tot het taakgebied van de Nederlandse archeologie behoren.

Het gaat hierbij in de eerste plaats om de *laat- en postmiddeleeuwse archeologie*. De archeologie van de vroege middeleeuwen (tot het jaar 1000) wordt gedoceerd en onderzocht aan de UVA en de RUG. De archeologie van de latere middeleeuwen en recentere tijden wordt echter niet of nauwelijks afgedekt. Dat is onrustbarend omdat een hoog percentage van de Malta-eindrapporthages deze periodes betreft (met name stadskernonderzoek in de oude stadscentra). Er worden daardoor veel data gegenereerd die niet of nauwelijks tot wetenschappelijke beeldvorming leiden.

Ook voor de *maritieme archeologie* is momenteel geen structurele voorziening aan de Nederlandse universiteiten. In de Nederlandse context gaat het daarbij enerzijds om het onderzoek van scheepswrakken die getraceerd zijn in de IJsselmeerpolders (opgravingen op het droge), anderzijds wrakken van Nederlandse schepen die in eigen wateren of elders op de aardbol zijn vergaan (de onderwaterarcheologie). De eerstelijnszorg voor de maritieme archeologie berust bij de RACM-locatie Lelystad.

Zowel voor de archeologie van de latere middeleeuwen en postmiddeleeuwse tijdvakken als voor de maritieme archeologie moet voorzien worden in structurele onderwijs- en onderzoeksfaciliteiten aan één van de Nederlandse universiteiten. De commissie merkte tevens op dat ook het mesolithicum slecht wordt afgedekt.

Aanbeveling 12

In overleg met de onderzoekschool en de decanen dient een plan gemaakt te worden voor het creëren van onderwijs en onderzoeksvoorzelingen op het gebied van 1) de laatmiddeleeuwse en de postmiddeleeuwse archeologie en 2) de maritieme archeologie.

Actoren: decanen van faculteiten waarin archeologisch onderzoek wordt uitgevoerd en de onderzoekschool

8.4 Scenario's voor versterking van de zwakke punten van het archeologisch onderzoek in Nederland

8.4.1 Versterking communicatie op nationaal niveau

Zoals in § 8.1 is gesteld, vormt de beperkte communicatie tussen de diverse onderzoeksgroepen een zwak punt van het archeologisch onderzoek in Nederland. Bovenstaande analyse geeft aan dat er vier factoren bijdragen aan dit probleem: 1) de lokale universitaire en facultaire agenda's, 2) de geringe *job mobility* van universitaire archeologen, 3) de *de facto* afwezigheid van een nationale onderzoeksschool archeologie en 4) de traditie van langlopende regionale projecten.

De commissie stelt vast dat de traditie van langlopende regionale projecten met grootschalig nederzettingsonderzoek een sterk en identiteitsbepalend punt is van het archeologisch onderzoek in Nederland. Dat dient eerder uitgebouwd dan opgegeven te worden. Evenmin is het in de huidige situatie realistisch een sterke toename van *job mobility* te propageren. De versterking van de communicatie op nationaal niveau dient dus gezocht te worden in factor 1 (doorbreken van lokale agenda's) en factor 3 (inadequaat functionerende onderzoekschool).

Daarvoor is in de eerste plaats een centraal forum nodig waar onderzoekers elkaar op regelmatige basis kunnen treffen en waar men elkaar kan inspireren, *work in progress* kan becommentariëren en aldus elkaars onderzoek kan stimuleren en versterken. Zo'n forum kan de onderzoekschool ARCHON zijn of een nieuw platform met vergelijkbare functie en omvang.

Nu is, zoals eerder gesteld, de onderzoekschool wel primair te gronde gegaan aan een volstrekt gebrek aan financiering, maar ook de wetenschapsinhoudelijke *input* was niet optimaal. De oorzaak daarvan was dat alle bij ARCHON betrokkenen onder grote tijdsdruk werkten en zich nog onvoldoende realiseerden hoezeer de magere communicatie tussen onderzoeksgroepen nadelig was voor de internationale *impact* en status van het archeologisch onderzoek in Nederland.

Er dienen dus *incentives* gecreëerd te worden die enerzijds de werkdruk verlichten en anderzijds uitzicht geven op een aantrekkelijker wetenschappelijk landschap. In hoofdstuk 10 zal de opzet geschetst worden van een coherent en kwaliteitsvol perspectief dat tevens een antwoord geeft op een aantal andere problemen waarmee het archeologisch onderzoek nu worstelt.

Aanbeveling 13

De beperkte communicatie tussen archeologische onderzoeksgroepen dient aanzienlijk versterkt te worden door het instellen van een gemeenschappelijk forum. De rol en betekenis van dit forum worden nader uitgewerkt in hoofdstuk 10 en aanbeveling 16. Voor het opzetten van een forum zou de Raad voor Geesteswetenschappen een tijdelijk Platform Archeologie moeten oprichten, waarin de belangrijkste vertegenwoordigers van alle onderzoeksgroepen zijn vertegenwoordigd en waarin de instelling van een gemeenschappelijk forum wordt voorbereid.

Actoren: de onderzoekschool, de Raad voor Geesteswetenschappen van de KNAW en universitaire onderzoekseenheden

8.4.2 Versterking zichtbaarheid onderzoeksresultaten

Veel onderzoekers – met name diegenen die zich met onderzoek binnen de Nederlandse landsgrenzen bezighouden – zijn sterk gericht op de Angelsaksische archeologie. Er is soms een fascinatie voor ‘die vlot scorende Britten’ die aan een minderwaardigheidscomplex grenst. De Nederlandse onderzoekers zouden er echter goed aan doen hun mogelijkheden *niet* af te meten aan die van het Britse (ca. 20 maal zo groot) of het Amerikaanse onderzoekslandschap, maar aan die van vergelijkbare Europese landen. Dan zal blijken dat het Nederlands archeologisch onderzoek gunstig afsteekt bij dat in bijvoorbeeld België, Denemarken, Zwitserland, Oostenrijk of Portugal.

Dat betekent niet dat er geen reden is tot verandering in publicatiestrategie. Er kan en moet doelbewuster gestreefd worden naar publicatie in internationale toptijdschriften. Wie een belangwekkend onderzoeksthema aankaart, hoort zich ook in dit soort media te manifesteren. Ook hierin zijn Nederlandse archeologen vaak te bescheiden. Maar men moet er tevens voor waken om onder de term ‘top-tijdschriften’ uitsluitend een beperkt aantal Engelstalige tijdschriften te verstaan. Ook Italië en de Frans-, Spaans- en Duitstalige gebieden hebben tijdschriften die

tot de internationale top behoren. De archeologen uit deze gebieden publiceren meer dan 90 procent van hun wetenschappelijke productie in hun eigen taal en in hun eigen tijdschriften. Bovendien: wie in een Engelstalig tijdschrift publiceert, heeft minder impact op Italiaanse onderzoeksgroepen en vice versa. Het is dienstig de keuze van het tijdschrift af te stemmen op het soort onderzoekers dat men wil bereiken. Het is een fictie te denken dat er in de archeologie tijdschriften bestaan als *Nature* en *The Lancet* die een wereldfaam hebben en werelddekkend zijn.

Dat alles neemt niet weg dat het indruk maken op de dynamische Angelsaksische archeologie voor veel onderzoekers een begerenswaardige optie blijft. Voor de hand liggende oplossingen zijn:

- Zet in op brede thema's die relevant zijn voor veel of alle deelgebieden van de archeologie;
- Organiseer eerst een nationaal symposium of nationale onderzoeksbijeenkomst over een dergelijk thema;
 - Presenteer daar geen onderzoeksresultaten (continentale traditie) maar *work in progress* (Angelsaksische traditie); dat draagt bij aan de versterking van het eindproduct en helpt om de magere Nederlandse discussiecultuur verder te ontwikkelen;
 - Nodig daarbij eventueel enkele buitenlandse experts uit om weerwerk te krijgen;
- Ga vaker naar congressen en symposia in Engeland;
- Selecteer zorgvuldig die Britse congressen/symposia waar het meeste effect wordt gesorteerd, niet alleen in wetenschappelijk opzicht maar ook (en vooral) op het punt van *network building*;
- Stationeer via internationaliseringprogramma's Nederlandse onderzoekers voor enige tijd (minstens een maand) in Engeland en laat ze meedraaien in het onderwijs; zij worden dan beschouwd als 'een van het huis'.

Aanbeveling 14

Onderzoekers dienen hun publicaties in sterkere mate dan tot op heden aan internationale *peer-reviewed* tijdschriften aan te bieden; dit zijn niet noodzakelijkerwijs uitsluitend Engelstalige tijdschriften. De faculteiten moeten hierop hun onderzoekers afrekenen.

Actoren: de onderzoekschool, de universitaire onderzoekseenheden en decanen van faculteiten waarin archeologisch onderzoek is ondergebracht

8.5 The Crystal Ball: een agenda voor toekomstig archeologisch onderzoek in Nederland

Het is moeilijk een schets te geven van de toekomstige ontwikkelingen in het wetenschapsgebied van de archeologie vanuit een mondiaal perspectief. Vermoedelijk zullen de verschillende macroregionale onderzoekstradities geschetst in § 5.1 nog lange tijd deels gescheiden wegen blijven bewandelen. Maar welke wegen daarbij ingeslagen zullen worden, laat zich moeilijk raden: nieuwe theoretische ontwikkelingen zijn vrijwel onvoorspelbaar.

In dit internationale palet zal ook de Nederlandse archeologie haar plaats moeten vinden en die plaats blijven waarmaken. Belangrijk is dat zij zich op de breuklijn tussen twee tradities bevindt: de sterk empirisch gerichte 'continentale' traditie en de sterk theoretisch geïnspireerde 'Angelsaksische' traditie (zie § 5.1). De Nederlandse archeologie dient dan ook '*the best of two worlds*' te hebben en te houden: de empirische basis van de continentale en de theoretische reflectie van de Angelsaksische traditie. Deze positie van de Nederlandse archeologie is vergelijkbaar met die in Scandinavische landen als Denemarken en Zweden. Allianties met onderzoeksgroepen in die landen kunnen voor een aantal Nederlandse onderzoeksgroepen vruchtbaar zijn (maar zeker niet voor alle). De Nederlandse archeologie dient tevens attent te zijn op een mogelijk huwelijk tussen de empirie en nieuwe concepten uit de sociale wetenschappen, dat zich met name in Duitsland lijkt te voltrekken en voor meer reflectie en diepgang in de empirisch gerichte continentale traditie kan gaan zorgen.

In het voorgaande is al terloops aangegeven op welke thema's de Nederlandse archeologie over haar volle breedte moet inzetten. Basisthema in het geheel is de *culturele dynamiek*. Dit is niet alleen de naam van een NWO-programma: het thema raakt het hart van de archeologische discipline en behoeft een specifieke invulling.

De interactie tussen mens en landschap is cruciaal in archeologisch onderzoek. In § 5.4 is vastgesteld dat de grote kracht van het archeologisch onderzoek in Nederland ligt in het grootschalige nederzettingsonderzoek in een regionale setting. Daarbij staat de interactie mens-landschap en het daarmee verbonden concept 'landschapsarcheologie' centraal.²⁹ Het begrip landschap heeft in de archeologie twee aspecten: a) het fysieke landschap en b) het beleefde landschap. Voor onderzoek naar het fysieke landschap zijn de *archaeological sciences* essentieel (b.v. reconstructie van het landschap in het verleden). Mede daarom is een versterking van het natuurwetenschappelijk onderzoek in de archeologie absoluut noodzakelijk. Het beleefde landschap daarentegen is het domein van de culturele archeologie; het betreft enerzijds de wijze waarop mensen door de eeuwen heen het hun omringende landschap ervoeren en 'gebruikten', anderzijds de wijze waarop de mens in de huidige tijd de sporen van het verleden in het omringende landschap duidt en een plaats geeft in het heden (erfgoedonderzoek). Het is dus met name de dynamiek in de relatie mens-landschap die het archeologisch onderzoek in Nederland een uitgelezen mogelijkheid biedt zich internationaal te manifesteren en te profileren.

²⁹ De landschapsarcheologie houdt zich nadrukkelijk bezig met zowel rurale als urbane landschappen.

9. Archeologie en de tweede en derde geldstroom

Evenals in andere wetenschapsgebieden wordt het archeologisch onderzoek gefinancierd vanuit de eerste (universiteit), tweede (NWO) en derde geldstroom (onderzoek in opdracht van overheid en bedrijven, sponsoring etc). Bij het eerste-geldstroomonderzoek doen zich de problemen met name voor bij de financiering van veldwerk in het buitenland (zie § 9.2). Op de wijze waarop de tweede en derde geldstroom in de archeologie een rol spelen, wordt hieronder nader ingegaan.

9.1 Archeologie en de tweede geldstroom

Volgens de cijfers die NWO heeft verstrekt, presteert het wetenschapsgebied van de archeologie binnen het Gebied Geesteswetenschappen goed bij het verwerven van middelen uit de tweede geldstroom. Dat heeft niet uitsluitend te maken met de speciale programma's 'Bodemarchief in Behoud en Ontwikkeling' (BBO) en 'De Oogst van Malta' die geheel (Oogst) of gedeeltelijk (BBO) ontworpen waren om tegemoet te komen aan prangende problemen in de nationale erfgoedzorg. Ook zonder deze speciale programma's scoort de archeologie bovenmodaal binnen NWO. Dat neemt niet weg dat er vanuit het onderzoeksveld een aantal probleempunten is aangedragen met betrekking tot de tweede geldstroom.

Van twee van die punten heeft de commissie gelukkig kunnen vaststellen dat de zorg daaromtrent onnodig is. Zo signaleerden onderzoekers het wegvallen van de categorie ‘Overig onderzoek’ bij het Gebied Geesteswetenschappen bij NWO. Uit deze categorie werd destijds in diverse gevallen een deel van het veldonderzoek in het buitenland gefinancierd. Het blijkt echter nog steeds mogelijk bij NWO (deel)financiering aan te vragen voor opgravingen in het buitenland.

Door gesprekspartners van de commissie werd gevreesd dat archeologische onderzoeksvoorstellen waarin de *science*-component een belangrijke rol speelt, bij beoordeling binnen het Gebied Geesteswetenschappen van NWO minder kansrijk zouden zijn. Hoewel dit verschijnsel zich in het verleden inderdaad heeft voorgedaan, is de vrees daarvoor volgens de gesprekspartners binnen NWO thans ongegrond.

Andere ontwikkelingen baren de commissie echter wel zorgen. Zo ontbreekt een steunvorm waarbij individuele promotieplaatsen kunnen worden aangevraagd voor onderzoekers met een onderzoeksvoorstel dat niet past binnen de diverse regionale onderzoeksprogramma’s (zie § 5.4). NWO beschouwt deze kleinschalige subsidievorm als een universitaire taak, terwijl universiteiten hun AIO-plaatsen juist vaak inzetten om *matching* te verschaffen bij NWO-aanvragen van programmatische aard. Deze twee *policies* resulteren dus in een onmogelijke spagaat.

Verder signaleert de commissie dat de faculteiten waarbinnen de archeologische onderzoeksgroepen werken, doorgaans een zeer geringe financiële armslag hebben. Daardoor hebben zij weinig of geen financiële middelen om waar dat vereist is, NWO-subsidies te *matchen* of aanvankelijk door NWO gefinancierde onderzoekers te laten ‘indalen’ in hun vaste staf. Dat is een zorgelijke situatie die de zo gewenste vernieuwingsimpuls bij de universitaire eenheden voor Geesteswetenschappen op losse schroeven dreigt te zetten. Ook NWO onderkent thans dit probleem (zie ‘Wetenschap gewaardeerd! NWO-Strategie 2007-2010’).

9.2 Archeologie en de derde geldstroom; gevaren voor financiering van het Nederlands onderzoek in het buitenland

Het archeologisch veldonderzoek dat binnen de Nederlandse landsgrenzen wordt verricht, wordt voor een belangrijk deel vanuit de derde geldstroom gefinancierd als direct gevolg van de voor Nederland kenmerkende implementatie van het Verdrag van La Valletta (zie §7.1, 7.4). Nederlands veldonderzoek dat buiten de landsgrenzen plaatsvindt, is doorgaans moeilijk uit te voeren zonder derde geldstroom, c.q. bepaalde vormen van sponsoring.

Nederlandse universiteiten hebben een lange traditie van veldonderzoek in het buitenland. Probleemgestuurde opgravingen en *field surveys* van zorgvuldig geselecteerde opgravingsterreinen of onderzoeksregio's zijn bij uitstek de middelen om ogenschijnlijke evidenties te problematiseren. Hier is dus de opgraving nog een wetenschappelijke proeftuin. Terwijl archeologen die in Nederland werkzaam zijn, bijna uitsluitend en onder aanzienlijke tijdsdruk bedreigde locaties opgraven, kunnen hun collega's die in het buitenland werken, bewust kiezen en een opgravingslocatie selecteren die nauw aansluit bij relevante en actuele onderzoeksthema's. Doorgaans is een aantal opeenvolgende campagnes in het buitenland nodig om voldoende informatie bijeen te brengen voor de beantwoording van de onderzoeksvraag.

Veldonderzoek in het buitenland blijkt steeds moeilijker te financieren. Kostenverhogende factoren zijn het sterk gestegen prijspeil in de mediterrane landen (b.v. Griekenland en Italië), de hogere eisen in de gastlanden als gevolg van de Europese Maltaregelgeving, de in dit rapport beschreven ontwikkelingen in het wetenschapsgebied (b.v. sterke toename kostenintensief natuurwetenschappelijk onderzoek) en de thans voor het veldwerk onontbeerlijke IT-apparatuur (b.v. *total station*, GPS). Toch zijn buitenlandse opgravingen nog relatief goedkoop: een opgraving binnen de Nederlandse grenzen kost momenteel een veelvoud van een opgraving van vergelijkbare complexiteit in het buitenland. Terwijl echter in Nederland door de karakteristiek Nederlandse implementatie van het Verdrag van La Valletta dergelijke kosten verplicht vanuit de derde geldstroom worden gegenereerd, achten de gastlanden in de Middellandse-Zeelanden, het Nabije Oosten of Latijns-Amerika de financiering in principe de taak van de opgravende instantie vanwege een geheel andere implementatie van Malta of afwezigheid van Maltaconforme wetgeving. Tot op dit moment worden de fondsen voor opgravingen in het buitenland vaak bij elkaar gesprokkeld door creatief inzetten van eerste-, tweede-, en/of derdegeldstroommiddelen (o.a. sponsoring door lokale overheden en bedrijven). Archeologisch veldwerk is thans echter dermate complex en kostenintensief geworden dat deze vorm van financiering niet langer volstaat voor een adequate wetenschappelijke berging en bewerking van archeologische data. Dat alles maakt dat de financiering van veldwerk in het buitenland thans al vaak moeizaam is, en in de toekomst problematisch zal worden en de wetenschappelijke proeftuin in gevaar zal brengen.

Een oplossing voor dit probleem is op dit ogenblik niet te geven. Financiering uit de derde geldstroom (d.w.z. buitenlandse bedrijven en overheden) is vaak een onzekere factor die bovendien een grote investering van tijd en energie vergt. Bij een succesvolle aanvraag bij NWO (tweede geldstroom) wordt steeds maar

een deel van de opgravingskosten toegekend omdat deze opgravingen (terecht) als een mix van onderwijs en onderzoek worden beschouwd: zij zijn zowel een wetenschappelijke activiteit als een *Lehrgrabung* waarbij studenten het vak leren. Dat betekent dat de universiteiten (veelal de Faculteiten Letteren/Geesteswetenschappen) voor een aanzienlijk deel van de opgravingskosten aangeslagen zullen worden. En dat is geen aantrekkelijk perspectief bij voortdurend krimpende middelen.³⁰

Aanbeveling 15

De universiteiten moeten hun archeologisch veldwerk in het buitenland een meerjarige garantie bieden om tenminste eens in de twee jaar een veldwerkcampagne te kunnen uitvoeren. Het creatief verwerven van tweede- en/of derdegeldstroomfinanciering leidt dan tot de gewenste jaarlijkse frequentie van de campagnes.

Actoren: decanen van faculteiten waarin archeologisch onderzoek wordt uitgevoerd

³⁰ Een Faculteit Letteren/Geesteswetenschappen (die veelal financieel krap zit) kan simpelweg voor de keuze worden geplaatst tussen één of twee personeelsplaatsen voor de faculteit of de gedeeltelijke of gehele financiering van een veldwerkproject. Zeker bij de telkens terugkerende reorganisaties ligt de keuze van het behoud van personen boven het financieren van een buitenlandse veldwerkproject voor de hand.

10. Samenvatting, conclusies en overige aanbevelingen

Er gaat veel goed in de archeologie. Uit de analyses van de commissie komt naar voren dat de kracht van de Nederlandse archeologie over haar volle breedte primair ligt in het grootschalig nederzettingsonderzoek in regionale setting. Juist deze specifiek Nederlandse aanpak geeft de Nederlandse archeologie een gezicht en wordt internationaal alom gewaardeerd als een belangrijke bijdrage aan de beeldvorming van het verleden. Investing in dit onderzoek is nog steeds gewenst en de resultaten zullen zichtbaarder en zelfverzekerder gepubliceerd dienen te worden. In internationaal onderzoek is bescheidenheid geen deugd.

Een tweede sterke punt is het letterlijk en figuurlijk opereren in het grensgebied tussen twee tradities, de empirische ‘continentale’ traditie van de Frans- en Duitstalige gebieden en de mediterrane, en de sterk theoretisch gerichte ‘Angelsaksische’ traditie. De nuchtere Nederlandse archeologie die doorgaans stoelt op een degelijke empirische basis en tevens een goed inzicht heeft in de theoretische aspecten van het onderzoek is zich echter van de kansen die deze positie biedt (*‘the best of two worlds’*) nog onvoldoende bewust.

Daarnaast kent de archeologie een aantal ernstige problemen, waarbij de commissie zich primair richt op problemen in het archeologisch onderzoek. Het eerste probleem betreft de zware reductie van de onderzoekscapaciteit aan de universiteiten. Het is zelfs de vraag of de Nederlandse archeologie nog voldoende

kritische massa heeft om op den duur levensvatbaar te zijn. Aan de universiteiten dient de wetenschappelijke beeldvorming plaats te vinden die mede de basis is voor de beeldvorming naar een breed publiek. Paradoxaal genoeg is de hoeveelheid archeologische data die beschikbaar komt exponentieel gestegen door de implementatie van Malta die het Nederlandse parlement heeft gekozen, terwijl het onderzoekspotentieel aan de universiteiten dramatisch afgenomen is. De oplossing van dit probleem is complex.

Zij betreft:

- een gewijzigde vorm van financiering voor universitaire onderwijs-/onderzoekseenheden,
- een continuering van het NWO-programma ‘De Oogst van Malta’³¹ en
- een intensivering van de samenwerking tussen universiteiten en commerciële bedrijven.

Het *tweede probleem* geldt in hoge mate voor het deelgebied van de archeologie dat zich richt op het Nederlandse grondgebied. Het betreft *de door de Nederlandse politiek gekozen implementatie van het Verdrag van La Valletta* dat grote gevolgen voor het archeologisch onderzoek heeft gehad (hoofdstuk 7). In dat kader worden de archeologische resten en sporen opgegraven en basaal geïnterpreteerd door commerciële opgravingsbedrijven wanneer het bodemarchief bedreigd wordt. Het principe hier is: de verstoorder betaalt. De diepgaande analyses en syntheses over een samenhangende serie van dergelijke opgravingen, zouden echter in een academische setting moeten worden uitgevoerd.

De archeologische ‘markt’ is een onvolkomen markt. De verstoorder (bijvoorbeeld overheden en projectontwikkelaars) moet in de meeste gevallen betalen voor de opgraving (welke hij wettelijk verplicht is te laten uitvoeren) en voor de uitwerking daarvan. De inhoudelijke kwaliteit van het eindproduct – de rapportage – levert voor de opdrachtgever niet of nauwelijks een meerwaarde op en is voor hem dan ook weinig interessant; een lage prijs is dat wel. Deze pseudo-commerciële insteek is niet bevorderlijk voor een kwaliteitsvolle berging van het Nederlandse bodemarchief.

De Nederlandse implementatie van Malta leidt tevens tot een tweedeling in het onderzoekstraject: 1) dataverwerving en basale interpretatie door commerciële bedrijven, en 2) analyse en synthese in academische context. Het aanbrengen van een tweedeling in het totale onderzoekstraject is op zich niet problematisch. Het vereist echter wel dat de basisrapportages die het eindproduct van de eerste fase zijn, goed bruikbaar zijn in de tweede, analytisch-synthetische fase. Juist

³¹ Dat maakt het mogelijk dat meer tijdelijke onderzoekers (bij voorkeur uit de commerciële bedrijven) bij het synthetiserend en analyserend onderzoek kunnen worden ingezet.

aan de zo cruciale basisinterpretatie van de opgraving in de eindrapportage worden door de overheid geen heldere en controleerbare kwaliteitseisen gesteld. Gezien de scherpe concurrentie en de lage winstmarges van de bedrijven is het risico aanzienlijk dat juist op dit cruciale punt een deel van de eindrapportages ongeschikt zal blijken voor vervolgonderzoek. In dat geval is de opgraving weinig meer dan het archeologie-vrij opleveren van de bodem. Dit leidt noch tot de kwaliteitsvolle beelden van het verleden gegenereerd door wetenschappers, noch tot de verantwoorde vertaling ervan naar een breed publiek. Overigens moet hier worden benadrukt dat een groot deel van de huidige rapportages thans nog kundig en consciëntieus wordt opgesteld en zeker bruikbaar is voor analyse en synthese op academisch niveau.

Een ander problematisch aspect van de Malta-archeologie is het up-to-date houden van de veldarcheologen – commerciële en gemeentelijke – op theoretisch gebied. De veldarcheoloog die onvoldoende op de hoogte is van de meest recente theorieën, onderzoeksthema's en ontwikkelingen in de *archaeological sciences*, mist cruciale informatie gedurende de opgraving. Weliswaar zijn bijscholing/nascholing en andere soortgelijke vormen van *human resource management* (HRM-)beleid deel van de kwaliteitscontroles waaraan de commerciële bedrijven onderhevig zijn krachtens de richtlijnen van het CVAK/SIKB. De vrees is echter gewettigd dat aan deze verplichte vorm van HRM een minimalistischer invulling zal worden gegeven naarmate de bedrijfsresultaten meer onder druk komen te staan in de onvolkomen markt.

Het ontbreekt de universiteiten steeds meer aan mogelijkheden om hun studenten praktijkervaring te laten opdoen in het veld, op een manier waarop zij kunnen profiteren van de meerwaarde van een wetenschappelijke invalshoek en begeleiding. Zelfs docenten hebben niet (meer) de tijd en gelegenheid om zich optimaal te bekwamen in het werk in het veld, dat immers voor het allergrootste deel wordt uitgevoerd in het kader van Malta-gestuurde noodopgravingen door bedrijven en gemeenten. Een uitwisselingsprogramma van universiteiten en bedrijfsleven ligt dan ook voor de hand om een voor het vak funeste scheiding tussen (academische) denkers en (commerciële) doeners te voorkomen. Onderzoekers uit de commerciële archeologie moeten de kans krijgen in een academische setting een reeks basisrapportages te vertalen naar wetenschappelijke beeldvorming (b.v. via een continuering van het NWO-programma 'De Oogst van Malta'). Evenzeer dient een grotere betrokkenheid van universitaire archeologen bij de data-aanleverende, commerciële veldarcheologie bevorderd te worden. Om te vermijden dat zich in de archeologie een funeste scheiding voltrekt tussen denkers (universitaire onderzoekers) en doeners (veldarcheologen, beleidsarcheologen), is het hard nodig dat alle partijen elkaar veel intensiever opzoeken dan

thans het geval is. De huidige, zeer vrijblijvende relatie tussen de diverse partijen dient omgezet te worden in een goed huwelijk. Een gremium waarin zowel onderzoekers uit de commerciële en de beleidsarcheologie, als onderzoekers uit de universitaire archeologie elkaar op regelmatige basis treffen en ervaringen ideeën en concepten uitwisselen, is daarom een absolute noodzaak. Door alle krachten te bundelen wordt bovendien de kritische massa van de Nederlandse archeologie aanzienlijk vergroot.

De voornoemde problematische aspecten van de Malta-implementatie betreffen dus de wetenschappelijke kwaliteit van de basale interpretatie van het veldwerk, de wetenschappelijke kwaliteit van de opgravers zelf en de geringe mogelijkheden om studenten (en docenten) in wetenschappelijke context veldervaring te laten opdoen.

De talrijke Maltaplichtige opgravingen die in de afgelopen jaren zijn uitgevoerd, hebben een grote vloed aan nieuwe gegevens opgeleverd. In dezelfde tijd is echter de totale onderzoekscapaciteit van de archeologische onderzoeksgroepen aan de universiteiten drastisch teruggelopen, terwijl deze gegevens daar nu juist dienen te worden omgesmeed tot de beelden van het verleden die de maatschappij uiteindelijk van de archeologie mag verlangen. Daarom is inzet van een grotere onderzoekscapaciteit geboden. Afgezien van de tijdelijke injectie van het NWO-programma 'De Oogst van Malta' is dat tot op heden niet gebeurd.

Een ander problematisch aspect van de Malta-archeologie is haar sterke aanzuigende werking. Studenten hebben de neiging zich in de Nederlandse archeologie te specialiseren waardoor de andere deelgebieden eroderen. Malta trekt veel tweede- geldstroomfinanciering aan (b.v. de speciale NWO-programma's 'De Oogst van Malta' en 'Bodemarchief in Behoud en Ontwikkeling'). Dat alles gaat ten koste van de andere deelgebieden van de archeologie. De sterke stimulans die Malta aan de archeologie van het Nederlands grondgebied geeft, is daarmee een potentiële bedreiging voor de zo noodzakelijke diversiteit in de Nederlandse archeologie als geheel.

Het *derde probleem*, aangereikt door het onderzoeksveld, betreft de *beperkte communicatie op nationale schaal* (§ 8.1). Dit ondanks het feit dat veel *research* dat door Nederlandse archeologen in zowel binnen- als buitenland wordt uitgevoerd, een vergelijkbaar uitgangspunt heeft: het hierboven genoemde grootschalig regionaal nederzettingsonderzoek.

De oorzaken van de te beperkte communicatie liggen in:

- De Nederlandse regionale aanpak (op zich een sterk punt);
- De universitaire en facultaire agenda's die een lokaal onderzoeksprofiel en lokale bindingen vereisen;

- Het *de facto* ontbreken van een samenbindend element als een onderzoeksschool.

De remedie ligt primair in het reanimeren van de onderzoeksschool of het creëren van een gremium met een soortgelijke functie. Tevens dienen de diverse archeologische onderzoeksgroepen meer in de contacten met elkaar te investeren en zich te realiseren dat ze de lokale onderzoeksverbanden (vaak met totaal andere disciplines) dienen te overstijgen en vaker brede thema's dienen aan te kaarten in vruchtbare discussies met hun archeologische collega's van andere instellingen voor hoger onderwijs.

Het *vierde probleem*, eveneens aangereikt door het onderzoeksveld, betreft de *te geringe internationale zichtbaarheid van de onderzoeksresultaten*, met name die van de archeologie die zich op het Nederlands grondgebied richt (§ 8.2). Het blijkt dat het Nederlands onderzoek kwalitatief hoogstaande onderzoeksresultaten aflevert, die te weinig geciteerd worden door buitenlandse, voornamelijk Brits-Amerikaanse onderzoekers. De oorzaken van dit probleem blijken tamelijk gecompliceerd te zijn en dat geldt ook voor de remedie. Wie zich werkelijk wil doen gelden in de Angelsaksische archeologie zal niet alleen prima onderzoek moeten doen, maar ook structureel in Engelstalige (top)tijdschriften moeten publiceren en deel gaan uitmaken van de Britse archeologische *community*. Het oprichten van een Engelstalig archeologisch tijdschrift over de archeologie van het Nederlands grondgebied kan daarbij helpen (het versterkt de identiteit van het Nederlands onderzoek naar buiten toe), maar is bepaald geen tovermiddel om dit probleem op te lossen.

Het *vijfde probleem*, dat ook werd gesignaleerd door de voorverkenningcommissie, betreft *de rol van de natuurwetenschappen* in de archeologie (§ 6.1, 6.3). Het staat buiten kijf dat de *archaeological sciences* steeds belangrijker worden als leveranciers van onderzoeksgegevens. Vastgesteld werd dat de ooit vooraanstaande natuurwetenschappelijke archeologie in Nederland aanzienlijke averij heeft opgelopen tussen 1990 en 2000. De oorzaak daarvan ligt in de verandering in universitaire financieringsmodellen en de veranderde taakstelling van de RACM. De reductie van de *archaeological sciences* staat haaks op de internationale ontwikkelingen. Er dient zorgvuldig onderzocht te worden welke de rol van de natuurwetenschappelijke archeologie binnen het totale wetenschapsgebied volgens de huidige maatstaven dient te zijn en hoe deze rol thans in Nederland gerealiseerd kan worden. Tevens pleit de commissie voor geïntegreerde onderzoeksplanning

en -uitvoering door natuurwetenschappelijke archeologen en culturele archeologen gezamenlijk (dat is nog zeldzaam). Zij behoren namelijk niet tot twee verschillende stammen, maar maken deel uit van hetzelfde wetenschapsgebied.

Het *zesde probleem* is de financiering van archeologisch onderzoek buiten de Nederlandse landsgrenzen. Thans worden de fondsen voor elk van deze opgravingen met grote inventiviteit bijeen gesprokkeld. Mede gezien de eisen die modern archeologisch onderzoek stelt (zware inzet van natuurwetenschappelijk onderzoek, zware IT-component, als CAD, GIS, GPS etc.) moet een gezonde financiële basis voor Nederlands archeologisch onderzoek buiten de landsgrenzen gegarandeerd worden. Dat is mede van belang omdat daar veldonderzoek gedaan kan worden *zonder* de tijdsdruk die de Nederlandse implementatie van Malta oplegt aan de opgravingen *binnen* de landsgrenzen.

Uit de bovenstaande samenvatting wordt bovendien duidelijk dat een aantal centrale voorzieningen onvoldoende is ontwikkeld in de Nederlandse archeologie. Dat betreft:

- Een forum dat een brug slaat tussen archeologen uit de universitaire, de commerciële en de beleidsarcheologie waarin onderzoekers ideeën, inzichten en ervaringen kunnen uitwisselen, dat landelijke en internationale symposia organiseert en de Nederlandse archeologie een herkenbaar gezicht geeft ('brede' onderzoeksschool);
- Een gremium dat de organisatie van de landelijke component van het onderwijs aan promovendi en master-studenten van de participerende universiteiten coördineert (de lokale *graduate school* zorgt voor het lokale profiel). Tot dat onderwijs behoort nadrukkelijk ook het leren schrijven van artikelen in een buitenlandse taal voor *peer-reviewed* tijdschriften;
- Een gremium dat nascholings- en bijscholingscursussen voor beleidsarcheologen en praktijkarcheologen organiseert en coördineert (cursussen als b.v. 'New Themes in Archaeology', 'New Theoretical Approaches in Archaeology' en indien gewenst tevens een cursus 'Management Archeologische Projecten');
- Een gremium waarin beleid en strategie ten aanzien van de *archaeological sciences* worden gecoördineerd;
- Een instelling waarin beleid en strategie ten aanzien van de opslag en updating van digitale databases uit de archeologie worden gecoördineerd;
- Een gremium dat een coördinerende rol speelt in het toekennen van onderzoeksgelden (structureel fonds voor vervangingssubsidies voor universitaire en niet-universitaire onderzoekers; vervolg van het huidige NWO-programma 'De Oogst van Malta').

De commissie stelt voor de eerste vier van deze voorzieningen onder te brengen in een nieuw gremium, dat een doorstart zal kunnen zijn van de bestaande onderzoeksschool. Het moet een *voorziening* zijn die een samenbindende, coördinerende, structurerende en faciliterende functie heeft in het archeologisch onderzoek. In het centrum moeten de eerste vier van de zes bovengenoemde centrale functies een plaats krijgen. Het wordt geleid door een (deeltijd)directeur die de activiteiten coördineert en structureert en die wordt aangestuurd en gecontroleerd door een adviesraad/bestuur waarin vertegenwoordigers uit de universitaire archeologische instellingen, de beleidsarcheologie en commerciële archeologie zijn vertegenwoordigd. Het centrum heeft een secretariële ondersteuning die faciliterend optreedt voor bijeenkomsten van onderzoekers, voor centrale cursussen voor de lokale *graduate schools*, en voor na- en bijscholingscursussen voor archeologen werkzaam in de beleids sfeer en commerciële archeologie. Directeur en adviesraad vormen tezamen het gremium waarin de lijnen voor gezamenlijke strategieën worden uitgezet.

Deze strategieën betreffen in ieder geval:

- Het uitzetten van onderzoeklijnen met betrekking tot brede thema's voor het archeologisch onderzoek;
- Het evalueren van de rol van de natuurwetenschappelijke archeologie en het nemen van initiatieven voor een praktische implementatie van de daaruit voortvloeiende planning;
- De ontwikkeling en evaluatie van bij- en nascholingsonderwijs voor archeologen uit de beleidsarcheologie en de commerciële archeologie, en (4) de ontwikkeling en evaluatie van het centraal (landelijk) verzorgde deel van het onderwijs voor de lokale *graduate schools*.

Toekenning van gelden voor een dergelijk gremium dient echter steeds onder strikte resultaatsverplichting te geschieden. Daarbij zijn de kwantiteit en kwaliteit van AIO-cursussen, van nascholings- en bijscholingsactiviteiten voor onderzoekers uit de commerciële en de beleidsarcheologie en van georganiseerde onderzoeksbijeenkomsten de belangrijkste parameters.

De vijfde centrale voorziening (een instelling waarin beleid en strategie ten aanzien van de opslag en updating van digitale databases uit de archeologie worden gecoördineerd) kan *DANS* zijn onder controle en eindverantwoordelijkheid van de RACM.

De zesde centrale voorziening (een structureel maken van het programma 'De Oogst van Malta' in *al* zijn aspecten) ligt op het terrein van NWO, maar vooral ook op dat van het Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap.

Aanbeveling 16

Er moet een nieuwe onderzoeksschool voor de archeologie worden opgericht die de cohesie tussen de diverse archeologische onderzoeksgroepen bevordert en een spilfunctie heeft in de Nederlandse archeologie. De school zal een doorstart van ARCHON moeten zijn en de volgende voorzieningen moeten ontwikkelen:

- Een forum dat een brug slaat tussen archeologen uit de universitaire, de commerciële en de beleidsarcheologie waarin onderzoekers ideeën, inzichten en ervaringen kunnen uitwisselen, dat landelijke en internationale symposia organiseert en de Nederlandse archeologie een herkenbaar gezicht geeft ('brede' onderzoeksschool);
- Een gremium dat de organisatie van de landelijke component van het onderwijs aan promovendi en master-studenten van de participerende universiteiten coördineert (de lokale *graduate school* zorgt voor het lokale profiel). Tot dat onderwijs behoort nadrukkelijk ook het leren schrijven van artikelen in een buitenlandse taal voor *peer-reviewed* tijdschriften;
- Een gremium dat nascholings- en bijscholingscursussen voor beleidsarcheologen en praktijkarcheologen organiseert en coördineert (cursussen als b.v. 'New Themes in Archaeology', 'New Theoretical Approaches in Archaeology' en indien gewenst tevens een cursus 'Management Archeologische Projecten');
- Een gremium waarin beleid en strategie ten aanzien van de *archaeological sciences* worden gecoördineerd.

Actoren: universitaire onderzoekseenheden, decanen van faculteiten waarin archeologisch onderzoek wordt uitgevoerd

Aanbeveling 17

Het pilot-programma 'De Oogst van Malta' van nwo moet vanuit het Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap in een meer structurele onderzoeksfinanciering worden omgezet, waarbij universitaire onderzoeksgroepen in open competitie aanvragen indienen om een serie eindrapportages uit de Malta-archeologie om te zetten in wetenschappelijke beeldvorming. Uit hetzelfde fonds wordt ook de disseminatie van de onderzoeksresultaten naar een breder publiek toe gefinancierd.

Actoren: Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap,
Nederlandse Organisatie voor Wetenschappelijk Onderzoek (nwo)

Overzicht aanbevelingen

Aanbeveling 1

De meest adequate plaats voor de archeologie binnen de universitaire organisatie is een zelfstandige status hetzij als een zelfstandige faculteit hetzij als een interfacultair instituut. Daarbij stelt de commissie overigens vast dat de alfinanciering die de meeste opleidingen archeologie thans genieten, volstrekt niet in overeenstemming is met het specifieke karakter van archeologisch onderzoek waarin tegenwoordig het natuurwetenschappelijk onderzoek een belangrijke rol speelt. De KNAW ondersteunt de aanbeveling aangaande een bètafinanciering voor archeologisch onderzoek die wordt gedaan in 'Malta' en het universitaire onderwijs- en onderzoek van de archeologie en vraagt het Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap daaraan uitvoering te geven.

Actoren: Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap en Colleges van Bestuur

Aanbeveling 2

In overleg met de decanen van de faculteiten waarin opleidingen archeologie zijn ondergebracht, dient de onderzoekschool (zie hoofdstuk 10) nader te onderzoeken welke interdisciplinaire allianties voor de archeologie relevant zijn. De Raad voor Geesteswetenschappen van de KNAW zal het initiatief voor dit gesprek nemen.

Actoren: de onderzoekschool, Raad voor Geesteswetenschappen van de KNAW en decanen van faculteiten waarin archeologisch onderzoek wordt uitgevoerd

Aanbeveling 3

Er dienen landelijke afspraken gemaakt te worden tussen de universiteiten met een opleiding archeologie teneinde diversiteit in het archeologisch onderzoek te garanderen. De onderzoekschool (zie hoofdstuk 10) zal het initiatief tot het gesprek nemen.

Essentieel voor iedere opleiding/onderzoeksgroep archeologie in Nederland zijn:

- De archeologie van Nederland en omstreken (vanwege de verantwoordelijkheid voor het nationale erfgoed);
- De mediterrane archeologie (vanwege de grote invloed van de Grieks-Romeinse wereld op de culturen van West- en Zuid-Europa en vanwege het Europese perspectief);

Essentieel voor Nederland is (één of twee vestigingsplaatsen):

- De archeologie van het Midden-Oosten inclusief Egypte;
- De archeologie van Indiaans Amerika, met speciale aandacht voor (voormalige) onderdelen van het Koninkrijk der Nederlanden en de beschavingsgebieden waartoe zij behoorden;
- De archeologie van de Nederlandse expansie (Afrika en Azië, exploitatie van het Arctische gebied);
- De archeologie van diverse beschavingen in mondiaal perspectief ('World Archaeology') en de daarmee verband houdende erfgoedproblematiek ('World Heritage').

Actoren: Colleges van Bestuur, decanen van faculteiten waarin archeologisch onderzoek wordt uitgevoerd en de onderzoekschool

Aanbeveling 4

De Nationale Referentiecollectie (NRC) is een belangrijk instrument in wording voor de archeologie van het Nederlands grondgebied. Het uitbouwen van de NRC moet met kracht doorgezet worden. Dit is een nationale zaak die tot het domein behoort van de Rijksdienst voor Archeologie, Cultuurlandschap en Monumenten (RACM).

Actoren: Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap, Rijksdienst voor Archeologie, Cultuurlandschap en Monumenten in samenwerking met universitaire onderzoekseenheden

Aanbeveling 5

Er dient permanente aandacht te zijn voor de conservering van digitale data van archeologisch onderzoek in Nederland. De digitale data behoren centraal gearchiveerd en centraal ge-update te worden zodat zij tot in de lengte van jaren beschikbaar zijn voor onderzoek van zowel wetenschappers als het brede publiek/amateurarcheologen. De Rijksdienst voor Archeologie, Cultuurlandschap en Monumenten (RACM) dient met DANS (Data Archiving and Network Services) afspraken te maken om een blijvende beschikbaarheid van opgravingsgegevens te garanderen.

Actoren: Rijksdienst voor Archeologie, Cultuurlandschap en Monumenten (RACM), DANS en de universitaire onderzoekseenheden

Aanbeveling 6

Bij het ontwerpen van onderzoeksbestekken dienen vanaf de eerste planningsfase ‘culturele’ archeologen en natuurwetenschappelijk geschoelde archeologen, of collega’s uit relevante disciplines, gezamenlijk onderzoeksthema’s te formuleren en de daarmee verbonden veldactiviteiten te plannen. De verkenningscommissie verzoekt betrokken instanties ook om bovenstaande reden het archeologisch onderzoek een bètafinanciering te geven (zie ook aanbeveling 1), zodat geïntegreerd geesteswetenschappelijk-natuurwetenschappelijk onderzoek daadwerkelijk kan plaatsvinden.

Actoren: commerciële bedrijven in de archeologie, gemeentelijke diensten voor archeologie, de onderzoeksschool, universitaire onderzoekseenheden archeologie

Aanbeveling 7

Het valt op dat de kwaliteitscontroles van het integrale kwaliteitszorgsysteem over diverse instanties zijn gespreid (Erfgoedinspectie, Commissie voor de Archeologische Kwaliteitszorg (CVAK), Stichting Infrastructuur Kwaliteitsborging Bodembeheer (SIKB); ook de Rijksdienst voor Archeologie, Cultuurlandschap en Monumenten (RACM) heeft een controlerende functie). Wil er van een gegarandeerd sluitend kwaliteitszorgsysteem sprake zijn, dan verdient het veeleer aanbeveling de diverse controleorganen in de archeologische kwaliteitszorg in één instantie onder te brengen teneinde een effectief kwaliteitszorgsysteem te krijgen.

Actor: Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap

Aanbeveling 8

Om het archeologisch erfgoed effectief te kunnen beheren, is het van groot belang dat de Nederlandse Onderzoeksagenda Archeologie regelmatig geactualiseerd wordt. Dit is een zaak van nationaal belang die tot het domein van de Rijksdienst voor Archeologie, Cultuurlandschap en Monumenten (RACM) behoort en vanuit middelen van het Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap moet worden gefinancierd.

Actoren: Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap, de onderzoekschool en universitaire onderzoekseenheden

Aanbeveling 9

Er moet door het Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap een brede commissie van universitaire onderzoekers en onderzoekers uit het bedrijfsleven, de Rijksdienst voor Archeologie, Cultuurlandschap en Monumenten (RAMC), de onderzoekschool en de Vereniging voor Ondernemers in de Archeologie (VOiA) worden ingesteld die richtlijnen formuleert voor het opstellen van eindrapportages van commercieel archeologisch onderzoek en die de kwaliteit van deze eindrapportages controleert op bruikbaarheid voor synthetiserend en analyserend onderzoek.

Actoren: Ministerie Onderwijs, Cultuur en Wetenschap i.s.m. het bestuur van de onderzoekschool, de Vereniging voor Ondernemers in de Archeologie (VOiA) en de universitaire onderzoekseenheden

Aanbeveling 10

De universitaire archeologie moet van overheidswege financieel in staat gesteld worden de extra activiteiten op een vindplaats van uitzonderlijk archeologisch belang ook inderdaad te kunnen uitvoeren (wanneer eenmaal claim op een preferente positie is toegekend).

Actoren: Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap en Colleges van Bestuur

Aanbeveling 11

De opleidingen archeologie aan de Nederlandse universiteiten dienen – in samenspraak met beleidsinstanties en commerciële bedrijven op het terrein van de archeologie – adequate postacademische bijscholingcursussen te ontwerpen voor archeologen werkzaam in de beleidssfeer en in commerciële bedrijven. De inkomsten uit de cursusgelden dienen de kosten te dekken die de universiteiten ervoor maken.

Actoren: de onderzoekschool en de Vereniging van Ondernemers in de Archeologie (VOiA)

Aanbeveling 12

In overleg met de onderzoekschool en de decanen dient een plan gemaakt te worden voor het creëren van onderwijs en onderzoeksvoorzieningen op het gebied van 1) de laatmiddeleeuwse en de postmiddeleeuwse archeologie en 2) de maritieme archeologie.

Actoren: decanen van faculteiten waarin archeologisch onderzoek wordt uitgevoerd en de onderzoekschool

Aanbeveling 13

De beperkte communicatie tussen archeologische onderzoeksgroepen dient aanzienlijk versterkt te worden door het instellen van een gemeenschappelijk forum. De rol en betekenis van dit forum worden nader uitgewerkt in hoofdstuk 10 en aanbeveling 16. Voor het opzetten van een forum zou de Raad voor Geesteswetenschappen een tijdelijk Platform Archeologie moeten oprichten, waarin de belangrijkste vertegenwoordigers van alle onderzoeksgroepen zijn vertegenwoordigd en waarin de instelling van een gemeenschappelijk forum wordt voorbereid.

Actoren: de onderzoekschool, de Raad voor Geesteswetenschappen van de KNAW en universitaire onderzoekseenheden

Aanbeveling 14

Onderzoekers dienen hun publicaties in sterkere mate dan tot op heden aan internationale *peer-reviewed* tijdschriften aan te bieden; dit zijn niet noodzakelijkerwijs uitsluitend Engelstalige tijdschriften. De faculteiten moeten hierop hun onderzoekers afrekenen.

Actoren: de onderzoekschool, de universitaire onderzoekseenheden en decanen van faculteiten waarin archeologisch onderzoek is ondergebracht

Aanbeveling 15

De universiteiten moeten hun archeologisch veldwerk in het buitenland een meerjarige garantie bieden om tenminste eens in de twee jaar een veldwerkcampagne te kunnen uitvoeren. Het creatief verwerven van tweede- en/of derdegeldstroomfinanciering leidt dan tot de gewenste jaarlijkse frequentie van de campagnes.

Actoren: decanen van faculteiten waarin archeologisch onderzoek wordt uitgevoerd

Aanbeveling 16

Er moet een nieuwe onderzoeksschool voor de archeologie worden opgericht die de cohesie tussen de diverse archeologische onderzoeksgroepen bevordert en een spilfunctie heeft in de Nederlandse archeologie. De school zal een doorstart van ARCHON moeten zijn en de volgende voorzieningen moeten ontwikkelen:

- Een forum dat een brug slaat tussen archeologen uit de universitaire, de commerciële en de beleidsarcheologie waarin onderzoekers ideeën, inzichten en ervaringen kunnen uitwisselen, dat landelijke en internationale symposia organiseert en de Nederlandse archeologie een herkenbaar gezicht geeft ('brede' onderzoeksschool);
- Een gremium dat de organisatie van de landelijke component van het onderwijs aan promovendi en master-studenten van de participerende universiteiten coördineert (de lokale *graduate school* zorgt voor het lokale profiel). Tot dat onderwijs behoort nadrukkelijk ook het leren schrijven van artikelen in een buitenlandse taal voor *peer-reviewed* tijdschriften;
- Een gremium dat nascholings- en bijscholingscursussen voor beleidsarcheologen en praktijkarcheologen organiseert en coördineert (cursussen als b.v. 'New Themes in Archaeology', 'New Theoretical Approaches in Archaeology' en indien gewenst tevens een cursus 'Management Archeologische Projecten');
- Een gremium waarin beleid en strategie ten aanzien van de *archaeological sciences* worden gecoördineerd.

Actoren: universitaire onderzoekseenheden, decanen van faculteiten waarin archeologisch onderzoek wordt uitgevoerd

Aanbeveling 17

Het pilot-programma 'De Oogst van Malta' van nwo moet vanuit het Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap in een meer structurele onderzoeksfinanciering worden omgezet, waarbij universitaire onderzoeksgroepen in open competitie aanvragen indienen om een serie eindrapportages uit de Malta-archeologie om te zetten in wetenschappelijke beeldvorming. Uit hetzelfde fonds wordt ook de disseminatie van de onderzoeksresultaten naar een breder publiek toe gefinancierd.

Actoren: Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap, Nederlandse Organisatie voor Wetenschappelijk Onderzoek (nwo)

Geraadpleegde literatuur

- Archaeology 2020. Repositioning Irish Archaeology in the Knowledge Society*, Dublin, 2006.
- Archeologiebalans 2002*, Rijksdienst Oudheidkundig Bodemonderzoek, Amersfoort, 2002.
- Aten, N.A., Van den Dries, M.H., et al., *IVO op niveau? Een onderzoek naar de kwaliteit van rapporten van archeologisch inventariserend veldonderzoek (IVO)*. RIA rapport 2, Den Haag, 2005.
- Bazelmans, J.G.A e.a., *Mag het ietsje meer zijn? Een onderzoek naar de door bedrijven opgestelde Programma's van Eisen voor archeologisch onderzoek voor de periode 2003-2004*, Rijksdienst Oudheidkundig Bodemonderzoek, Rapportage Archeologische Monumentenzorg, rapport 120 (2005).
- Beroepsregister voor Archeologen. Een blauwdruk*, Amsterdam, 2004.
- Friesinger, H. en Titscher, S.: *Archäologie in Österreich*, Wenen, 2004 (verkenning Oostenrijkse Akademie van Wetenschappen).
- Bazelmans, J, Hilberdink, K. en Lange, G. *'Malta' en het universitaire onderwijs en onderzoek in de archeologie*, Den Haag, 2007.
- Vervolgerkenningsaanvraag ARCHON onderzoekschool Archeologie*, december 2001.
- Visitatie Letteren. Gecombineerde onderwijs- en onderzoeksbeoordeling*, VSNU, december 1998.

Negentien basisrapportages waarvan twaalf opgesteld door zes verschillende commerciële bedrijven en zeven door vijf verschillende gemeentelijke archeologische diensten

Geraadpleegde websites:

www.archeologie.nl (website ADC)

www.archis.nl (website ROB/RACM)

www.archol.nl (website opgravingsbedrijf gelieerd aan Universiteit Leiden)

www.biax.nl (website BIAx: onderzoeks- en adviesbureau voor biologische archeologie en landschapsreconstructie)

www.gemeente-archeologen.nl (website Convent Gemeentelijk Archeologen)

www.gw.rotterdam.nl/smartsite229 (website Bureau Oudheidkundig Bodemonderzoek Rotterdam)

www.minocw.nl (website Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap)

www.noaa.nl (website Nationale onderzoeksagenda Archeologie)

www.nwo.nl (website NWO)

www.opgravingsbedrijf.nl (website opgravingsbedrijf Bekker & Van de Graaf)

www.raap.nl (website Regionale Archeologisch Archiverings Project)

www.sna.nl (website Stichting voor de Nederlandse Archeologie)

www.vestigia.nl (website archeologisch adviesbureau Vestigia)

www.vriensarcho.nl (website archeologisch uitzendbureau Vriens Archo Flex)

Alfabetische lijst van gebruikte afkortingen

AAC	Amsterdams Archeologisch Centrum, UVA (ontstaan uit samengaan van IPP en klassieke archeologie van de toenmalige Fac. Letteren UVA)
ACVU	Archeologisch Centrum Vrije Universiteit, VU (ontstaan in 2004 uit samengaan van Archeologisch Instituut Fac. Letteren en IGBA van Fac. Aard- en Levenswetenschappen)
ADC	Archeologisch Diensten Centrum (commercieel opgravingsbedrijf, ontstaan uit verzelfstandiging van 'graafpoot' van ROB)
AMZ	Archeologische Monumentenzorg
ARCHON	Onderzoekschool Archeologie
BAI	Biologisch Archeologisch Instituut (voormalig onderzoeksinstituut RUG, opgegaan in GIA)
CGA	Convent van Gemeentelijke Archeologen
CVAK	Commissie voor de Archeologische Kwaliteitszorg
DAI	Deutsches Archäologisches Institut
DANS	Data Archiving and Networked Services
ESF	European Science Foundation
HBS	Hendrik Brunsting Stichting (commercieel opgravingsbedrijf gelieerd aan ACVU)

HRM	Human Resource Management
IGBA	Instituut voor Geo- en Bioarcheologie, VU (onderdeel van ACVU)
IPP	Instituut voor Pre- en Protohistorie, UV (voormalig onderzoeksinstituut opgegaan in AAC)
KNA	Kwaliteitsnorm Nederlandse Archeologie
KNAW	Koninklijke Nederlandse Akademie van Wetenschappen
NISA	Nederlands Instituut voor Scheeps- en onderwaterarcheologie
NOAA	Nationale Onderzoeksagenda Archeologie
NWO	Nederlandse Organisatie voor Wetenschappelijk Onderzoek
NRC	Nationale Referentiecollectie
OCW	(ministerie van) Onderwijs, Cultuur en Wetenschappen
PVA	Plan van Aanpak (commerciële archeologie)
PVE	Programma van Eisen (commerciële archeologie)
RACM	Rijksdienst voor Archeologie, Cultuurlandschap en Monumenten (>ROB)
RAK	Raad voor Aarde en Klimaat KNAW
RDMZ	Rijksdienst voor de Monumentenzorg, Zeist
RGW	Raad voor Geesteswetenschappen KNAW
RIA	Rijksinspectie voor de Archeologie (=Erfgoedinspectie, sectie Archeologie)
RMO	Rijksmuseum van Oudheden, Leiden
ROB	Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek (>RACM)
RUG	Rijksuniversiteit Groningen
RUN	Radboud Universiteit Nijmegen
SIKB	Stichting Infrastructuur Kwaliteitsborging Bodembeheer
SNA	Stichting voor de Nederlandse Archeologie
UL	Universiteit Leiden
UU	Universiteit Utrecht
UVA	Universiteit van Amsterdam
VOIA	Vereniging van Ondernemers in Archeologie
VSNU	Vereniging van Samenwerkende Nederlandse Universiteiten
VU	Vrije Universiteit Amsterdam

Bijlagen

Bijlage 1 Samenstelling en Instellingsbesluit Verkenningcommissie Archeologie

(aangegeven wordt waar de commissie de vragen heeft trachten te beantwoorden)

Het dagelijks bestuur van de KNAW, in overeenstemming met het bestuur van de Afdeling Letterkunde, gelezen *De toren van Pisa. Verslag van de voorstudiecommissie archeologie* van 4 juli 2004 van de Raad voor Geesteswetenschappen (RGW), stelt met ingang van 1 oktober 2004 de Verkenningcommissie Archeologie (hierna: ‘de verkenningcommissie’) in.

1. Samenstelling

Het dagelijks bestuur benoemt de volgende leden van de verkenningcommissie op persoonlijke titel:

- prof. dr. J.G.A. Bazelmans
- prof. dr. H. Hooghiemstra
- prof. dr. M.E.R.G.N. Jansen
- prof. dr. E.M. Moormann
- prof. dr. D.C.M. Raemaekers
- prof. dr. D.G. Yntema, voorzitter

2. Opdracht aan de Verkenningcommissie Archeologie

Het dagelijks bestuur draagt de verkenningcommissie op een wetenschapsverkenning op het gebied van de archeologie uit te voeren. De verkenning resulteert in aanbevelingen aan universiteiten, onderzoeksinstellingen, overheid, andere financiers en individuele onderzoekers.

De verkenningcommissie dient in het door haar uit te brengen rapport in ieder geval antwoord te geven op de volgende vragen:

Welke wetenschapsinhoudelijke ontwikkelingen doen zich mondiaal in de archeologie voor? Wat zijn de dominante programmatische of thematische trends?

Deze vraag wordt behandeld in § 5.1 en 5.2.

Welke vernieuwingen in theorie en methode liggen mondiaal in het verschiet?

Het eerste deel van deze vraag blijkt moeilijk te beantwoorden te zijn (zie § 8.5: *The Crystal Ball*); de grootste vernieuwingen op methodisch gebied liggen met name in de verder ontwikkeling van de *archaeological sciences* (zie hoofdstuk 6).

Welke positie moet de Nederlandse archeologie tegen de achtergrond van deze internationale ontwikkelingen op het vakgebied op langere termijn kiezen en welke onderzoeksagenda-op-hoofdlijnen vloeit daaruit voort?

Deze vraag wordt beantwoord in § 8.5: *The Crystal Ball*.

Waar bevinden zich internationaal gezien de niches en kansen voor de Nederlandse archeologie?

Deze vraag wordt beantwoord in § 8.5: *The Crystal Ball*.

Welke perspectieven biedt de integratie tussen de diverse archeologische subdisciplines en de samenwerking met andere vakgebieden?

Deze vraag wordt behandeld in § 6.3 (Een scenario voor een sterkere integratie van de *archaeological sciences*) en in § 8.4 (Scenario's voor versterking van het archeologisch onderzoek in Nederland).

Welke nationale en internationale samenwerking binnen en buiten het academisch domein kan een toegevoegde waarde geven aan het onderzoek in Nederland?

Deze vraag wordt behandeld in hoofdstuk 10 (nauwe samenwerking met commerciële bedrijven in de archeologie, samenwerking met buitenlandse onderzoekers).

Welke nieuwe kansen en bedreigingen doen zich voor sinds het aannemen van het Verdrag van Malta? Op welke wijze worden de aldus ontstane kansen benut en de bedreigingen afgewend?

Deze vraag wordt uitvoerig behandeld in hoofdstuk 7.

Welk beleid is nodig om oude en nieuwe gegevens/databestanden in het licht van de ontwikkeling van nieuwe media toegankelijk te maken en te houden?

Deze vraag wordt behandeld in § 4,5 (Digitale infrastructuur).

Op welke wijze kan na afsluiting van het NWO-programma 'De Oogst van Malta' adequate structurele financiering van fundamenteel wetenschappelijk onderzoek (op basis van de door Malta gegenereerde opgravingsgegevens) gegarandeerd worden?

Deze vraag wordt behandeld in hoofdstuk 10.

Is de plaats van de academische archeologie in het facultaire bestel de juiste, gezien het sterk veranderde karakter van de discipline?

Deze vraag wordt behandeld in § 3.1 (Plaats van de archeologie in de universitaire organisatie),

Wat is de betekenis van de interuniversitaire onderzoeksschool ARCHON voor het archeologisch onderzoek?

Deze vraag wordt behandeld in § 3.5 (De onderzoeksschool).

3. Opdracht aan de RGW

Het dagelijks bestuur draagt de RGW op toezicht te houden op de voortgang van de werkzaamheden van de verkenningcommissie.

De RGW en de verkenningcommissie stellen gezamenlijk het werkplan en de begroting op.

De RGW en de Raad voor Aarde en Klimaat (RAK) leveren binnen twee maanden nadat de verkenningcommissie het concept van haar in paragraaf 2 bedoelde rapport aan hen heeft voorgelegd, commentaar op dit rapport. De RGW en de RAK sturen hiervan afschrift aan het dagelijks bestuur.

4. Werkwijze

De verkenningcommissie kiest haar eigen werkwijze en legt deze vast in het werkplan. De verkenningcommissie draagt daarbij zorg voor de afstemming met in opdracht van het ministerie van OCW (DG Cultuur en Media) plaatsvindende 'Sectoranalyse Archeologie'. De verkenningcommissie doet in haar rapport verslag van haar werkwijze en van het draagvlak voor haar conclusies en aanbevelingen.

5. Werkplan en begroting

De voorzitter van de verkenningcommissie legt uiterlijk op 1 november 2004 een werkplan en begroting ter vaststelling voor aan het dagelijks bestuur.

Het dagelijks bestuur voorziet in de ondersteuning van de verkenningcommissie op basis van het door hem vastgestelde werkplan en de door hem vastgestelde begroting.

6. Rapportage

De verkenningscommissie legt uiterlijk 1 juli 2006 haar conceptrapport voor aan de RGW en de RAK met het verzoek commentaar te leveren. De verkenningscommissie verwerkt de commentaren van de RGW en de RAK en brengt uiterlijk 1 november 2006 het definitieve rapport uit aan het dagelijks bestuur, onder vermelding van de niet-verwerkte commentaren van de RGW en de RAK. Het rapport dient voorzien te zijn van een Engelse samenvatting.

Amsterdam, 21 september 2004

W.J.M. Levelt,
president

R. Kaptein,
algemeen secretaris

Bijlage 2 Werkwijze Commissie

De verkenningcommissie heeft voor de beantwoording van bovenstaande vragen gesproken met vertegenwoordigers uit het veld in binnen- en buitenland. Zij heeft twee workshops georganiseerd. Tijdens de eerste workshop kwamen jonge onderzoekers aan het woord die al enige onderzoekservaring hadden opgebouwd (o.a. gepromoveerden, postdocs, voor de deelnemerslijst zie bijdrage 3). Aan hen is gevraagd wat hun beeld is van de Nederlandse archeologie. Welke mogelijkheden en kansen zien zij? Tijdens de tweede workshop hebben vertegenwoordigers van de zogenaamde aanpalende disciplines gesproken over hun beeld van het archeologisch onderzoek en hun ervaringen in samenwerkingsverbanden (zie voor de deelnemerslijsten bijlage 4).

Daarnaast heeft de verkenningcommissie een *expert meeting* georganiseerd. Deelnemers hieraan waren: prof. dr. John Bintliff (hoogleraar mediterrane archeologie, Faculteit Archeologie UL), prof. dr. Henk Kars (hoogleraar Geo- en Bioarcheologie ACVU, Faculteit Aard- en Levenswetenschappen), prof. dr. Wil Roebroeks (directeur onderzoeksschool ARCHON en hoogleraar Paleolithische Archeologie, Faculteit Archeologie UL) en dr. ir. Theo Spek (senior onderzoeker landschapsgeschiedenis RACM).

Tevens heeft de commissie langdurige gesprekken gevoerd in Berlijn (Deutsches Archäologisches Institut) en in Cambridge (McDonald Institute for Archaeological Research).

Gesprekspartners in Berlijn waren prof. dr. Wilhelm Parzinger (President DAI, Prehistorische Archeologie) en prof. dr. Ortwin Dally (Directeur Zentralstelle Berlin DAI, Klassieke en Provinciaal-Romeinse Archeologie). **Gesprekspartners** in Cambridge waren dr. Tamsin O'Connell (Welcome Trust Award holder in Bioarchaeology, Archeological Sciences) en prof. Graeme Barker (Disney Professor of Archaeology and Director of the McDonald Institute for Archaeological Research).

Gesprekspartners bij de commerciële bedrijven waren dr. Peter de Haan en dr. Arno Verhoeven (beiden ADC), drs. Nicole Mulder (HBS). Daarnaast waren ook bij de workshops archeologen uit de commerciële bedrijven aanwezig.

Gesprekspartners bij NWO (Geesteswetenschappen) waren: drs. **Annemarie Bos** en dr. **Mies Wijnen**.

Een conceptversie van het advies is voorgelegd aan de besturen van de RGW en van de RAK.

Bijlage 3 Deelnemers workshop 1

Namens de Verkenningcommissie Archeologie:

Prof. dr. D.G. Yntema, voorzitter Verkenningcommissie Archeologie en voorzitter workshop

Sprekers:

Dr. F.A. Gerritsen (VU)

Dr. S.A. Voutsaki (RUG)

Dr. P. Jongste (UL)

Dr. C.L. Hofman (UL)

Dr. M.J. Versluys (UL)

Overige aanwezigen:

Dr. A. Verpoorte (UL)

Dr. D.R. Fontijn (UL)

Drs. A.J. Bright (UL)

Drs. B.S. Düring (UL)

Dr. R.T.J. Cappers (RUG)

Dr. H.A. Hiddink (VU)

Drs. A.M.J.H. Huijbers (UVA)

Dr. C. Cavallo (UL)

Drs. F. Kemmers (RUN)

Dr. P.M. van Leusen (RUG)

Dr. A.J. Nijboer (RUG)

Dr. A.M.J. Derks (VU)

Dr. J.P. Crielaard (VU)

Dr. J.C.A. Kolen (VU)

Dr. L.I. Kooistra (BIAX Consult)

Drs. G. Dusseldorp (UL)

Prof. dr. M.E.R.G.N. Jansen (UL)

Prof. dr. J. G.A. Bazelmans (RACM)

Dr. N. Mulder (Hendrik Bronsting Stichting)

Namens de Raad van Geesteswetenschappen van de KNAW:

Dr. K. Hilberdink

Drs. S. Wagenaar

Bijlage 4 Deelnemers workshop 2

Namens de Verkenningcommissie Archeologie:

Prof. dr. D.G. Yntema, voorzitter Verkenningcommissie Archeologie en voorzitter workshop

Prof. dr. E.M. Moormann (RUN)

Prof. dr. M.E.R.G.N. Jansen (UL)

Prof. dr. H. Hooghiemstra (UVA)

Prof. dr. J.G.A. Bazelmans (ROB)

Prof. dr. D.C.M. Raemaekers (RUG)

Sprekers:

Prof. dr. L.P. Louwe Kooijmans (UL)

Drs. J. Slofstra (VU)

Dr. B. van Geel (UVA)

Prof. dr. R. Corbey (UL)

Overige aanwezigen:

Dr. F.A. Gerritsen (VU)

Dr. H. Fokkens (UL)

Dr. S. Voutsaki (RUG)

Dr. E. Jansma (RING)

Prof. dr. V. Stissi (UVA)

Prof. dr. O. Hekster (RUN)

Dr. R.A.G.F.M. Manning (ARCHON)